

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE
KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Umut Birkan ÖZKAN

Balıkesir, 2011

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE
KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Umut Birkan ÖZKAN

Danışman:
Dr. İsmail ZENCİRCİ

Balıkesir, 2011

T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı'nda 200012509001 numaralı Umut Birkan ÖZKAN'ın hazırladığı "Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Şekillenmesinde Kitapların Rolü ve Etkisi" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 17/11/2011 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Başkan.....İmza.....
Prof.Dr. Nevin SAYLAN

Üye.....İmza.....
Yard.Doç.Dr. Fuat ÖZER

Üye.....İmza.....
Öğr.Gör.Dr. İsmail ZENCİRCİ (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

21/11/2011
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Eylemleri ve düşünceleri çağının çok ötesine geçmiş olan Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı çalışmalar, Türk toplumunun çağdaşlaşması yolunda atılmış ilk ve en büyük adımlardır. Atatürk'ün eğitim konusundaki düşünceleri bu adımların arka planını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Atatürk'ün eğitim anlayışını şekillendiren düşüncelerin oluşmasında beslendiği kaynaklardan birisi olan kitapların rolünün ve etkisinin araştırılması amacını taşımaktadır. Bu çalışmanın, Atatürk'ün eğitim anlayışının dayandığı temeller üzerine araştırma yapacak araştırmacılara yeni bir müracaat kaynağı olması, Atatürkçü Düşünce Sisteminin yaygınlaşmasına katkı sağlaması ve Atatürk sevgisinin beyinlerdeki yerini sağlamlaştırmaya yönelik çalışmalara küçük de olsa bir ilave olması en büyük temenniyi oluşturmaktadır.

Atatürk'ün eğitime verdiği önem üzerinde devamlı duran, Atatürk'ün eğitim anlayışının fikirsel dayanaklarından biri üzerine çalışma yapmamı sağlayan ve sürekli yardımını esirgemeyen danışmanım, değerli hocam sayın Dr. İsmail ZENCİRCİ'ye teşekkür ederim.

Desteklerinden dolayı beraber çalışmaktan büyük onur duyduğum mesai arkadaşlarıma, Dr. Suat AKGÜL'e ve Hüseyin ELÇİ'ye teşekkür ederim. Kaynakçaları olmadan bu tezdeki fikirleri ortaya koymam olanaksızdı. Kaynakçada belirtilen tüm yazarlara çalışmalarını için teşekkür borçluyum.

Bu günlere ulaşabilmemi sağlayan aileme ve herkesten önce; yüksek lisans eğitimim sırasında en büyük desteği sağlayan sevgili eşime ve birlikte geçirmemiz gereken vakitleri bana bağışlayan kızlarıma fedakarlıklarından dolayı minnettarım.

Umut Birkan ÖZKAN

ÖZET

ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ ŞEKİLLENMESİNDE KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

Umut Birkan ÖZKAN

Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Dr. İsmail ZENCİRCİ

Kasım, 2011, 172 Sayfa

Atatürk'ün eğitimle ilgili düşünceleri, eğitim konusunda söyledikleri ve eğitim alanında yaptığı uygulamalar sayısız çalışmaya konu olmuştur. Ancak bu çalışmaların pek azında düşünce, söylev ve eylemlerinin fikişsel dayanaklarına değinilmiştir. Bu araştırmada, Atatürk'ün eğitim anlayışında farklı felsefi akımların izlerinin görölmesine okuduğı kitapların rolü ve etkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Kuramsal bir araştırma olan bu çalışmada belgesel tarama tekniğı kullanılmıştır. Belge taramasında Atatürk'ün okuduğı kitaplarda eğitim ile ilgili işaretlediğı bölümler ve Atatürk'ün eğitim anlayışında etkili olan felsefi akımlar ile ilgili olan ve ulaşılabilen yayınlardan çıkarımlar yapılmıştır. Elde edilen çıkarımlardan kodlar ve temalar belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmalar hazırlanan bir değerlendirme formu ile düzenli hale getirilmiştir. Değerlendirme formu veri analizinde deneyimli olan başka araştırmacılara gönderilerek formun iç ve dış tutarlılığının kontrolü ile verilerin geçerliğinin artırılması sağlanmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler araştırmanın alt problemleriyle ilişkilendirilerek bütünleştirilmiş, değerlendirmeler ve yorumlar yapılmış ve ulaşılan sonuçlara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmada Atatürk'ün eğitim anlayışında etkili olan felsefi akımların temsilcilerine ait kitapların Atatürk tarafından okuduğı, okuduğı diğerkitaplarda sözkonusu felsefi akımlarla ilişkili bölümleri işaretlediğı, benzer

düşünceleri söylev ve demeçlerinde, yazdığı ve yazdırdığı belgelerde ifade ettiği, eğitim alanında yaptığı uygulamalara yansıttığı bulgulanmıştır.

Araştırma sonucunda, Atatürk'ün okuduğu kitapların, Atatürk'ün eğitim anlayışının pozitivist, pragmatist, realist, rasyonalist, hümanist yönlerinin gelişmesinde önemli rol oynadığı ve en etkili kaynaklardan biri olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Atatürk'ün eğitim felsefesi, Atatürk'ün eğitim politikaları, felsefi akımlar

ABSTRACT

EFFECTS AND CONTRIBUTIONS OF BOOKS IN EMBODIMENT OF ATATÜRK'S POINT OF VIEW OF EDUCATION

Umut Birkan ÖZKAN

Master Thesis, Department of Educational Sciences

Supervisor: Dr. İsmail ZENCİRCİ

November, 2011, 172 Pages

Atatürk's ideas, words, and implementations related with education have been addressed in many studies. However, a few numbers of these studies have mentioned the intellectual grounds of his thoughts, speeches, and actions. In this research, it is attempted to figure out the roles and effects of the books read by Atatürk on the existence of different philosophical movements in his point of view of education.

In this theoretical study, documentary research method is utilized. In the documentary research, deductions are made from the sections related with education that Atatürk underlined in the books and the publications that are accessible and pertinent to the philosophical movements that have an effect on Atatürk's point of view of education. Codes and themes are defined based on the deductions. These studies are organized through evaluation forms. These forms have been sent to other experts specialized in data analysis in order to increase the validity of the data by checking the internal and external consistencies. The gathered data is aggregated by relating them with the subproblems of the study, evaluations, comments and suggestions have been made about the results of the study.

In this research, it is discovered that the books of the representatives of the philosophical movements that have an effect on Atatürk's point of view of education were read by Atatürk, the sections that are related with these

philosophical movements were marked, similar thoughts were expressed in his speeches and the documents that he wrote and dictated, and they were reflected in his implementations in the field of education.

As a result of the research, it is discovered that the books Atatürk read have an important effect on the development of his point of view of education in positivist, pragmatist, realist, rationalist, and humanist aspects and they are one of the effective resources.

Keywords: Atatürk, Atatürk's educational philosophy, Atatürk's educational policies, Philosophical movements.

Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'e

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
İTHAF	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ÇİZELGELER LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi	2
1.2. Araştırmanın Amacı	5
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Varsayımlar	6
1.5. Sınırlılıklar	6
2. ALANYAZIN TARAMASI	7
2.1. Kuramsal Çerçeve.....	7
2.1.1. Atatürk'ün Yaşamında Kitapların Yeri	7
2.1.1.1. Okuyucu Olarak Atatürk.....	9
2.1.1.2. Yazar Olarak Atatürk.....	12
2.1.2. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Etkili Olan Felsefi Akımlar	16
2.1.2.1. Pozitivizm ve Pozitivizm Eğitim İlişkisi	16
2.1.2.2. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Pozitivizmin Etkileri	17
2.1.2.3. Pragmatizm ve Pragmatizm Eğitim İlişkisi	19
2.1.2.4. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Pragmatizmin Etkileri	21
2.1.2.5. Realizm (Gerçekçilik) ve Realizm Eğitim İlişkisi	23

2.1.2.6. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Realizmin Etkileri	25
2.1.2.7. Rasyonalizm (Akılcılık) ve Rasyonalizm Eğitim İlişkisi.....	27
2.1.2.8. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Rasyonalizmin Etkileri	28
2.1.2.9. Hümanizm ve Hümanizm Eğitim İlişkisi.....	30
2.1.2.10. Atatürk'ün Eğitim Anlayışında Hümanizmin Etkileri.....	32
2.2. İlgili Araştırmalar	34
3. YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	39
3.2. Bilgi Toplama Kaynakları	39
3.3. Bilgilerin Toplanması ve Değerlendirilmesi	40
4. BULGULAR VE YORUM.....	47
4.1. Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Pozitivist Yönlerinin Oluşmasında Kitapların Rolü Ve Etkisi.....	48
4.1.1. Atatürk'ün Pozitivist Eğitim Anlayışının Uygulamaya Yansımaları.....	60
4.1.1.1. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçlerinde Pozitivist Unsurlar	61
4.1.1.2. Medreselerin Kapatılması.....	69
4.1.1.3. Üniversite Reformu	71
4.1.1.4. Harf Devrimi	73
4.1.1.5. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun Kurulması.....	76
4.2. Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Pragmatist Yönlerinin Oluşmasında Kitapların Rolü Ve Etkisi.....	77
4.2.1. Atatürk'ün Pragmatist Eğitim Anlayışının Uygulamaya Yansımaları.....	86
4.2.1.1. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçlerinde Pragmatist Unsurlar	86

4.2.1.2. Mesleki ve Teknik Eğitim Alanında Yapılan Uygulamalar.....	94
4.2.1.3. Kadın Eğitimi.....	97
4.3. Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Realist (Gerçekçi) Yönlerinin Oluşmasında Kitapların Rolü Ve Etkisi.....	99
4.3.1. Atatürk'ün Realist Eğitim Anlayışının Uygulamaya Yansımaları.....	105
4.3.1.1. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçlerinde Realist Unsurlar.....	105
4.3.1.2. Milli Bir Eğitim.....	108
4.4. Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Rasyonalist Yönlerinin Oluşmasında Kitapların Rolü Ve Etkisi.....	110
4.4.1. Atatürk'ün Rasyonalist Eğitim Anlayışının Uygulamaya Yansımaları.....	116
4.4.1.1. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçlerinde Rasyonalist Unsurlar.....	116
4.4.1.2. Laik Eğitim.....	122
4.5. Atatürk'ün Eğitim Anlayışının Hümanist Yönlerinin Oluşmasında Kitapların Rolü Ve Etkisi.....	124
4.5.1. Atatürk'ün Hümanist Eğitim Anlayışının Uygulamaya Yansımaları.....	131
4.5.1.1. Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçlerinde Hümanist Unsurlar.....	132
4.5.1.2. Eğitimde Fırsat Eşitliği.....	138
4.5.1.3. Güzel Sanatlar Eğitimi.....	140
4.5.1.4. Beden Eğitimi ve Spor.....	143
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	145
5.1. Sonuçlar.....	145
5.2. Öneriler.....	155
KAYNAKÇA.....	157
EKLER.....	169

ÇİZELGELER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Çizelge 1. Atatürk'ün Özel Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kitapların Temsil Ettiği Felsefi Akımlar	3
Çizelge 2. Değerlendirme Formunu Dolduran Araştırmacıların Kod-Tema İlişkisi Oranları	42
Çizelge 3. Ana Temalar ve Alt Temalar	45

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Şekil 1. Atatürk'ün El Yazısı İle Din Hakkındaki Düşünceleri.....	19
Şekil 2. Çalışmanın Yöntemini Gösteren Akış Şeması.....	38
Şekil 3. Aguste Comte'un Cours De Philosophie İsimli Kitabı	49
Şekil 4. Le Role Moral De La Bienfaisance İsimli Kitap	50
Şekil 5. On Liberty İsimli Kitap.....	51
Şekil 6. Hüseyin Cahit'in 1897 Yılı Basımlı Hayat-İ Muhayyel Kitabı	52
Şekil 7. Çocuğun Psikolojisi Ve Tecrübi Pedagoji İsimli Kitap	53
Şekil 8. James Bryce'nin Asri Demokrasiler İsimli Kitabı	53
Şekil 9. Leon Marillier'in Hürriyet-İ Vicdan İsimli Kitabı.....	54
Şekil 10. Alfred Binet'in Çocuklar Hakkında Asri Fikirler İsimli Kitabı	54
Şekil 11. Terbiye Musahabeleri Kitabı	77
Şekil 12. Pestalozzi İsimli Kitap.....	78
Şekil 13. Umumi Ve Ali Amerika Terbiye Usulleri Kitabı.....	79
Şekil 14. Çocuk Ve Mektep Kitabı	79
Şekil 15. Demokrasi Ve Terbiye Kitabı	80
Şekil 16. Mektep Ve Cemiyet Kitabı	81
Şekil 17. Seraphita İsimli Kitap.....	100
Şekil 18. Tolstoy'un La Guerre Et La Paix İsimli Kitabı.....	100
Şekil 19. Ali Kami Akyüz'ün Çevirisiyle Tolstoy'un Kazaklar İsimli Kitabı	101

Şekil 20. Ali Kami Akyüz'ün Çevirisiyle Tolstoy'un Kroyçer Sonatı Kitabı.....	101
Şekil 21. Flaubert'in Salammbö İsimli Kitabı	102
Şekil 22. Descartes'in Usul Hakkında Nutuk İsimli Kitabı	110
Şekil 23. Kant Ve Felsefesi İsimli Kitap	111
Şekil 24. Hegel'den Tercüme Edilen Estetik İsimli Kitap	112
Şekil 25. Nüshet Haşim Sinanoğlu'nun Petrarca İsimli Kitabı	124
Şekil 26. İtalyan Edebiyatı İsimli Kitap.....	125
Şekil 27. Grek Ve Romen Mitolojisi İsimli Kitap.....	125
Şekil 28. Yusuf Şerif Kılıçel'in Rönesans İsimli Kitabı	126
Şekil 29. Ruşen Eşref'in Çevirisiyle Virgilius'un Şiirlerinden Oluşan Kitap.....	127
Şekil 30. Atatürk'ün El Yazısı İle Hümanist Düşünceleri.....	136
Şekil 31. Birinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar.....	145
Şekil 32. İkinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar	147
Şekil 33. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar	149
Şekil 34. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar.....	151
Şekil 35. Beşinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar.....	153

BÖLÜM I

GİRİŞ

Atatürk ile ilgili yayınlar incelendiğinde bu yayınların genellikle Atatürk ve yakınlarının anılarından oluşan derlemeler ya da Atatürk'ün söyledikleri ve yaptıkları ile ilgili incelemelerden oluştuğu görülmektedir. Bu yayınlarda Atatürk'ün askeri dehası ve devlet adamı kişiliği ön planda tutularak eylemleri anlatılmakta ve geleceğe yön veren inkılapları açıklanmaktadır. Söz konusu yayınların çoğunluğunu tarih kitapları oluşturmaktadır. Atatürk'ün az bir zaman sürecinde yaptıkları o kadar fazladır ki bunların anlatılmasından eylemlerinin düşünsel dayanaklarının açıklanmasına pek fazla değinilememiştir. Önen (1994:391)'in de dediği gibi “Atatürk'ün bütün bunlara kaynak ve dayanak teşkil eden düşünce adamı yönüne pek dokunulmaz... eylemlerin ne gibi fikri hazırlıklarla gerçekleştirilebildiğine yeterince önem verilmez.” Bu tespitten yola çıkarak Atatürk'ün düşüncelerini etkileyen öğeler üzerinde oldukça az inceleme yapıldığı söylenebilir.

Eğitim bilimcilerin, Atatürk'ün eğitim ile ilgili düşünce ve eylemleri konusunda yaptığı çalışmalar bulunmaktadır. Bunda Atatürk'ün asker kimliğinin yanında en çok önem verdiği yanı olan eğitimci kimliğinin payının büyük olduğu düşünülmektedir. Nitekim Atatürk'ün, “eğer cumhurbaşkanı olmasam milli eğitim bakanı olmak isterim” (Demirtaş, 2008:159) ve “en mühim ve feyizli vazifelerimiz maarif işleridir” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:293; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,48) sözleri bunun açık kanıtıdır. Eğitim bilimcilerin yaptığı yayınlar incelendiğinde Atatürk'ün eğitim konusuna verdiği öneme vurgu yapan, eğitim alanında getirdiği yenilikleri anlatan yayınlar olduğu görülmektedir. Sadece 57 yıl sürmüş bir yaşamda eğitim konusunda söylenen sözlere ve 1922–1938 yılları arasındaki 16 yıllık kısa bir icraat döneminde yapılanlara yönelik yayınların, sonunda tıkanma noktasına gelmesi ve birbirini tekrar eden yayınlara dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu

noktadan sonra esas tartişılması ve araştırılması gereken konuların Atatürk'ün eğitime dair dūřünceleri, Atatürk'ün eğitime bakış açısının ne olduğu, Atatürk'ün eğitimle ilgili dūřüncelerinin kaynaklarının nelere dayandığı, bu dūřüncelerin hangi yönde geliştiğidir. Çünkü fikirlerin analizleri dipsiz bir kuyu gibi derindir ve bu analizlerin sonuçları gelecek için de yararlanılabilecek veriler sağlayabilir. Yine de özellikle eğitim bilimi alanında çalışmalar yapan araştırmacılar ve bilim adamlarının Atatürk'ün dūřüncelerinin felsefi yapısı ve eğitime bakış açısının dūřünsel temelleri üzerine az da olsa yayın yaptıkları görölmektedir.

Bu alışmada, Atatürk'ün eğitim hakkındaki görüş ve dūřüncelerinin oluşmasında kitapların rolü, Atatürk'ün fikirlerinin nereden kaynaklandığı, kitaplardan nasıl beslendiği, dūřün akımlarından hangileri ile paralellik gösterdiği, bu paralelliğe okuduğu kitapların etkisinin ne olduğu konusuna odaklanılmıştır.

1.1. ARAşTIRMANIN PROBLEMİ

Atatürk'ün dūřünce yapısının oluşmaya başladığı dönemin koşulları gözönüne alındığında bilgi kaynaklarının sınırlılığı ön plana çıkmaktadır. Bu dönem için en önemli bilgi kaynağı olarak kitaplar gösterilebilir. Atatürk'ün yaşamı incelendiğinde okumaya verdiği önem görölmektedir. Atatürk'ün özel kütüphanesinde farklı fikir akımlarının temsilcilerine ait pek çok kitap yer almaktadır. Çizelge 1.'de Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan kitaplardan bazıları yazarlarının temsil ettikleri dūřün akımına göre sınıflandırılmıştır.

Çizelge 1. Atatürk'ün Özel Kütüphanesinde Bulunan Bazı Kitapların Temsil Ettiği Felsefi Akımlar

YAZAR	KİTAP	FELSEFİ AKIM
Auguste Comte	Cours de Philosophie Positive	Pozitivizm
Herbert Spencer	•Le Role Moral de La Bienfaisance •Principes de Psychologie •Essais de Morale de Science et d'Esthetique	
John Stuart Mill	On Liberty	
Ahmet Rıza	•La Faillite Morale de La Politique Occidentale en Orient •Tolerance Musulmane	
Hüseyin Cahit Yalçın	Hayat-i Muhayyel	
Abdullah Cevdet	Bir Zeka-i Feyyaz	
William James	Terbiye Musahabeleri	Pragmatizm
Frederic Froebel	Froebel Usuliyile Küçük Çocukların Terbiyesi	
•Halil Fikret Kanad	Pestalozzi	
Omer Buyse	Methodes Americaines Deduction Generale Et Technique	
John Dewey	•Çocuk ve Mektep •Mektep ve Cemiyet (1923, 104 sy; 1930, 177 sy) •Demokrasi ve Terbiye •Adedin Ruhıyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki	
Balzac	Seraphita	Realizm
Tolstoy	•Qu'est-ce que la religion? •Anna Karenine •La guerre et la paix •Kazaklar •Kreutzerova Sonata	
Gustave Flaubert	Salammbö	

Çizelge 1-devam

YAZAR	KİTAP	FELSEFİ AKIM
Rene Descartes	Usul Hakkında Nutuk	Rasyonalizm
Spinoza	Introduction Critique	
Mehmet Emin Erişirgil	Kant ve Felsefesi	
Ludwig Goldschmidt	Kant und Haeckel	
Hasan Cemil Çambel	Fichte ve Fichte'nin Hitabeleri	
Friedrich Hegel	Estetik	
Nüşet Haşim Sinanoğlu	•Petrarca •Grek ve Romen Mitolojisi	Hümanizm
Tsuji Zennosuke	The Humanitarian Ideas of the Japanese	
Mirza Ahmed Sohrab	The New Humanity	
Charles Dollfus	La Plainte Humaine	
Yusuf Şerif Kılıçel	Rönesans	
Ruşen Eşref Ünaydın	Virgilius'un Çoban Şiirleri	

Çizelge 1.'de yapılan sınıflandırma ile Atatürk'ün yaşamının genelinde izleri görülen felsefi akımların örtüştüğü söylenebilir. Buna göre araştırmamızın problemi, Atatürk'ün eğitim anlayışında farklı felsefi akımların izlerinin görülmesine okuduğu kitapların rolü ve etkisi nedir? olarak belirlenmiştir. Bu problem doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt bulunmaya çalışılmıştır:

1. Atatürk'ün eğitim anlayışının pozitivist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?
2. Atatürk'ün eğitim anlayışının pragmatist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?
3. Atatürk'ün eğitim anlayışının realist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?
4. Atatürk'ün eğitim anlayışının rasyonalist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?
5. Atatürk'ün eğitim anlayışının hümanist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu alıŐmada, Atatürk'ün eğitim anlayışının Şekillenmesinde kitapların rolü ve etkisinin sistematik bir Şekilde belirlenmesi amaçlanmaktadır.

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Atatürk'ün okuduğu, yazdığı ve sahip olduğu kitaplardaki eğitim bilimine yönelik ifadeler Ulu Önder'in eğitim anlayışının önemli bir bölümünün gerçek yansıtıcısıdır. Yapılan bu çalışma sonucunda toplanan bilgiler Atatürk'ün eğitim anlayışının dayandığı temeller üzerine araştırma yapan araştırmacılara yeni bir müracaat kaynağı olabilir. Fikir ve uygulamalarıyla insanlık tarihinde önemli izler bırakan Mustafa Kemal Atatürk'ün, eğitim anlayışının Őekillenmesini kitaplar nasıl etkilemiştir? İŞte, bu sorunun yanıtlanmasına katkı niteliği taşıyacak ayrıntılı bir çalışma olması nedeniyle bu konu seçilmiŐtir.

Atatürk'ün, okuduğu kitaplar üzerine koyduğu iŐaretlerin ve aldığı notların, O'nun fikir yapısı üzerinde çalışma yapacak araştırmacılar için en önemli belge niteliğinde olacağı düşünölmektedir. Bu işaret ve notlar, Atatürk'ün eğitim anlayışının Şekillenmesinde hangi yazarların eserlerinin etkili olduğu ve esin kaynağının neler olduğu konusunda bilgi vermektedir.

Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitim anlayışının, eğitim felsefesinin, eğitime ilişkin düşünöcelerinin ne olduğu ya da eğitim alanında neler yapmak istediği ve neleri yapabildiği gibi konular üzerine bugüne kadar, yurtiçinde ve yurtdıŐında oldukça fazla sayıda yayın yapılmıştır. Bu yayınlar, Atatürk'ün nasıl bir eğitim hedeflediği konusunda kaynak teşkil eden önemli ve yararlı yapıtlardır. Ancak, Atatürk'ün eğitim anlayışının köklerinin nereden beslendiği konusunda yapılan incelemelerin yetersiz kaldığı görölmektedir. Bu alıŐma ile, Atatürk'ün eğitim anlayışının düşünösel temellerine dayanak teşkil eden yapı taşlarından birisi olan kitapların etkileri araŐtırılarak eksikliğin kapatılmasına katkıda bulunulmaya çalışılmıştır.

1.4. VARSAYIMLAR

Yararlanılan kaynaklarda bulunan Fransızca ve diğer yabancı dillerde yazılmış kitaplar ile Osmanlıca yazılmış kitapların ilgili bölümlerinin evirilerinin doğru olduğu varsayılmaktadır.

Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunan kitapların tamamının Atatürk tarafından okunduğu varsayılmaktadır.

1.5. SINIRLILIKLAR

Bu araştırma;

- Veri kaynağı olarak Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan 3997 kitap, Atatürk'e ait 24 adet özel not defteri, süreli yayınlar, makaleler, kitaplar, dergiler, lisansüstü tezler, bildiriler, konuşma metinleri, internet veri tabanları ve sözlükler gibi yazılı bilgi kaynakları ile,

- İncelenen eğitim alanında yapılan uygulamalar, Atatürk dönemi olarak tanımlanan 1920–1938 yılları arasındaki faaliyetlerle,

- Atatürk'ün eğitimci kimliğini yansıtan alanyazın taraması ile birincil ve ikincil kaynaklar üzerinde yapılan içerik çözümlemesiyle sınırlıdır.

BÖLÜM II

ALANYAZIN TARAMASI

Araştırmanın kuramsal boyutuna ilişkin ulaşılabilen bilgiler ve kaynaklar bu bölümde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Atatürk'ün yaşamında kitapların yeri, Atatürk'ün okuyucu ve yazar olarak iki ayrı kimliği gözönünde bulundurularak incelenmiştir. Pozitivizm, pragmatizm, realizm, rasyonalizm ve hümanizm akımları, bu akımların eğitim ile olan ilişkileri ve Atatürk'ün eğitim anlayışında bu akımların yeri bu konularda yapılan araştırmalar bu bölümün konularını oluşturmaktadır.

2.1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Kuramsal çerçevede, Atatürk'ün kitaplarla olan ilişkisi ve Atatürk'ün eğitim anlayışında etkili olan felsefi akımlar irdelenerek araştırma ile ilgili kuramsal ve kavramsal çerçeve belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1.1. ATATÜRK'ÜN YAŞAMINDA KİTAPLARIN YERİ

Atatürk'ün kitaplara duyduğu ilgi ve sevgi kendi el yazısı ile yazdığı notlarda ya da kendisiyle ilgili yazılmış anılarda okunmaktadır. Atatürk'ün zamanının büyük bir kısmını kitap okuyarak geçirdiği, hatta cephede dahi kitaplarını yanından eksik etmediği, okuduğu kitapların değerlendirmesini konunun uzmanları ile yaptığı bilinmektedir.

Atatürk, okuduğu kitaplarda önemli gördüğü yerleri, ilgi duyduğu bölümleri ya da yazarın hatalı yazdığını düşündüğü ve gerçeğe aykırı bulduğu satırların altını çizmiş, işaret koymuş ve notlar almıştır. Bu da O'nun oldukça dikkatli bir okuyucu olduğunu, sadece okuyuculukla kalmadığını, ulaştığı bilgiler ile eski bilgilerini eşleştirerek sorgulayıcı ve eleştirel bir bakış açısına sahip iyi bir araştırmacı olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifadeyle Atatürk, üretilen bilgileri öğrenmekle kalmayıp bilgi üretmiştir. Tarihe bakıldığında salt bilgiyi öğrenenler arasından hiçbir büyük liderin ve reformistin çıkmadığı görülmektedir.

Atatürk, eğitimin çok önemli olduğunu düşünmüş ve bu düşüncesini çeşitli defalar ifade etmiştir. 1922 yılında yaptığı bir konuşmada “En önemli ve verimli vazifelerimiz milli eğitim işleridir. Milli eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak lazımdır. Bir milletin gerçek kurtuluşu ancak bu şekilde olur” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:293; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,48) demiştir. 1928 yılında yaptığı bir konuşmasında da “Milli eğitimde, süratle yüksek bir seviyeye çıkacak olan bir milletin, hayat mücadelesinde maddi ve manevi bütün kudretlerinin artacağı muhakkaktır” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:291; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1,377) diyerek milli eğitime verilecek önemin milletlerin varoluş sürecindeki etkisini vurgulamıştır.

Eğitime verdiği öneme sıklıkla vurgu yapan Atatürk'ün bu fikirlerinin beslendiği kaynaklardan birisinin de kitaplar olacağı açıktır. Küçük yaşta girdiği askeri okullardan askeri konular ağırlıklı bir eğitim alarak mezun olduğu, mezun olduktan hemen sonra cephelerde görev aldığı, birinci dünya savaşının en sert muharebelerinde birliklerinin başında yer aldığı, hemen ardından Türk milletinin ölüm kalım mücadelesini verdiği kurtuluş savaşını yönettiği ve cumhuriyetin ilan edildiği 1923 yılına kadar sürekli en yoğun mücadelelerin içinde bulunduğu gözönüne alındığında, 42 yaşına kadar eğitim konusunda kendisine donanım sağlayabileceği kaynakların sınırlılığı açıkça görülebilecektir. Bu kaynaklardan birisi kendi yaşantısındaki deneyimler, diğeri fikirlerinden etkilendiği insanlar ve en önemli olanı da kitaplardır. O dönemde bilgiye ulaşma imkanlarının ve iletişim araçlarının kısıtlılığı da

düşünüldüğünde kitapların Atatürk'ün fikirlerini etkileyen ve farklı bakış açıları kazandıran en önemli kaynak olduğu değerlendirilmektedir.

2.1.1.1. OKUYUCU OLARAK ATATÜRK

Atatürk, yaşamının tümünde kitaplarla iç içe olmuştur. Öğrencilik yıllarında başlayan okuma tutkusu savaş alanlarından Çankaya Köşkü'ne kadar uzanmaktadır. Tezcan (1981:28), Atatürk'ün Harp Okuluna girdikten sonra okuma zevkinin tutku durumuna geldiğini söylemektedir. Atatürk'ün okuma tutkusu Harp Okulundan mezun olduktan sonra gittiği cephelerde de sürmüştür. O'nu tarihin en büyük askerlerinden biri yapan ve en kanlı savaşlardan olan Çanakkale Savaşında bile kitaplardan ayrı kalmadığı görülmektedir. Bu kanlı savaş sürerken Arıburnu'ndan Madam Corine'e yazdığı mektupta bu tutkusunun izleri sürülmektedir:

“Burada hayat o kadar sakin değil. Gece gündüz, her gün çeşitli toplardan atılan şarapneller ve diğer mermiler başlarımızın üstünde patlamaktan geri kalmıyor. Kurşunlar vızıldıyor ve bomba gürültüleri toplarinkine karışıyor. Gerçekten bir cehennem hayatı yaşıyoruz... Herkesi büyüleyen sevimli ve nükteli konuşmanızdan en büyük zevki almak benim için imkansız olmasaydı, aşk duygularından ve kendisiyle nadiren fikirlerimin birleştiği bir insanın hayat görüşünden başka bir şey ilham etmeyen bir romanın tefrikalarını okumak ihtiyacını duymazdım. Fakat cereyan eden ve bana kısa bir müddet içinde bitecek gibi görünmeyen hadiseler, beni, Hulki Efendi'ye birkaç roman ismini vermenizi rica etmek zorunda bırakıyor. Gidip satın alabilsin diye...” (Borak, 1980:79).

Cephede dahi kitap okuyan Atatürk, kitaplara olan ilgisini meclis kürsüsünde yaptığı konuşmalarına da dahil etmiştir. 1 Aralık 1921 günü bakanlar kurulunun görev ve yetkisini belirten kanun teklifi münasebetiyle yaptığı konuşmasında Atatürk şöyle demektedir:

“Efendiler! Bu meşrutiyet teorisini bulan en büyük filozofların teoryi kurmak için çalıştıkları esasları inceledim. Bunlara nüfuz ettim... Jean Jacques Rousseau'yu baştan sona kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit, hakikat olduğuna kail olduğum, bu

kitap sahibinde iki esas gördüm..." (Türk Tarih Kurumu, 1989: 231).

Atatürk'ün okuduğunu ifade ettiği kitap gerek konusu gerekse basım yılı gözönüne alındığında 1913 yılında Matbaa-i Hayriyye'de basılan Mukavele-i İctimaiyye isimli kitaptır. Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan bu kitabın bazı sayfalarının notlu ve işaretli olması bu görüşü desteklemektedir.

Atatürk'ün, kitap okumaya hiçbir zaman ara vermediği görülmektedir. 1923 yılı dünyanın en güçlü devletleriyle yapılan savaşlardan çıktığı ve yeni bir devletin kurulması hazırlıklarının yapıldığı bir yıldır. Atatürk, hem içerideki hainlerle ve isyanlarla hem de yabancı devletlerin Türkiye üzerindeki talepleriyle başetmeye çalışıyordu. İşte böyle kritik bir zamanda dahi Atatürk'ün kitap okumaya zaman ayırması hatta kitapların değerlendirmesini yapıp yazarlarına düşüncelerini bizzat el yazısı ile yazarak aktarması hayret vericidir. Yıldız (1996), Prof.Dr. Fuat Köprülü'nün bir anısını aktardığı çalışmasında, Fuat Köprülü'nün 1923 yılında basılan Türkiye Tarihi isimli küçük bir eserinin bir nüshasını Ruşen Eşref'in ısrarıyla çekinerek de olsa Atatürk'e takdim ettiğini belirtmektedir. Fuat Köprülü'nün çekinmesinin sebebi ise dahili ve harici çeşitli işlerle meşgul olan Atatürk'ün kitabını okuyacağını tahmin etmemesidir. Ancak aradan sadece bir hafta geçmesine rağmen Atatürk kendi el yazısıyla Fuat Köprülü'ye şu mektubu göndermiştir:

*"Darülfünun 'Türk Edebiyatı Tarihi' Müderrisi
Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendiye
Türkiye Tarihi'nizin, gönderilen, birinci kitabını büyük zevk ve
istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücade
getirmek için sarfettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim.
İhtisasınızın tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyet'e ifa
olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.
İlim feyzine teşne olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın
intişarına intizar ederim efendim.
Türkiye Reiscumhuru
Gazi M. Kemal" (Yıldız, 1996:731)*

Atatürk, Çankaya Köşkü'ne çıktıktan sonra kitaplara daha fazla zaman ayırmaya başlamıştır. Eğitim ile ilgili reform niteliğindeki uygulamalarını ömrünün son on yılında peşi sıra gerçekleştirmesi ile bu dönemde okumaya

ayırdığı vaktin artması dikkat çekicidir. Bir anlamda izlediği eğitim politikasında kitapların etkili olduğu sonucu çıkartılabilir. Şimşir (2006:252), Atatürk'ün yurtdışından kitap sipariş eden tek devlet adamı olduğunu, bu siparişlerin özellikle ömrünün son on yılına rastladığını ve bu dönemin aynı zamanda kültür alanında atılımlar dönemi olduğunu belirtmektedir. Şimşir (2006)'in işaret ettiği bu döneme bakıldığında arap harflerinden latin alfabesine geçildiği, millet mekteplerinin açıldığı, bu iki uygulamanın sonucu olarak okur-yazar oranının artırılmasına yönelik çalışmalara başlandığı, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulduğu, üniversite alanında yeni düzenlemelere gidildiği, pek çok yeni fakülte açıldığı görülmektedir.

Atatürk'ün okuduğu kitapların muhteviyatı konusunda en güvenilir kaynak kuşkusuz ki O'nun özel kütüphanesidir. Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan kitaplara bakıldığında tarih, dilbilim ve edebiyat konularında yazılmış kitapların ağırlıkta olduğu göze çarpmaktadır. Doğrudan eğitimle ilgili kitaplara bakıldığında ise 195 adet kitap olduğu görülmektedir. Bu kitapların 94 tanesi ders kitabı niteliğindedir. Eğitimle ilgili bu kitaplar dışında 10 adet süreli yayın da Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer almaktadır. Bu yayınlardan bazıları Maarif Vekaleti Mecmuası, Muallim Sesi, Okul ve Ulus, Terbiye gibi dergilerdir. Doğrudan eğitimle ilgili olmasa bile eğitimi ve eğitim anlayışını etkileyen alanlardan olan felsefe ve psikoloji konularına değinen kitaplar da Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Psikoloji ile ilgili 37 adet kitap, felsefe ve dalları ile ilgili 61 adet kitap bulunmaktadır.

Atatürk'ün okuduğu kitaplar incelendiğinde aynı düşünce akımından gelen kitaplara bağlı kalmayıp farklı düşünceleri dile getiren kitaplar okuduğu fark edilmektedir. Okuduğu kitaplara yazdığı notların bir kısmı yazarın ifade ettiği görüşlere katılmadığı yerleri açıklayan notlardır. Bu eleştirel notlarında, Atatürk'ün okuduğu diğer kitaplardan edindiği bilgileri kullandığı görülmektedir. Buradan Atatürk'ün okuduğu kitaplarda savunulan düşüncelere körü körüne bağlanmadığı sonucu çıkartılabilir. Eroğlu (2001:298) bu konuda "Mustafa Kemal Atatürk'ün düşün dünyasının oluşumunda etkili olan yazar ve görüşlerinden kendisi ve düşüncesine yakın olan tarafları aldığı ve karşı geldiği fikirlere de yine kitapların yanlarına

düştüğü notlarla ya da ünlem işaretleri ile çekincelerini belirttiğini” ifade ederek Atatürk’ün okuduğu kitapların tamamen etkisinde kalarak onlardan etkilendiğini ileri sürmenin yeterli olamayacağını ileri sürmektedir. Atatürk’ün bu özelliği bakış açısının genişlemesine ve eğitim alanı da dahil olmak üzere tüm uygulamalarında taklitçilikten uzak, Türk milletinin yapısına uygun bir senteze varmasını sağlamıştır.

2.1.1.2. YAZAR OLARAK ATATÜRK

Okuduğu kitapların cilt sayısı 10000’in üzerinde olan Atatürk’ün aynı zamanda yazar kimliği de bulunmaktadır. Türk bağımsızlık savaşını gerçek belgelere dayalı olarak anlattığı Nutuk, içerisinden çıkarılacak derslerle özellikle eğitimciler için önemli bir kaynak eser niteliğindedir. Cicioğlu (2005), Nutuk’un “15–20 Ekim 1927 tarihinde TBMM toplantı salonunda 6 gün süre ile Atatürk tarafından 36 saat 31 dakika okunduğunu, Nutuk’ta olayların genellikle kronolojik sıra takip edilerek sürekli bir akış içinde anlatıldığını” ifade etmektedir. “1919 yılı Mayısının ondokuzuncu günü Samsun’a çıktım” cümlesiyle başlayan bu büyük eser bir çok edebiyatçı tarafından Türk hitabet sanatının en güzel örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Fırlalı (1996:279), Nutuk’un Türk tarihinde, devrin siyasi ve fikri durumunu aydınlatan son derece önemli ve değerli bir belge niteliğinde” olduğunu belirtmektedir.

Atatürk’ün daha genç bir subayken askerlik konusunda yazdığı kitapları bulunmaktadır. Türkmen (2005:296)’e göre Atatürk’ün yazdığı askerlik konusundaki kitaplar “genç subaylık döneminde mesleki bilgisinin gücünü ortaya koyan” eserlerdir. Bu eserler, Cumalı Ordugahı, Tabiye Tatbikat Seyahati, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal, Taktik Meselesinin Çözümü ve Emirlerin Yazılmasına İlişkin Öğütler isimli kitaplardır. Bu kitapların yanında Atatürk’ün iki adet çeviri kitabı da bulunmaktadır. Bu kitaplar Litzman’ın yazdığı kitaptan yaptığı Takımın Muharebe Eğitimi ve Bölüğün Muharebe Eğitimi isimli kitaplardır (Şimşi, 2006; Türkmen, 2005).

Cumalı Ordugahı, 1909 yılında Selanik'te basılmış bir kitaptır. Kitaba ismini veren Cumalı Ordugahı'nın yeri ve mahiyetindeki birlikler kitabın başlangıcında Atatürk tarafından belirtilmiştir. Kitabın konusunu Cumalı Ordugahı'nda bulunan süvari tugayının talimlerini teftiş etmek üzere 10 günlüğüne orada bulunan Kurmay Kıdemli Yüzbaşı Mustafa Kemal'in izlenimleri oluşturmaktadır.

Atatürk'ün ikinci kitabı olan Tabiye Tatbikat Seyahati (Taktik Tatbikat Gezisi) isimli kitap 1911 yılında Selanik Askeri Matbaası'nda basılmıştır. Atatürk'ün 5. Kolordu Harekat Şube Müdürü iken yazdığı bu kitabın konusunu askeri okullardan mezun olan subayların gerçek muharebe koşullarına uygun tatbikat ve askeri manevralarda eğitilerek yetiştirilmesinin önemine yapılan vurgu oluşturmaktadır. Kitabın sonunda yer alan genel eleştiri ve görüşler kısmı okunduğunda Atatürk'ün eğitim anlayışında önemli bir yere sahip olan uygulamalı eğitim düşüncesinin izleri bu kitapta görülmektedir. Atatürk, kitabın son paragrafında şunları yazmıştır:

“Bütün bu görüşlerden bir netice çıkarmak ve göstermek isteriz ki, o da, elimizdeki talimnamelerin, nizamnamelerin bütün maddelerini sadece okumuş ve bellemiş bulunmak, subayı kumandan yapmaya hiçbir vakit yetmez. Askerlik sanatını kavramada başarı, bu yazılı kuralların hükümlerini eylem sırasında hatırlama ve yerinde uygulama kabiliyetini ve alışkanlığını kazanmakla ancak mümkündür. Bu hususlar da, şimdi Kolordu'ca yapıldığı gibi, harita üzerinde harp oyunlarından ve arazi üzerinde farazi tatbikatlardan başlayarak bizzat ve fiilen askeri kıtalarla müfreze tatbikatları ve daha sonra muhtelif manevralar yapmakla sağlanabilir. En hakiki bilgi ve alışkanlık ise, olgunlaşmış sağlam dimağların harp ve mücadele sahnesinde kazanacakları tecrübelerle ortaya çıkar.” (Kaynak Yayınları, 1998:121).

Görüldüğü gibi, Atatürk'ün bu değerlendirmesi, 11 yıl sonra başlatacağı eğitim hamlelerinde üzerinde ısrarla durduğu eğitimin uygulamalı olması isteğinin ilk izleridir.

Zabit ve Kumandan İle Hasbihal isimli kitap 1918 yılında İstanbul'da Minber Matbaasında basılmıştır. Atatürk, kitabın aslında 1914 yılında yazıldığını ancak bazı nedenlerden dolayı kitabın basılmasının geciktiğini

kitabın ilk sayfasında belirtmektedir. Bu kitabın içeriğini, Kurmay Binbaşı Nuri (Conker) Bey'in subaylara verdiği konferansların bir araya getirilmesiyle oluşan Zabit ve Kumandan isimli kitabı üzerine Atatürk'ün düşünceleri oluşturmaktadır. Akay (1964:25) kitapla ilgili değerlendirmesinde "aslında uzun bir mektup olan bu konuşmasında Atatürk, Nuri Conker'in ileri sürdüğü düşüncelerden hareketle aynı konu üzerinde kendi düşüncelerini ortaya koyar" demektedir. Askerlikle ilgili olan bu kitap okunduğunda aslında eğitim alanında Atatürk'ün görüşlerini de yansıttığı görülmektedir. Örneğin Atatürk kitabında şöyle yazmaktadır:

"Hakikaten Harp Okulumuzdaki tahsil derecesi, subaylık asli vazifesini subayın ruhuna sokacak derecede etkili değildi. Ve fakat, mektep sıralarında, bu hususta daha ciddi ve daha geniş bir eğitim ve öğretim geçirilmiş olsaydı bile yine maksadın sağlanmamış olacağı inancındayım. Çünkü, bence, hakiki verimi verebilecek asıl mektep, kıtalardır." (Atatürk, 1918/1957:13; Kaynak Yayınları, 1998:166).

Atatürk'ün bu sözlerinde teorik bilgi ne kadar iyi verilmiş olursa olsun bu bilginin uygulama ile desteklenmediğinde amaca hizmet etmeyeceği anlamı çıkmaktadır.

Bu kitapta geçen başka bir ifade hizmetiçi eğitimle ilgilidir. Atatürk, eğitim sistemi içerisinde önemi gün geçtikçe artan hizmetiçi eğitimi 1918 yılında şöyle vurgulamaktadır:

"Harp Okulundan alınan diploma, genç teğmenin, bölük kumandanı efendi tarafından eğitime hazır olduğunu gösterir. Genç teğmen, sanatının asıl ruhunu, bağlı olduğu bölüğün erleri önünde, bölüğün babası olan yüzbaşısından ve daha büyük amirleri tarafından, görev başında öğrenecektir. Evvela, kumandan olacaktır, bir takıma! Ve sonra, kumandan olmaya hazırlanacaktır; bir bölüğe! Ve işte böyle öğrenecektir ve sonra öğretecektir..." (Atatürk, 1918/1957:13; Kaynak Yayınları, 1998:166).

Atatürk'ün yukarıda verilen yazısında çok küçük bir iki değişiklik yapıldığında hizmetiçi eğitim kavramında geçen görev başında eğitimin temel niteliklerinin anlatıldığı görülmektedir.

Atatürk, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal kitabında, Conker'in "subay, maiyetindeki erler için emsal numunesidir" ve "subay, kendi ilim ve iktidarından kumanda ettiği insanları faydalandırabilmek için maiyetindekilerin metanet ve kahramanlıklarının toplamından fazla bir metanet ve kahramanlığa sahip olmalıdır" cümleleri üzerinde durmakta ve her subayın bu cümleleri büyük bir dikkatle okuması ve dimağına kazınması gerektiğini yazmaktadır. Burada vurgulanan ilk cümle "öğretmen, öğrencileri için emsal numunesidir" olarak yazılırsa Atatürk'ün 1924 yılında Samsun'da öğretmenlerle yaptığı bir konuşmasında söylediği "ilk ilham, ana baba kucağından sonra okuldaki öğretmenin dilinden, vicdanından, terbiyesinden alınır (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:301; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 205) sözüyle oldukça yakın bir anlam taşıdığı görülmektedir. Diğer cümlede "öğretmen, kendi ilim ve iktidarından öğrencilerini faydalandırabilmek için öğrencilerinin bilgi ve görgülerinin toplamından fazla bir bilgi ve görgüye sahip olmalıdır" gibi küçük bir değişiklik yapıldığında öğretmenlerin sahip olması gereken niteliklerden birisi ile karşılaşılmaktadır.

Atatürk'ün, Arıburnu Muharebeleri Raporu ve Anafartalar Muharebelerine Ait Tarihçe isimli eserleri de daha sonra kitap haline getirilmiştir.

Atatürk'ün, Geometri kitabı 1937 yılında İstanbul Devlet Basımevi tarafından basılmıştır. 44 sayfalık bu kitap kapağında da belirtildiği gibi geometri öğretmenlerle, bu konuda kitap yazacaklara klavuz olarak hazırlanmıştır. Kitabın en büyük özelliği, o güne kadar kullanılan yabancı kökenli terimler yerine bizzat Atatürk'ün yoğun çalışmalarının neticesinde ürettiği terimlerle yazmış olmasıdır (Atatürk, 1937/2009).

Yukarıda sayılan eserleri, söylev ve demeçleri, tamim ve telgrafları, mektupları ve not defterlerinin sistematik bir derlemesi de düşünüldüğünde eserlerinin sayısı 10'dan fazla olan Atatürk, Türk tarihinde önemli bir yazar olarak da kendine yer bulmaktadır.

2.1.2. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞINDA ETKİLİ OLAN FELSEFİ AKIMLAR

Kavram olarak pozitivism, pragmatizm, realizm, rasyonalizm, hümanizm akımları ve bu akımların eğitim ile ilişkisi bu başlık altında incelenmektedir.

2.1.2.1. POZİTİVİZM VE POZİTİVİZM-EĞİTİM İLİŞKİSİ

Atatürk'ü felsefi açıdan inceleyen çoğu araştırmacı, O'nun birkaç değişik felsefi akımdan izler taşıdığını bunlardan birisinin de pozitivism olduğunu belirtmiştir. Bursalıoğlu (1983:482), *“yerli ve yabancı bir çok yazar, Atatürkçülük ile pozitivism ve müsbet bilimcilik kavramları arasında yakın ve güçlü ilişkiler kurmuşlardır. Kemalist felsefenin bilim kavramına dayalı kurulduğunun gözden kaçması olasılık dışıdır”* demiştir. Bilindiği gibi pozitivismde, gerçeğe bilimlerin yardımıyla ulaşılmaktadır.

Tezcan (1981:34), pozitivismi tanımlarken “araştırmalarını olgulara, gerçeklere dayayan, fizik ötesi açıklamaları kuramsal olarak olanaksız ve yararsız gören; deneyle denetlenmeyen soruları sözde soru olarak niteleyen felsefe doğrultusudur” ifadesini kullanmaktadır. Pozitivismi bir kavram olarak felsefeye sokan August Comte ise her çeşit olaya atfedilen iki tür bilim olduğunu ve bunlardan esas olanın varsayılabilecek bütün şıkları dikkate almak suretiyle, çeşitli sınıftan olayları yürüten yasaları bulmayı kendisine amaç edinen bilim olduğunu savunmuştur (Comte, 1890/1952:Çevirenin önsözünden).

Hançerlioğlu (1978a:317), pozitivist anlayışta bilimin “olguları gözlemleyerek aralarındaki bağıntıları, eşdeyişle yasaları kavramaya çalışan bir deney ve gözlem alanı” olduğunu belirtmektedir. Fırat (2006:41), pozitivist anlayışta güvenilir ve kesin ampirik bilginin tek kaynağının gözlem ve deney olduğunu ifade etmiştir. Gökberk (1980:466)'e göre “pozitivismde, olayların yasalarını öğrenerek, bunların yardımıyla gelecekteki olayları önceden

bildirebilen bilimsel bilginin bu anlamını kavrayıp ona göre davranmak; bu amaca uymayan bütün teolojik ve metafizik öğeleri bilimsel bilgiden uzaklaştırmak” düşüncesi yer almaktadır.

2.1.2.2. ATATÜRK’ÜN EĞİTİM ANLAYIŞINDA POZİTİVİZMİN ETKİLERİ

Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan düş kırıklığı Saint Simon ve öğrencisi Aguste Comte’un başlattıkları pozitif bilim çağı ile giderilmeye çalışılmıştır (Akarsu, 1979). Kongar (1981:38)’a göre pozitivizm, “Fransız Devriminin ilk kuramsal ürünü”dür. Fransız Devrimi neticesinde ortaya çıkan sıkıntıların giderilmesinde pozitif bilimler temele alınarak sağlanan ilerleme ve gelişme Osmanlı aydınlarını da etkisi altına almıştır. Fransız Devriminin doğurduğu pozitivizmin etkileri, Kongar (1981:48)’a göre Osmanlı İmparatorluğunu “kurtarma görevini üstlenen sivil ve asker bürokratların tarihsel rolleri ile birlikte, toplumda görülmeye” başlanmıştır. Bu etki kendisini en açık şekliyle dönemin eğitim kurumlarında yapılan yenileştirme çalışmalarında göstermektedir.

Fransız Devrimi, ilke ve sonuçları açısından Atatürk’ün fikir ve eylemlerini de önemli ölçüde etkilemiştir (Altuğ, 1994; Turan, 1989). Meydan (2003), Atatürk’ün Fransızca bildiğine vurgu yaparak Fransız kaynaklı pozitivist fikirlere ilk elden ulaşma ihtimalinden bahsetmektedir. Altuğ (1994:241)’a göre Atatürk, “genel tutumunu ve eylemini pozitivist düşünce biçimi içine en yararlı haliyle” entegre etmesini bilmiştir. Nitekim Akçakayalıoğlu (1977) da Atatürk’ün gerçekleştirdiği devrimin, felsefi ruhunu bilim, akıl ve deneyin oluşturduğu pozitivist bir devrim olduğunu söylemektedir.

Meydan (2003:95)’a göre “pozitivistlerde görülen, bilimi topluma şekil vermede araç olarak kullanma biçimindeki hareket tarzı” Atatürk’te de kendini göstermektedir. Tütengil (1981:9) ise “çağdaş medeniyetlere yetişebilmek için müspet ilim kaynağı ile beslenen fikri ve sanatı geliştirmek, korumak ve

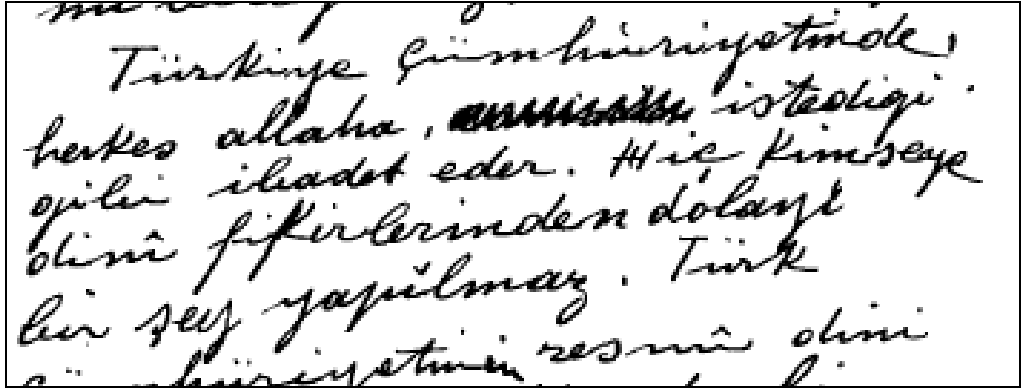
yaratma şartlarını hazırlamak Atatürk için belli başlı devlet hizmetlerinden biri” olduğunu belirtmektedir. Atatürk’ün çağdaş medeniyetler düzeyinin üzerine çıkma ülküsünde en çok önem verdiği unsur olan eğitim konusundaki düşüncelerine bakıldığında “eğitimin hurafelerden, batıl inançlardan uzak özgür düşünebilen bir zeka disiplininin kurulması, gerçekçi, bilimsel bir eğitim ve öğretim sistemi oluşturulması” (Büyükdüvenci, 1984:469) amaçlandığı görülmektedir. Şahinkesen (1982:408)’e göre Atatürk, “kafaları dinsel eğitimin değil pozitif bilimlerin aydınlatacağı” görüşünü ileri sürmekteydi. Zaten pozitivist devrim kuramı da Kongar (1981:42)’in görüşüne göre “akılın hurafeye, bilimin dine zaferi olarak” düşünülebilir.

Bu bakış açısıyla Atatürk’ün düşünce yapısı ile pozitivist düşünce arasında ortak yanlar olduğu söylenebilir. Sönmez (2002), Atatürk’ün pozitivist anlayışının Comte’un sonunda kendi dinini kurmaya götüren bakış açısından çok farklı fonksiyonlar da içerdiğini belirtmektedir. Bursalıoğlu (1983:482)’na göre “temelde pozitivist olan bu felsefenin, mantıkçı, deneyici ve böylece gerçekçi özelliklerinden güçlendiğini de vurgulanması” gerekmektedir.

Erendil (1989)’e göre Atatürk’ün amaçladığı eğitim, çağdaş dünyanın ilke edindiği pozitif bilim anlayışına uygun olmalıdır. Atatürk, bu amacın dini değil bilimi esas alan eğitimle gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Şahinkesen (1982:408), Atatürk’ün “olayları tanrısal ve fizikötesi bir güçle değil, başka olaylarla açıklamadan yana olduğu için” pozitivist olduğunu belirtmektedir. Alkan (1978:300)’a göre, “Atatürkçü düşüncede eğitimin özüne, içeriğine, yöntemine ve amaçlarına ilişkin sorunlar akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl bir yaklaşımla ele alınmaktadır”. Tütengil (1981:86) de “gerçek yol gösterici bilim ve tekniktir” ve “bilim ve teknik, başka bir deyişle akılcı dünya görüşü başlıca kılavuzdur” ilkelerinin ulusal eğitimin Atatürkçü ilkeleri olduğu saptamasını yapmaktadır. Erşan (2006), akılcılık ve bilimcilik kavramlarının Atatürk’ün temel hayat felsefesini oluşturduğunu ifade etmektedir.

Ancak Atatürk'ün halkı cehaletten kurtarmak yolunda geliştirdiği bu düşüncesi maksatlı ya da bilgi eksikliği nedeniyle bazı kesimlerce O'nun dini inancı yok etmek, dinsizliği yaymak amaçlı olduğu şeklinde yansıtılmaya çalışılmıştır. Oysa ki Atatürk, 1929/1930 ders yılında Ayşe Afetinan tarafından okutulacak Yurt Bilgisi ders kitabının eksik yönlerini tamamlamak amacıyla kendi el yazısıyla (Şekil 1.) şu notları yazmıştır:

Şekil 1. Atatürk'ün El Yazısı İle Din Hakkındaki Düşünceleri (Afetinan, 1998:507)

Söz konusu yazının çözümlemesi “Türkiye Cumhuriyetinde, herkes Allah’a istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dini fikirlerinden dolayı bir şey yapılmaz” şeklindedir.

Atatürk'ün, vatandaşlara dini inançları konusunda serbestlik tanıyan bir yaklaşım sergilemekle birlikte eğitimin temeline bilimi koyarak dogmalardan, hurafelerden ve batıl inançlardan uzak pozitivist bir eğitim anlayışı benimsediği söylenebilir.

2.1.2.3. PRAGMATİZM VE PRAGMATİZM-EĞİTİM İLİŞKİSİ

Atatürk'ün düşünce yapısında izleri görülen felsefi akımlardan birisi pragmatizmdir. Pragmatizm, çağın temel idealist felsefelerindedir, pozitivistin uzantısıdır ve fonksiyonalist (işlevsel) özellik taşımaktadır

(Hançerlioğlu, 1982; Topses, 1982). Pragmatizmin, pozitivizmin uzantısı olarak kabul edilmesinin bir nedeni bu düşünce akımında pozitivizmde olduğu gibi dogmalara yer verilmemiş olmasıdır. İsmet Giritli (2005) ve Mustafa Kemal Derneği (1981) yayınlarında bu konuya açıklık getirmişlerdir:

“...Faşizm’in, millet, devlet, lider ve ırk; Marksizm-Leninizm’in ise, sınıf ve sınıf kavgası gibi değişmez ve dolayısıyla dogmatik kavramlara dayanmasına karşın, pragmatizm, mutlak gerçek yerine deneye; yani akıl ve bilimin gözlem ve bulgularına dayanan ve dolayısıyla zaman içinde değişen gerçekleri kabul eder.” (Giritli, 2005:38; Mustafa Kemal Derneği, 1981:3)

Pragmatik düşüncede “bilgi, pratik yararlılığıyla belirlenir” (Frolov, 1984/1991:390) görüşü hakimdir. Pragmatizmin kurucuları arasında gösterilen William James (1907/1948:34), “pragmatik metot, her bir kavramı, kendilerinden değer verilebilecek pratik sonuçlar çıkarmak suretiyle tefsir etmeye (anlamlandırmaya) çalışmaktır” diyerek pragmatizmin pratikte sağladığı yarara önem verdiğini açıklamaktadır. Çağlayan (2007:42) bu konudaki görüşlerini “Pragmatizmde yararlı olan her şey doğrudur ve gerçektir. Yararlı olan doğru ve gerçek, insanın işine daha çok yarar ve insanı başarıya götürür” şeklinde aktarmaktadır. Diğer bir deyişle, pratik yararlılık denildiğinde “bireyin kişisel ihtiyaçlarını, çıkarlarını karşılayan şeyler” (Frolov, 1984/1991) anlaşılmaktadır. Hançerlioğlu (1978b) da, pragmatizmin ancak insana yararlı olanı gerçek saydığını ve dayanaklarından birinin John Stuart Mill’in utilitarizmi (yarcılık) olduğunu belirtmektedir. Bu görüşü destekleyen bir açıklama da William James’ten gelmektedir. James, Pragmacılık isimli kitabına “zihnin pragmatik açıklığını ilk defa kendisinden öğrendiğim ve bugün hayatta olsaydı kendisinin liderimiz olacağını düşünmekten zevk duyduğum John Stuart Mill’in hatırasına” (James, 1907/1948) ithafıyla başlamaktadır. James (1907/1948), kitabının kırkıncı sayfasında da pragmatizmin “pratik cephelere önem vermekle faydacılıkla” anlaştığını yazmaktadır.

Sönmez (1991:47), pragmatist düşüncede istendik davranışların ölçütleri arasında “ehliyet, verimlilik, yarar, yaşantı” olduğunu söylemektedir. Tozlu (1997:56)’ya göre pragmatistler, “gerçeği, insanın çevresiyle etkileşimi,

hayatın bütün deneyimlerinin sonucudur” şeklinde anlamaktadır. Hançerlioğlu (1978b:432), pragmatizmde tek gerçeğin “uygulama alanında işine yarayan gerçek” olduğunu ifade etmektedir.

Pragmatik eğitim, odağına yerleştirdiği çocuğun tüm yaşamını bir bütün olarak kabul etmekte ve eğitimi yaşama hazırlık olarak değil yaşamın kendisi olarak görmektedir (Varış, 1998:79). Alkan (1983:21)’a göre, pragmatistler eğitimi sosyal bir süreç olarak algırlar ve öğrenciler yaşadıklarını öğrenirler bu nedenle pragmatist düşüncede okul, yaşamın devam ettiği bir yerdir. Bu nedenle pragmatizmin eğitime uygulanmış şeklinde “yaşamda, hangi meslekler varsa, hangi sorunlar bulunuyorsa, hepsi okullarda yer almalı ve öğrenci de yaşama gitmelidir” (Sönmez, 1991:94) görüşü savunulmaktadır.

Pragmatik düşüncede eğitim, sürekli gelişme ve değişmelere göre düzenlenebilecek bir yapıya sahip olmalı, okul da bu niteliğe göre şekillenmelidir (Tozlu, 1997:56). Bakır (2008) ise, pragmatik eğitim sürecinde temele gündelik yaşamın içinden deneyime dayalı eylemlerin alındığını, bu eylemlerin sonucunun gündelik yaşamda pratik bir fayda sağladığını yani bireyin yaşamını kolaylaştırdığını ölçüde anlamlı ve değerli olduğunu ifade etmektedir.

2.1.2.4. ATATÜRK’ÜN EĞİTİM ANLAYIŞINDA PRAGMATİZMİN ETKİLERİ

Atatürkçülük ideolojisi incelendiğinde sadece eğitim alanında değil genelinde pragmatizmin etkileri görölmektedir. Akçakayalıoğlu (1977:2)’na göre, “Atatürkçülüğün esası pratiklik, uygulama yeteneğinin oluşudur. Her hangi bir şeyde uygulama kabiliyeti yoksa, o, Atatürk’ün ne fikrine, ne eylemine, ne kişiliğine uygundur”. Çağlayan (2007), pragmatizmde pratiğin teori üzerindeki üstünlüğünden bahsederken “teoriyi yaratan iş (praxis) dir” demektedir. Atatürk de 10. Yıl Nutkunda şöyle demektedir:

“...Programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri şekilde bir kitap değildi. Fakat, temel ilkeleri içine alıyordu ve pratikti. Biz de uygulanması imkansız düşünceleri, fikri birtakım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletın maddi ve manevi alandaki yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, söz ve teori ile iş ve icraata önem vermeyi tercih ettik.”
(Atatürk, 1933/2005:514)

Atatürk'ün Nutuk'ta söylediği bu sözleri O'nun genel anlamda pragmatik bir insan olduğuna dayanak teşkil edebilir. Atatürk'ün eğitimde pragmatizmi benimsemiş olduğu görüşüne dayanak olarak ise Bursalıoğlu (1983), “Atatürk'ün bilgiyi uygulamaya, diğer bir deyişle, eyleme dönüştürmeyi ilkeleştirmesini ve John Dewey'i eğitim sistemini incelemek üzere görevlendirmesini” göstermektedir.

Büyükdüvenci (1984:469), Atatürk'ün yaklaşımına göre eğitimin amacının “çocuklarda üretici bir düşün ve şuur uyandırmak” olduğunu ifade etmiştir. Pragmatist düşüncede bireye kazandırılması istenen davranışlar, Atatürk'ün eğitim anlayışında “bireylere ekonomik yaşam için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmak” (Alkan, 1978:301) şeklinde eğitim programının temel boyutlarından birisi olarak belirlenmiştir. Senemoğlu (2001:3)'na göre, “öğretimde deneye, uygulamaya, yaparak yaşayarak öğrenmeye dayanan ve hayatta geçerli bilgileri veren aktif bir öğretim sistemi uygulamak” Atatürk'ün düşüncesinde milli eğitimin sahip olması gereken özelliklerindendir.

Giritli (1998), Atatürkçülük ideolojisinin akıl ve bilimi temel alan pragmatik bir ideoloji olduğunu savunmakta ve Atatürkçülüğün dogmatik değil pragmatik bir ideoloji olduğunu belirtmektedir. Büyükdüvenci (1984:470), “Atatürk'ün eğitim anlayışında öngörülen eğitim yöntemini simgeleyen başlıca özellikler; pratiklik, işlevsellik, hayatta başarı sağlayıcılık, çevre koşullarına uygunluk ve iş ilkesine dayalı olma gibi özelliklerdir” demektedir.

Öymen (1977:195)'e göre, Türk eğitiminin modernleşmesinde Atatürk'ün “eğitim ve öğretim usulünün yararlı ve fayda sağlayıcı yani pragmatik olması anlayışına uyulmasının şart olduğunu ileri sürmesi” rol

oynamaktadır. Çağlar (1981), Atatürk'ün üretime dönük bir eğitim verilmesi isteğinin günümüzde eğitimden en çok yararlanan ülkelerin izlediği yol olduğunu belirtmektedir.

Tozlu (1997), pragmatistlerin metafizik öğelere önem vermediğini, James (1907/1948:40) de, “metafizik soyutlamalara nefret gösterdiklerini” belirtmektedir. Bu özellik, pozitivist anlayışta da yer bulmaktadır. Bu durum Atatürk'ün eğitim anlayışının pozitivist yönleri ile pragmatist yönlerinin ortak paydalarından biri olarak göze çarpmaktadır.

Bu bilgiler ışığında Atatürk'ün eğitim anlayışında pragmatist öğelerin bulunduğu söylenebilir. Ancak, pragmatist düşüncede oluşan solipsizm (tekbencilik) yani her şey benim yararım içindir görüşü Atatürk'te her şey Türk Milletinin yararı içindir görüşüne dönüşmüştür.

2.1.2.5. REALİZM (GERÇEKÇİLİK) VE REALİZM-EGİTİM İLİŞKİSİ

Düşünce yapısında pozitvizmin en belirgin özelliklerini bulunduran Atatürk, bu akımın etkisi altında gelişen realizmin özelliklerini de taşımaktadır. Kantemir (1973:139) realizmi çok yalın ve anlaşılır biçimde tanımlarken “duygu ve hayal dünyasından, gerçek dünyaya dönüştür” ifadesini kullanmaktadır. Bu tanım realist düşüncede, gerçekleşme ihtimali az olan romantik fikirler yerine mantığın ön planda olduğu düşüncelere ağırlık verdiğini göstermektedir. Bu ifadeleri kapsayan bir realizm tanımı Akarsu (1998:85)'nin Felsefe Terimleri Sözlüğü'nde “düşünmenin temeli ve eylemin ölçüsü olarak gerçekliğe bağlanan görüş ve tutum” olarak ifade edilmektedir. Frolov (1984/1991:188) realizmi açıklarken “insan kişiliğinin gerçeklikle çokyönlü ilişkileri içinde hakikate bağlı olarak yansıtılması ve yaşamda mantıksal ve tipik olanın çizilerek gösterilmesiyle kendi özelliğini kazandığını” belirtmektedir. Realizmin sayılan bu özellikleri, doğaya ve topluma uygunluğu, insan yararına olanı ve gerçeğe dayalı olmayı işaret etmektedir. Realizmin felsefi tanımları teknik anlamda yapılmış tanımlardır. Bu nedenle

Kantemir'in yaptığı tanım ya da Büyükdüvenci (1989:136)'nin "arzulanan, beklenen şeyin aksine gerçek olana bağlanma" olarak yaptığı tanım bu çalışmanın içeriğine daha uygun düşmektedir.

Realizmde eğitimin hedefleri yani istendik davranışlar Sönmez (1991:45)'e göre "doğaya, topluma, insana uygun olan, onun bilgi ve becerilerini geliştiren, deney, gözlem ve araştırmalarla kanıtlanmış olan" davranışlardır. Konuya başka bir açıdan bakan Tozlu (1997:51), "çocuğu, yaşadığı çevre ile ahenkli ve uyumlu yapabilecek bir ayarlamayı ön plana getirmenin" eğitimin realist amacı olduğunu ileri sürmektedir. Alkan (1983:21), realist anlayış çerçevesinde eğitimin amaçlarını Wild (1955)'in çalışmasına atıfta bulunarak dört maddede özetlemektedir:

1. *Objeler hakkındaki gerçeği gerçek anlamda ayırt etmek,*
2. *Bu gerçeği bilindiği şekliyle entegre etmek ve genişletmek,*
3. *Kurumsal esasa dayalı ve bu yönden geçerliliği olan ve genel olarak hayatla ilgili ve özel olarak mesleki işlevi olan pratik bilgi kazanmak,*
4. *Bunu insan topluluklarının bütününe, genç ve yetişkinlere inandırıcı ve tutarlı biçimde aktarmaktır."*

Realizmin eğitimsel amaçları doğrultusunda bilgiye ulaşma yönteminin deney ve gözlem olduğu aşikardır. Nitekim Sönmez (1991:45), realizmde bilginin doğruluğunun ancak gözlem ve deneyle kanıtlanabilir olduğunu belirtmektedir. Realistler için eğitim süreci ise Büyükdüvenci (1989:136)'ye göre "öğrencinin dış dünyanın gerçeklerine uymasını kolaylaştıran doğrulanmış gerçekleri edinme" olarak algılanmaktadır.

Amaçları ve yöntemi hakkında verilen bilgiler ışığında realist eğitimin programı, araştırmaya ve kanıtlanmış bilgilerin kazanılmasına yönelik olarak hazırlanabilir. Kale (1993:277), çalışmasında bu konuya değinerek realist bir programın sahip olması gereken niteliklerini şöyle açıklamaktadır:

"İlkokul düzeyindeki realist program disiplinleri araştırmayı ve her zaman gerekli olacak okuma, yazma ve hesaplama öğretimini içerir. İlkokul döneminde olumlu bir hedef olan değer öğretiminde"

çocuğun davranışlarının, tavırlarının etkilenmesi büyük bir önem taşır. Çocuklar daha sonraki öğretimlerinde de yararı olacak kütüphane kullanımı gibi araştırma yöntemlerine ilişkin deneyim kazanmalıdırlar. Orta ve yükseköğretim müfredat programları, otoriter bilim tarafından belirlenen, insan aklının hazineleri olarak kabul edilen ispatlanmış bilgilerden oluşur.”

Ana hatları yukarıda açıklanmaya çalışılan realizm akımı ve bu akımın eğitim alanına olan etkileri, 21. yüzyıl eğitim politikalarının oluşturulmasında da kendisini hissettirmeye devam etmektedir.

2.1.2.6. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞINDA REALİZMİN ETKİLERİ

Atatürk'ün yaşamının her alanında realizmin etkileri görülmektedir. İstanbul'da düşman donanması konuşlanmışken “geldikleri gibi gideceklerini” söylediğinde hayalcilikten uzak realist kimliğini gözler önüne seriyordu. Akay (1964:36), Atatürk'ün “olayları ve insanları dileklerinin ve düşlerinin açısından değil, oldukları gibi görme gücüne sahip” olduğu için realist olduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşe benzer şekilde Alkan (1978), Atatürk felsefesinin olağanüstü gerçekçi olduğunu ve bunun nedenini ilkelerini kuramda bırakmamasına, uygulamaya geçirmesine bağlamaktadır.

Hayatı boyunca realist eylemler sergilemiş olan Atatürk, eğitim alanında da realist politikalar izlemiştir. Tozlu (1997:49), “realizm, duygulara mağlup olmayan bir düşünceye, sağduyuya dayanır” demektedir. Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı uygulamaların tamamının hayalden ve duygusallıktan uzak, tamamen bilimsel gerçeklere dayalı ve gerçekleştirilebilir olduğu görülmektedir. Burada kastedilen duygusallık, hümanist anlayış içerisinde yer alan insani değer anlamında kullanılmayıp coşkun duygulara kapılıp gerçekleştirilmesi mümkün olmayan faaliyetlere girişilmesidir. Atatürk'ün eğitim politikalarına bakıldığında bu anlayıştan tamamen uzak olduğu görülmektedir. Karagözoğlu (1994:332), Atatürk'ün eğitimin her alanında “gerçekçiliği uygulamaya ve uygulatmaya çalıştığını, milli eğitim faaliyetleri ile

geliştirilmek ve yükseltilmek istenen genç beyinlerin paslandırıcı, uyuşturucu ve gerçek dışı, yararsız bilgilerle doldurulmasını istemediğini” savunmaktadır.

Atatürk, belli başlı üç kola ayrılmış olan realizmin bilimsel realizm koluna daha yakın bir düşünce yapısına sahiptir. Bilimsel realizmi Tozlu (1997:49), “şeylerin gerçekte ne oldukları hakkında en iyi ipucunu sezgi, ilham yahut akli fakülteler yoluyla değil de; duyuşal veriler, tecrübi gözlemler ve bilimsel metotla elde edebiliriz” şeklinde açıklamaktadır. Francis Bacon, John Locke, Davide Hume bilimsel realizmin öncülerindedir (Topses, 1982; Tozlu, 1997). Bu konuda Bursalıoğlu (1983:483) benzer bir görüş dile getirerek, Atatürk’ün “bilim ve tekniğin en gerçek uyarıcı olduğuna” inandığını ancak “bilimin deney, gerçeğin de yarar ölçütlerinden geçirilmesini öngördüğünü” belirtmektedir.

Atatürk, eğitimin temeline bilimi koyarak pozitivist düşünce yapısını yansıtmıştır. Bununla birlikte realist kimliği ile pozitivist özelliğini desteklemiştir. Bursalıoğlu (1983:484), “sadece bilimin rehberliğine inanan ve böyle öneren Atatürk, bu rehberliği gerçekçilik ile desteklemeyi yararlı görmüştür” diyerek konuya açıklık getirmektedir. Bursalıoğlu (1983) bu durumu Atatürk’ün her bilim adamının gerçekçi olmayabileceğine ve bilimin temelinde bulunan gerçeğin, bilim adamının tekeline bulunmayabileceğine değinmesiyle açıklamaktadır.

Atatürk, cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan eğitim hamlelerini realist düşünce yapısı ile yorumlamıştır. O yıllarda eğitim alanında yaşanan gelişmeler rakamlarla ifade edildiğinde büyük başarı gibi gözükse de realist Atatürk gerçeğin böyle olmadığını görmektedir. Öymen (1977)’in naklettiği bir anı bu durumu açıkça göstermektedir. Öymen (1977:149), anısında Atatürk’ün Karadeniz gezisine çıktığında Trabzon Öğretmen Okulu’nu ziyaretinin sonunda okulun hatıra defterine şunları yazdığını belirtmektedir:

“1919 tarihinde Fevzi Paşa hazretlerinin dikkatini çeken öğrenci (25) adedi, bugün 16 Eylül 1924’de (176) yedi misli olmuş. Geçen senelerin yüklü olduğu gidişat ve şartlar düşünülürse teselli

bulabiliriz. Fakat memleketin muhtaç olduğu öğretmen miktarı, dikkate alınırca bu yedi misli, yetmişe çıkarmaya çalışmalıyız...”

Atatürk'ün yazdığı bu satırlar incelendiğinde, yaşanan önemli artışa duygusal olarak yaklaşmayıp gelecekte meydana gelecek hızlı gelişmeyi hesaplayarak realist bir yaklaşımla olması gereken sayıyı planladığı görülmektedir. Bu örnek, Atatürk'ün eğitim planlarını realist bir düşünce yapısı ile yaptığını göstermektedir.

Yeni bir devlet kuran ve yönetim şekli getiren Atatürk, bu yeni değerleri gelecek kuşaklara aktarmada eğitimin en önemli araç olduğunu çeşitli defalar belirtmiştir. Realizmin eğitim boyutuna bakıldığında Atatürk'ün bu düşüncesi ile benzerlikler göstermektedir. Örneğin Çağlayan (2007:48), realizme göre eğitimi açıklarken “yeni kuşaklara kültür aktararak onların toplumsallaşmasını sağlamaktır” demektedir. Benzer biçimde Sönmez (1991:45) realizmin eğitim hedefini “yeni nesillere kültürel mirası aktarmak ve insanı toplumsal yaşama hazırlamak, mutlu ve erdemli kılmak” olarak ifade etmektedir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk'ün milli bir eğitim hedefinin fikrinsel temellerini realizmden aldığı söylenebilir.

2.1.2.7. RASYONALİZM (AKILCILIK) VE RASYONALİZM-EĞİTİM İLİŞKİSİ

Felsefe açısından bakıldığında rasyonalizm, “bilgilerin genellikle akla dayalı olduğunu savunan felsefi görüş” (Sönmez, 1991:158) olarak tanımlanmaktadır. Daha açık bir ifade ile “doğrunun kaynağı da ölçütü de akıldır” (Topses, 1982:160) görüşü hakimdir. Atatürk'ün eylemlerinin hepsinin temelinde akıl olduğu herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Rasyonalizm ise, “akla dayanan ve akıldışı olan herşeye karşı koyan öğretilerin genel adıdır” (Hançerlioğlu, 1982:431). Bu tanımlara göre Atatürk rasyonalist olarak nitelendirilebilir.

Hançerlioğlu (1980:40), rasyonalizmin gerçek anlamda, “din egemenliğine karşı insan aklının sınırsız olanaklarına güveni dile getirdiğini” savunmaktadır. Bu anlamda, akıldışı ve akla aykırı olana karşı koyan rasyonalizm, laikliğin de temelini oluşturmaktadır. Ancak laikliğin temeli olan rasyonalizmin dinsizlik veya imansızlıkla eşdeğer olduğunu söylemek gerçeklerle bağdaşan bir durum değildir. Konuya açıklık getirmek için rasyonalizmin 17. yüzyıldaki en önemli üç temsilcisinden biri olan Leibniz’in tamamlayabildiği ve hayattayken yayımlanan tek eseri olan Theodicee’ye bakmak yararlı olabilir. Büyük rasyonalist Leibniz kitabında şöyle demektedir:

“...imanın konusunu Tanrının olağanüstü bir şekilde gönderdiği hakikatların teşkil ettiğini ve aklın bir hakikatlar zincirlemesi, lakin bilhassa insan zihninin tabii bir şekilde ulaştığı ve imanın nurundan yardım görmeksizin elde ettiği birtakım hakikatlar zincirlemesi olduğunu sanıyorum.” (Leibniz, 1710/1986:3).

Leibniz’in akıl için yaptığı bu tanımda açıkça, dinin var olduğu ve akıl ile dinin ayrı şeyler olduğu belirtilmektedir. Buna göre aklın egemen olduğu eğitim alanına dini karıştırmayan laik eğitim uygulaması, rasyonalist bir düşünceden kaynaklanmaktadır. Topses (1982:161), rasyonalizmin “yntemci ve sistemci yaklaşımının, hem eğitim sistemlerinin geneline hem de ders programlarının içerik ve teknik yapılarına yansıldığını” ileri sürmektedir.

2.1.2.8. ATATÜRK’N EĞİTİM ANLAYIşINDA RASYONALİZMİN ETKİLERİ

Rasyonalizm, Atatürk’ün en başta gelen niteliklerinden biri olarak değerlendirilmekte ve O’nun eğitimin temeline bilimin alınması yönündeki düşüncelerinde pozitivist akım kadar önemli bir yer tutmaktadır (Daver, 1996; Turan, 1989). Tezcan (1981:33)’a göre “Atatürk akılcı olduğu için bağnazlığa, yobazlığa, doğmacılığa, boş inançlara, doğa dışı düşüncelere karşı” olmuştur. Akay (1964:36), Atatürk’ün “aklın üstünlüğüne inandığını, akılla bağdaşmayan ne idüğü belirsiz buyruklara değer vermediğini” belirtmektedir.

Atatürk'e göre eğitim sadece akla dayandırılmalı, herhangi bir mantıklı açıklaması olmayan gelenekler, inançlar gibi öğelere dayandırılmamalıdır (Özel, 2007).

Atatürk, askeri alanda bağımsızlık mücadelesini kazandıktan sonra ana hedefini çağdaş batı uygarlığını yakalamak ve geçmek olarak belirlemiştir. Sürekli çağdaşlık ve ilerencilik olarak nitelendirilen ve Kemalizm olarak adlandırılan bu düşünce yapısı "dogmatizm'e karşı bir başkaldırma hareketi ve akılcılık" (Mustafa Kemal Derneği, 1981:4) şeklinde tanımlanmaktadır. Kemalizmin akılcılık unsuru, "Türk milletinin geri kalmasında gerçek İslam Dini ile ilgisi olmayan akıl dışı birtakım hurafeler ve batıl itikatlarla mücadeleyi" (Giritli, 2003:43) benimsemektedir. Bu mücadelenin amacı sanayileşme sürecini tamamlamış, teknolojik altyapısını oluşturmuş ve bilgi üreten modern ülkeler ile en az aynı düzeyde yer alabilmektir. Aydemir (2009:52), "çağdaş medeniyetin kaynağında teknolojik, bilimsel ve ilmi gelişmelere ivme kazandıran rasyonalist düşüncenin yattığını" ileri sürmektedir. Tezcan (1981:38)'a göre Atatürk, "çağdaş uygarlık düzeyine akılcılık yolu ile" ulaşılacağını düşünmektedir. Erşan (2006) da bu görüşü destekler nitelikte, akılcılığın Atatürk'ün temel hayat felsefesi olduğunu ve batılılaşma stratejisinde akılcılık ilkesinin önemli bir yeri olduğunu savunmaktadır.

Önen (1994:394), "Atatürk'ün Rönesans'ın bir sonucu ve gelişmesi olarak Descartes, Spinoza, Leibniz gibi filozof ve düşünürlerin geliştirip yerleştirdikleri akılcılık anlamında aydınlanma düşüncesinden hareket eden bir düşünür ve eylem adamı olduğundan şüphe yoktur" demektedir. Önen (1994), Atatürk'ün düşüncelerini ve hedeflerini akılcı bir sistem içinde saptadığını belirtmektedir. Atatürk'ün akılcı bir sistem içinde saptadığı hedeflerden birisi halkın eğitim seviyesinin en kısa sürede yükseltilmesidir. Çünkü, yüzyıllardır cehalete sürüklenmiş bir milleti kurtaracak olan tek yol eğitimden geçmektedir. Bir rasyonalist olan Atatürk'e göre, Türk toplumunun kurtuluş yolu akıl ve bilimdir (Giritli, 2003:43). Bu nedenle Atatürk, eğitim politikalarını belirlerken rasyonalizmin akla uygun olan doğrudur ilkesine bağlı kalmıştır.

Turan (1989), “özellikle din konusunda, inançla ilgili tüm gerçeklerin ölçütü olarak bireysel düşüncüyü temel almasında, bir başka deyişle laiklik anlayışında rasyonalist görüşün tüm özelliklerinin bulunduğunu” ileri sürmektedir. Buna göre, laik eğitim uygulamasında Atatürk’ün rasyonalist düşünce yapısının etkili olduğu söylenebilir.

2.1.2.9. HÜMANİZM VE HÜMANİZM-EĞİTİM İLİŞKİSİ

Pek çok araştırmacı, Atatürk’ün eğitim anlayışının hümanist bir içerik taşıdığını belirtmektedir. “Biz kimsenin düşmanı değiliz! Yalnız insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:321) diyen Atatürk’ün eğitim anlayışının da hümanist bir içerik taşıması beklenen bir durumdur. İnsanı, evrende bulunan en kıymetli varlık olarak gören hümanizm, Rönesansla birlikte İtalya’da ortaya çıkmış ve tüm Dünya’ya yayılmıştır. Büyükdüvenci (1984), “eşitlik, özgürlük, kardeşlik gibi sloganların o zamana kadar ezilmiş, her yönü ile yıpratılmış Avrupa insanının gönlünde büyük bir yankı yaratması”nı Rönesansın etkilerine bağlamaktadır. Kale (1992:763)’nin Abbagnano (1976)’dan yaptığı çeviride hümanizmin klasik dönemden esinlenmekle birlikte geçmişin aynı şekildeki tekrarı olmadığı; “klasik dönemde ortaya çıkan, Ortaçağ’da yok olan insansal yetilerin; güçlerin geliştirildiği ve bu düşüncelere yeni yorumların getirildiği bir felsefe” olduğu belirtilmektedir. Karan (1992:34) da bu düşünceye benzer bir şekilde; “hümanizma, önce klasik çağın düşünür ve bilim adamlarının düşünce, görüş ve buluşlarını yeniden incelemeye, öğretmeye başlamış, beraberinde de kendi düşünür, araştırmacı, sanatkar ve bilim kurucularının ortaya çıkmasına neden olmuştur” yorumunu getirmektedir.

Kökleri oldukça eskiye dayanan bu düşünce akımı farklı şekillerde tanımlanmıştır. Örneğin Gökberk (1980:188), “insan arayan, insanın özü ile bu dünyadaki yerinin ne olduğunu araştıran çalışmalara” hümanizm adının verildiğini ifade etmektedir. Hümanizm, Hançerlioğlu (1982:187)’nin Felsefe Sözlüğü’nde; “insanı insan etme çabalarının tümü ve bu anlamda insanın yaratıcı güçlerinin geliştirilmek, onu özgür ve gönencili kılmak ve her

bakımdan yükseltip ilerletmek” olarak tanımlanmaktadır. Frolov (1984/1991:218) da Felsefe Sözlüğü isimli eserinde Hançerlioğlu'nun tanımına benzer bir tanım yapmıştır: “insan haklarına ve onuruna, bir kişilik olarak insanın değerine, insanın gönençliği düşüncesine, insanın çokyönlü gelişmesine ve toplumsal yaşamda insanca yaşam koşullarının yaratılmasına, saygıya dayalı bir görüşler sistemi.” Şahin (2004:6) ise hümanizm için “insana ve insan değerlerine en büyük ağırlığı veren düşünsel yaklaşımdır” demektedir. Sarac (2006:31), hümanizmi, “insanın anlamı, amaçları ve değerlerinin birleştirilmiş bir sistemi” olarak ele almaktadır. Akkaya (1947:199), hümanizmi kavram olarak irdelemiş ve “kültür tarihinde emsalsiz bir şekilde yüksek değer taşıyan bir hareketin, insanın fert olarak, hiç bir kayda bağlı olmaksızın mükemmel bir surette yetişmesini, ideal insanlığa erişmesini gözetleyen cereyanın ifadesi” olarak açıklamıştır.

Bu tanımlara ilave olarak Tozlu (1997)'nün yaptığı hümanizm tanımı, Atatürk'ün hümanist anlayışına daha yakın bir tanımdır. Tozlu (1997:156) hümanizmi şöyle tanımlamaktadır:

“İlahi nitelikte ve öte dünya ile ilgili olanın değil, bu dünya ve insanla ilgili olanın yüceltildiği bir genel eğilimin uç noktasını teşkil eden ve insanı, kendi üzerinde sınırlayıcı hiçbir otoriteye ihtiyacı olmayan, kendine yeterli bir antik kategori olarak tanımlayıp, onu, hakikatin ve bütün değerlerin yegane ölçüsü ve kaynağı kabul ederek evrenin merkezine yerleştiren dünya görüşü.”

Hümanist eğitim, Sinanoğlu (1959:101)'un tanımıyla “eğitimin ve medeniyetin başka çeşit eğitimle değiştirilmesi mümkün olmayan temelidir”. Şahin (2004:7), hümanist eğitim anlayışının temel hedeflerini Gage ve Berliner (1991)'in çalışmasına dayanarak; “kişisel yönlendirme ve bağımsızlığı teşvik, ne öğrenilmesi gerektiğini seçme sorumluluğunun verilmesi, yaratıcılığın geliştirilmesi, şüphecilik, sanatsallık veya estetik” olarak sıralamaktadır. Sarac (2006:67)'a göre “Rönesans'ın hayat idealine uygun düşen hümanist eğitim ideali, çok yönlü yaratıcı bir düşünce”ye sahiptir. Topses (1982:79), hümanist eğitimin Antik Yunandaki köklerine inerek “insanın insan olarak eğitilmesini temel aldığı ve jimnastik, müzik yoluyla her yönlü gelişimi yani beden ve ruhun uyumlu bütünlüğünü

amaçladığını” açıklamaktadır. Hümanist eğitim anlayışı bu özellikleri ile pozitivizmin müspet bilimlere, pragmatizmin uygulamalı eğitime verdiği öneme ilave olarak beden eğitimine, edebiyata ve güzel sanatların tüm dallarına yönelik eğitime ağırlık vermektedir. Çünkü ancak bu şekilde özdekçi ve makineleşmiş bir dünyada insanların insani değerlere yaklaştırılabilmesi mümkün olabilecektir.

Hümanist eğitim anlayışı içerisinde “yarışma yoktur, işbirliği teşvik edilir, müfredat sınırlılığı yoktur, öğrenci merkezlidir, katı zamanlama yoktur, amaçlar öğrenciye görecelidir” (Şahin, 2004:8) ilkelerine önem verilir. Hümanist eğitim, öğretmen merkezli yapılan eğitime eleştirel yaklaşmış öğrenciyi merkeze alan eğitimi savunmuştur (Özbay ve Şahin, 2000; Şahin, 2004). Öğrenci merkezli eğitim, Özbay ve Şahin (2000:106)’in “hümanistik eğitim çerçevesinde öğrenci kendi kendini gerçekleştirebilme hissini kazanmalıdır” biçiminde ifade ettikleri beceri kazandırma hedefinin gerçekleşmesi için bir yöntem olmuştur.

2.1.2.10. ATATÜRK’ÜN EĞİTİM ANLAYIŞINDA HÜMANİZMİN ETKİLERİ

Atatürk’ün önderliğinde başlatılan ve Türk halkının aydınlatılmasını hedefleyen Anadolu’da’ki aydınlanma hareketi Türk devrimi olarak adlandırılmıştır. Sinanoğlu (1998), Türk devriminin yaşanmış en köklü değişim olmasını hümanist ruha borçlu olduğunu ileri sürmektedir. Şüphesiz ki o ruhu kazandıran Atatürk’ün sahip olduğu hümanist anlayıştır. Acımasız savaş koşullarında emrindeki birlikleri zaferden zafere koşturan bir komutan ve üstün irade gücüne sahip bir devlet adamı olan Atatürk, Yazıcı (2002:35)’nin dediği gibi “bir iğde ağacının kesilmesine üzülen, ulu bir çınarın görkeminden büyülenen, yüreği çevre ve çocuk sevgisi ile dolu” bir benliğe sahiptir. Küyel (1996:873), Atatürk’ün evrensel hümanizmasını açıklarken “Atatürk, tabiatın yüksek feyizleri olan saflık, insanlık, yükseklik gibi insanlık vasıfları ile vasıflanmayı, bu vasıfları gelecek nesillere ve bütün insanlara geçirmeyi bir devlet adamının saadeti olarak görmüştür” demektedir.

Recep (1996:1324), Atatürk'ün "zalim ve mazlum, bağımlı ve bağımsız milletler kavram ve sınıflandırmasını reddetmesini ve zulümün, bağımlılığın yeryüzünden silineceğine inanmasını" Atatürk'ün "hayret uyandıran hümanistliği" olarak değerlendirmektedir. Bununla beraber, Varış (1981:23)'ın da belirttiği gibi, Atatürk'ün kişiliğinin belirgin özelliklerinden birisi "insancıl ve insan sevgisi ile dolu" olmasıdır. Akay (1964:36) bu konudaki düşüncelerini ifade ederken Atatürk'ün "insana, insandaki cevhere güveni olduğunu ve her insanın, olduğundan daha iyi olabileceğine inandığını" belirtmektedir. Erduran (2005:1474), Atatürk'ün estetik yanından bahsetmiş ve O'nun davranış estetiğinin temelinde "insan sevgisinin yattığını ve insanlara olan sevgisini lafla değil eylemleriyle gösterdiğini" savunmuştur. Böyle bir kişilik yapısına sahip olan Atatürk'ün düşün sisteminde eğitim, Alkan (1978:300)'ın da ifade ettiği gibi "ulusal yaşamda gelişme, bağımsızlık ve özgürlük için temel ve önemli bir araç" olarak değerlendirilmektedir. Hümanizmin tanımlarına bakıldığında gelişme, bağımsızlık ve özgürlük kavramlarının ortak kavramlar olduğu görülmektedir. Özgürlük, hümanistlerin en çok üzerinde durduğu kavramlardan biridir. Büyükdüvenci (1984:472) özgürlük kavramının; "insana değer verilmesini, insanların eşit haklara, eşit fırsatlara sahip olmasını" içerdiğini ve bu noktanın yakalanmasının ve uygulamaya konmasının ancak Atatürk döneminde mümkün olabildiğini ifade etmektedir.

Alkan (1978:301), Atatürk'ün eğitim anlayışının temel ilkeleri arasında "insana saygı ve özgür düşünme" ilkelerini saymaktadır. Büyükdüvenci (1984:472), "insana saygı ve onun değerine inanmanın" Atatürk'ün eğitim anlayışında amaçlanan insan tipinin vasıflarından olduğunu belirtmektedir. Alkan (1978:301)'a göre Atatürk'ün eğitim anlayışının amaçlarından birisi de bireyleri "özgürce düşünen ve düşündüğünü eyleme dönüştürebilen, gönlü insan sevgisiyle dolu olarak yetiştirmek"tir.

Recep (1996:1321), Atatürk'ün "dünyada barışın ve bölgesel barışın kurulup savunulmasından, tüm dünya insanları arasında iyi ilişkiler oluşturulması ve işbirliği"nden yana olduğunu vurgulamaktadır. Bu görüşün uzantısı olarak Alkan (1978:301), Atatürk'ün eğitim anlayışında hümanizme

somut bir örnek olarak yurttta barış dünyada barış parolası doğrultusunda insan yetiştirilmesini göstermektedir.

Alkan (1978:302)'a göre, Atatürk düşüncesinin ön gördüğü eğitim anlayışında çocuk; "kişiliğine saygı duyulması gereken, geleceğin büyüğü gibi düşünülmesi" lazım gelen bir ferttir. Büyükdüvenci (1984:471), bu anlayışa göre yetiştirilen çocukların, "güçlü bir kişiliği olan, sorumlulukların bilincinde, sürekli olarak kendisini ve ait olduğu toplumu geliştirmeye çabalayan bir insan" olacağını savunmaktadır.

2.2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, Atatürk'ün kitaplara verdiği önem ve Atatürk'ün eğitim anlayışı ile ilgili araştırmalara yer verilmektedir.

Atatürk'ün sahip olduğu kitaplar özel kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Burada bulunan kitaplar Çankaya Köşkü'nde ve Anıtkabir'de bulunan kitaplardan oluşmaktadır. Atatürk'ün bu kitaplarının kataloğu Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı tarafından 1973 yılında yayınlanmıştır. "Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu" isimli çalışma Milli Kütüphane Atatürk Dökümantasyon Merkezi yayınlarından çıkmıştır. Bu araştırmada kitaplar yanında süreli yayınlar, haritalar, atlaslar, fotoğraf albümleri gibi benzer dökümanların da bibliyografik künyeleri bulunmaktadır.

1983 yılında Gürbüz TÜFEKÇİ, 1973 yılında yayınlanan Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu'nu esas alarak Atatürk'ün satır altlarını çizdiği, özel işaretler koyduğu, notlar düştüğü eski ve yeni harflerle basılı Türkçe kitapların yer aldığı "Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar – Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar – " isimli çalışmasını Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları'ndan çıkartmıştır.

Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunan kitaplardan işaretli, altı çizili ya da not alınan bölümleri olan kitaplar dikkate alınarak hazırlanan bir

araştırma Anıtkabir Derneği tarafından 2001 yılında yayımlanan “Atatürk’ün Okuduğu Kitaplar” isimli yayındır. Gürbüz TÜFEKÇİ’nin yalnızca Türkçe kitapları incelediği çalışmasına göre bu çalışma tüm Türkçe ve yabancı kitapları barındırdığından oldukça kapsamlıdır. 24 ciltlik bu kapsamlı araştırma bu konuda inceleme yapacak araştırmacılar için önemli bir kaynaktır.

Atatürk’ün kitaplığına ilişkin bir başka kapsamlı araştırma 2006 yılında yayımlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı tarafından “Atatürk’ün Kitaplığı adıyla Cumhuriyet’in 83. ve Atatürk’ün doğumunun 125. yılını kutlama etkinlikleri çerçevesinde basılan eser, Atatürk’ün okuduğu ve kendi yazdığı kitaplara ilişkin bibliyografik bilgiler içermesi yanında, O’nun yaşama gözlerini yumduğu tarihte kitaplığında bulunan eserlerin ve günümüzde nerelerde bulduklarının saptanmasına yönelik bir araştırmadır.

Atatürk’ün kitaba olan ilgisini, okuma sevgisini belirlemek amacıyla Cemil SÖNMEZ tarafından yapılan bir araştırma “Atatürk ve Okuma Sevgisi” adıyla Kültür Bakanlığı tarafından 1994 yılında yayınlanmıştır. Bu araştırmada Atatürk’teki okuma sevgisinin gelişimi, oluşumu, yaşamının akışı içinde anılarla, gözlem ve belgelerle sergilenmeye çalışılmaktadır. Bu araştırmada kitabın Atatürk’ün yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olduğu ve okumanın bir tutku halini aldığı, her önemli kararın uygulama öncesinde konu ile ilgili araştırma yapıp çeşitli kitaplar okuduğu, Atatürk kadar kitaba değer veren bir başka devlet adamı olmadığı, yaşamı boyunca okuduğu kitaplardan edindiği bilgiler ışığında yüzyıllarca kara cahil olarak bırakılmış bir halktan yepyeni bir Türk toplumu yarattığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan bir araştırma Şerafettin TURAN’a ait olan “Atatürk’ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar” isimli çalışmadır. Bu çalışmada, Atatürk’ün düşünce yapısını etkileyen olaylardan öğrenim yıllarının etkisi, Fransız Devriminin etkisi, meşrutiyet dönemi düşünürlerinin etkisi araştırılmaktadır.

Gülbüz KOÇAK, “Atatürkçülük ve Türk Eğitim Programlarının Atatürkçü Yaklaşımla Değerlendirilmesi” isimli doktora tezinde Atatürk’çü düşünce ve eğitimin temellerini, Atatürk’ten önceki ve Atatürk dönemi Türk eğitimini, Atatürk’ün düşünce sistemini ve Atatürk Devrimlerini, Atatürk’ün eğitim felsefesinin esaslarını incelemiştir. Koçak, çalışmasının sonunda alınması gereken önlemleri ve önerilerini 13 başlık altında toplamıştır.

Harp Akademileri Komutanlığı tarafından 1998 yılında yayımlanan ve Şerafettin YAMANER’in çalışması olan “Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim – Dinsel ve Geleneksel Eğitimden Laik ve Çağdaş Eğitime – “ isimli araştırmada Atatürkçü düşüncede ulusal eğitimin amaçları ve ilkeleri ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu’ndan Sekiz Yıllık Temel Eğitim Yasası’na kadar olan süreç incelenmektedir.

İlhan BAŞGÖZ’ün Kültür Bakanlığı tarafından basılan “Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk” isimli çalışmasında Türkiye Cumhuriyeti’nde modern eğitimin kurulması, modern eğitimin geliştirilmesi, Mustafa Kemal’in eğitimi ve eğitimle ilgili fikirleri incelenmektedir.

Yüksel (2008) tarafından hazırlanan “Atatürk’ün Eğitimci Kişiliği” adlı yüksek lisans tez çalışmasında araştırmacının genel amacı oluş/olay etkileşimi bağlamında Atatürk’ün eğitimsel liderliğinin bireysel/toplumsal/evrensel düzlemlerde bilinç dönüşümüne yaratıcı eğitsel doğurgularını literatür tarama ve birincil kaynaklar üzerinde içerik çözümlemesi yoluyla betimlemek olarak belirlemektir. Araştırmanın sonucunda Atatürk’ün fikir ve hayatı için, hangi konuda olursa olsun kitabın değerli bir varlık olduğu, O’nun hayatında iyi ve öğretici kitabın yerinin daima büyük olduğu, bu sayede kendini yetiştirmiş ve üstün bir devlet adamı haline geldiği, belli doktrinlerin ve kitabi bilgilerin doğrudan takipçisi olmadığı, her konuda bilim ve aklın esas alınması gerektiğini vurguladığı, okuduğu eserlerdeki düşünceleri benimsemeden önce onları kendi bilgi süzgecinden geçirdiği, bilgisizliğin yenilmesi, eğitim, bilim- teknik ve öğretmenlerin üzerinde en çok durduğu konular olduğu, ulusal öze dayandırarak çeşitli felsefi akımları benimsediği ve onlardan yararlandığı, eğitimin pragmatist (faydacılık), olguculuk (pozitivist) ve akılcılık

(rasyonalizm) yönlerinin eğitim anlayışının temellerini oluşturduğu ifade edilmektedir.

Yazıcı (2002) 'nın "Atatürk Düşüncesinde Gençlik Eğitim ve Spor" isimli yüksek lisans tezinde Atatürk'ün eğitim politikasının temel ilkeleri olarak hür ve üretici eğitim, faydacı (pragmatik) eğitim, demokratik eğitim, mesleki eğitim, karma eğitim, halk eğitimi, düzenli – disiplinli eğitim, öğretmen merkezli – öğrenciye saygılı eğitim sayılmaktadır.

Özel (2007) yüksek lisans tezinde Atatürk'ün eğitime bakış açısını, eğitime verdiği önemi, eğitim anlayışının dayandığı temel noktaları tespit etmeyi amaçlamıştır. Özel (2007) araştırmasında Atatürk'ün eğitim anlayışını felsefi açıdan değerlendirerek pragmatist, pozitivist, rasyonalist ve fonksiyonalist yönlerden incelemiştir.

Topçu (2007), "Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi ile Yabancı Okullarının Bu sistem Üzerindeki Etkileri" isimli yüksek lisans tezinde Atatürk dönemi milli eğitim politikasına ve Cumhuriyet dönemi eğitiminin temel özelliklerine değinmektedir.

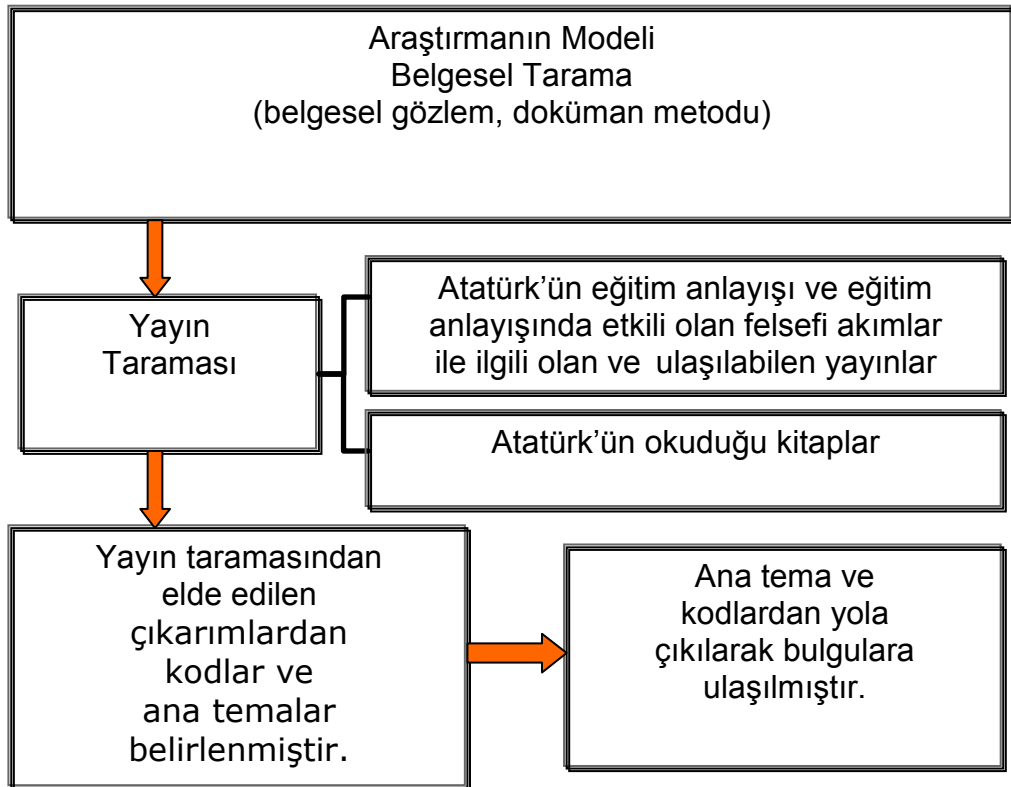
Toprak (2008), "Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri" isimli yüksek lisans tezinde Cumhuriyet döneminde eğitimin resmi temel amaç ve ilkeleri hakkında bilgi vermektedir.

Özkan (2006), "Atatürk'ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları (1919-1938)" isimli yüksek lisans tezinde Atatürk'ün eğitim sistemine ait gözlem ve tespitleri ile öneri ve talimatları belirtilmiştir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Kuramsal bir araştırma olan bu çalışmada belgesel tarama tekniği ile elde edilen veriler incelenerek Atatürk'ün eğitim anlayışının şekillenmesinde kitapların rolü ve etkisi, olgular, kavramlar, kodlar ve temalar gibi belirli değişkenler açısından tanımlanmaya ve buradan yapılan kuramsal çıkarımlar araştırmanın alt problemleriyle ilişkilendirilmeye, bütünleştirilmeye, yorumlanmaya ve sonuca ulaşmaya çalışılmıştır. Araştırmanın yöntemini özetleyen akış şeması Şekil 2'de gösterilmektedir.

Şekil 2. Çalışmanın Yöntemini Gösteren Akış Şeması

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Atatürk'ün eğitim anlayışının şekillenmesinde kitapların rolünü ve etkisini ortaya koyabilmek amacıyla yapılan bu araştırmada Belgesel Tarama (belgesel gözlem, doküman metodu) tekniği kullanılmıştır. Belgesel tarama, "belli bir amaca dönük olarak, kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsayan" (Karasar, 2003:183) bir tekniktir. Bu tez çalışmasında belgesel tarama yapılmasındaki amaç, taranan belgelerde eğitim konusuna dair bakış açıları ve felsefeleri derinlemesine ve belli ölçütlere (Atatürk'ün işaretlediği, not aldığı, altını çizdiği bölümler) göre içerik çözümlemesi yapabilmektir.

Belgesel tarama sürecine yayın taraması yapılarak başlanmıştır. Yayın taramasında izlenen yollar şunlardır:

1. Uzman bilgisine başvurmak
2. Temel kaynak kitapları kullanmak
3. İlgili bibliyografyalardan yararlanmak
4. İnternet ağını kullanmak

Yayın taramasında Atatürk'ün okuduğu kitaplarda eğitim ile ilgili işaretlediği bölümler ve Atatürk'ün eğitim anlayışında etkili olan felsefi akımlar ile ilgili olan ve ulaşılabilen yayınlardan çıkarımlar yapılmıştır. Elde edilen çıkarımlardan kodlar belirlenmiştir. Belirlenen kodlar ana temalar altında toplanmıştır (Bekiroğlu, 2008). Son olarak ana temalardan yola çıkılarak bulgulara ulaşılmıştır.

3.2. BİLGİ TOPLAMA KAYNAKLARI

Belgesel taramada konuyla ilgili olan her türlü kitap, bilimsel makale, dönemin gazetelerinde çıkan yazılar, resmi kayıtlara girmiş tutanaklar, lisansüstü tezler gibi yazılı kaynaklar kullanılmıştır. Bunlarla birlikte, konuyu

açıklayıcı ve destekleyici nitelikte görsel bir araç olan fotoğraflardan da yararlanılmaya çalışılmıştır.

3.3. BİLGİLERİN TOPLANMASI VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Bilgilerin toplanmasının ilk aşaması Atatürk'ün eğitim alanındaki uygulamalarını konu alan birincil/ikincil kaynakların incelenmesi, araştırma planına göre tasnifi ve işlenmiş veri haline dönüştürülmesini amaçlayan etkinlikleri kapsamaktadır. Bu kapsam dahilinde Atatürk'ün okuduğu kitaplarda eğitim ile ilgili altını çizdiği ya da işaretlediği bölümler incelenerek bir kod listesi çıkarılmıştır. Kod listesi hazırlanmasının amacı Yıldırım ve Şimşek (1999:164)'in ifade ettiği gibi "farklı bölümlerde yer alan ve anlam bakımından ilişkili olan verileri bir araya getirmek ve ilişkilendirilmelerini" mümkün kılmaktır. Kodlamada kullanılan kavramların bir kısmı okunan alanyazından, bir kısmı verinin içinden bir kısmı da araştırmacının kendi bilgi dağarcığından alınarak kullanılmıştır. Burada dikkat edilen nokta ilgili bölümdeki "anlamı en iyi yansıtabilecek kavramın" (Yıldırım ve Şimşek, 1999:165) bulunmasıdır. Çıkarılan kodlar tek başlarına açıklayıcı bir veri bütünü oluşturmamaktadır. Bu nedenle, "verileri, genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temalar" (Yıldırım ve Şimşek, 1999:172) belirlenmiştir. Böylece, toplanan verilerin "kodlar aracılığı ile kategorize edilmesi" (Yıldırım ve Şimşek, 1999:172) sağlanmaya çalışılmıştır. Temaların belirlenmesinde göz önüne alınan en önemli etken araştırmacının kuramsal çerçevesidir. Bu nedenle çıkarılan kodlar, çalışmanın kuramsal çerçevesi kapsamında düzenlenmiş ve gerektiğinde yeni temaların eklenmesini mümkün kılan bir form hazırlanmıştır. Ek 1'de örneği verilen bu değerlendirme formu veri analizinde deneyimli olan başka araştırmacılara gönderilerek onların görüşleri ve önerileri alınmıştır. Bu şekilde farklı araştırmacıların, belirlenen temaların veri setini yeterli düzeyde yansıtmayı yansıtmadığını ve bu temalara göre verilerin etkili bir biçimde düzenlenip düzenlenmediğini incelemesi hazırlanan değerlendirme formunun iç ve dış tutarlılığının kontrolünde etkili olmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 1999:173-174). Değerlendirme formunda iç tutarlılığı sağlamak için, "temanın altında yer alan

verilerin anlamlı bir bütün oluşturup oluşturmadığına” (Güçlü ve Cemaloğlu, 2009:14) dikkat edilmiştir. Değerlendirme formunun dış tutarlılığı için “temaların birbirinden farklı olmakla birlikte, kendi aralarında bir bütün oluşturmasına” (Güçlü ve Cemaloğlu, 2009:14) dikkat edilmiştir. Alanında deneyimli diğer araştırmacıların görüşlerine başvurulmasının verilerin geçerliğini arttırdığı değerlendirilmektedir. İkinci aşamada ise araştırmanın problem ve alt problemleri gözönüne alınarak elde edilen veriler yorumlanmış ve bulgulara ulaşılmıştır.

Atatürk’ün fikir hayatını şekillendiren felsefi akımların etkisinde kalmasına neden olan faktörlerden bazıları yaşadığı dönemin olayları, eğitim gördüğü okullar, düşünceler, yazarlar ve kitaplardır. Dönemin koşulları göz önüne alındığında sayılan bu faktörlerden en baskını olarak kitaplar göze çarpmaktadır. Buradan yola çıkarak; alanyazın taramasından belirlenen beş adet felsefi akımın (pozitivizm, pragmatizm, realizm, rasyonalizm ve hümanizm) Atatürk’ün eğitim anlayışındaki etkileri sistematik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, Atatürk’ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümlerden eğitim ile ilgili olan bölümler süzölmüştür. Bu işlemde elde edilen bölümlere ait kodlar çıkarılmıştır. Çalışmanın kuramsal çerçevesi göz önünde tutularak, kodları belirli kategoriler altında toplayabilecek olan pozitivizm, pragmatizm, realizm, rasyonalizm ve hümanizm kavramları tema olarak belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmalar Ek 1’de örneği olan değerlendirme formu aracılığıyla düzenli bir hale getirilmiştir. Hazırlanan formun ilk sütununu Atatürk’ün özel kütüphanesinde yer alan 3997 kitapta Atatürk’ün altını çizdiği, işaret koyduğu, not yazdığı satırlardan alınan eğitimle ilgili bölümlerden elde edilen kodlar oluşturmaktadır. İkinci sütun, ilk sütunda belirtilen kodların Atatürk’ün eğitim alanında yaptığı uygulamalarda yararlandığı değerlendirilen felsefi akımlardan ilişkili olduğu düşünülen akımlara aittir. Bununla birlikte kodlardan herhangi birinin belirlenen bu beş temanın dışında başka bir kavramla ilişkilendirilebilmesine olanak tanımak amacıyla “diğer” sütunu eklenmiştir. Hazırlanan bu form, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Balıkesir Üniversitesi, Kara Kuvvetleri Astsubay Meslek Yüksek Okulu ve Milli Eğitim Bakanlığı’nda görev yapan felsefe ve eğitim alanlarında uzman araştırmacılara gönderilerek onların görüş ve

önerileri alınmıştır. Alınan geri bildirimler incelenmiş ve sonuçlar Çizelge 2.'de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Değerlendirme Formunu Dolduran Araştırmacıların Kod-Tema İlişkisi Oranları

Kodlar	En Fazla İlişkilendirilen Tema	Araştırmacılar Tarafından İlişkilendirilme Oranı
Pozitif bilimler	Pozitivizm	100
Din bilimleri eleştirisi	Pozitivizm	60
Aydın ve özgür düşünce	Pozitivizm	100
Mistisizm eleştirisi	Pozitivizm	60
Dogmatik tartışmalar	Pozitivizm	60
Bilim ve din çatışması	Pozitivizm	100
Deneysel bilim	Pozitivizm	100
Mantığın sınırsız özgürlüğü	Rasyonalizm	100
Entelektüel güç	Pozitivizm	60
Düşünen insanlar	Pozitivizm	80
Bilim ve din ihtiyacı	Pozitivizm	80
Görüş Darlığı / Bilimsel kapalılık eleştirisi	Pozitivizm	60
Bilimin güç odağı olması	Pozitivizm	100
Bilim temelli eğitim	Pozitivizm	100
Kültür kaynağı olarak bilim	Pozitivizm	80
Bilimin, bireyler üzerindeki etkisi	Pozitivizm	80
Bilimin yaratıcı gücü	Pozitivizm	100
Metafizik ve tasavvuf eleştirisi	Pozitivizm	60
Deneysel araştırma ruhu	Pozitivizm	100
Doğu düşünce tarzına eleştiri	Pozitivizm	80
Geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk	Pozitivizm	80
Eğitimin topluma yönelikliği	Pragmatizm	80

Çizelge 2-devam

Teori ağırlıklı eğitim yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim	Pragmatizm	100
Yaşamın deneyimlere dayanması	Pragmatizm	80
Dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü	Pozitivizm	80
Okulun yaşam mücadelesine etkisi	Pragmatizm	100
Eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi	Pragmatizm	100
Bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi	Pragmatizm	80
Yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği	Pragmatizm	100
Yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi	Pragmatizm	100
Pazar okulları programı (Pazar okulları: Almanya'da ilkokulu bitirenler için Pazar günleri verilen ikişer saatlik vatan sevgisi ve mesleki bilgi üzerine eğitim. Köylerde tarım üzerine, şehirlerde ticari bilgi içerikli eğitim programı.)	Pragmatizm	100
Topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi	Pragmatizm	100
Bilginin mutlak olmadığı	Pozitivizm	80
Bilimin gerçeklerle bağı	Realizm	60
Gerçeklerden uzak toplum kavramı	Realizm	60
Bilimin duyuşsal yanı	Realizm	60
Doğru olmayanı kabul etmemek	Realizm	80
Bilginin ayrıştırılabilirliği (Analiz)	Pozitivizm	100
Varsayıma dayalı düşünebilme	Rasyonalizm	60
Zihinsel eğitim	Rasyonalizm	80
Akıl gelişimi	Rasyonalizm	100
Aklın öncülüğü	Rasyonalizm	100

Çizelge 2-devam

Zihinsel faaliyet	Rasyonalizm	60
Dinin, öğretmenin işi olmaması	Pozitivizm	100
Dogmatik uzlaşmazlıklar	Rasyonalizm	80
Düşünme yeteneğine sahip toplum	Rasyonalizm	80
Toplumda irade özgürlüğü	Hümanizm	100
İnsanın değerli olması	Hümanizm	100
Erken yaş değer eğitimi	Hümanizm	100
Milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü	Hümanizm	80
Güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması	Hümanizm	100
İnsanın bedensel değerliliği	Hümanizm	100
Özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk	Hümanizm	60
Bireylerin ve ırkların eşitliği	Hümanizm	80

Çizelge-2’de her tema ve alt kodu yüzdelerle ifade edilmiştir. Ancak burada verilen yüzdeler nicel araştırmalarda olduğu gibi istatistiksel karşılaştırmalar yapma amacıyla kullanılmamıştır (Erdem, 2007:101). Elde edilen yüzdeler bu çalışma kapsamında fikir verme amacıyla kullanılmıştır. Yukarıda verilen çizelge incelendiğinde araştırmacıların belirlenen 54 koddan 25 tanesini aynı tema ile ilişkilendirdikleri görülmektedir. Geriye kalan 29 kodun 17 adedi %80 ve 12 adedi %60 oranında aynı tema ile ilişkilendirilmiştir. Oranlardan da anlaşılacağı üzere araştırmacıların kod-tema ilişkilendirmesinde genel anlamda hemfikir oldukları sonucuna ulaşılabilir.

Alanyazın incelemesi neticesinde belirlenen ana temalar olan pozitivizm, pragmatizm, realizm, rasyonalizm ve pragmatizmin Atatürk’ün eğitim anlayışını şekillendiren felsefi akımlar olduğu belirlenmiştir. Görüş ve düşünceleri alınan araştırmacılardan elde edilen dönütlere göre ana temalar ve alt temaları (kodlar) Çizelge 3.’de gösterilmiştir.

Çizelge 3. Ana Temalar ve Alt Temalar

ANA TEMALAR	ALT TEMALAR (KODLAR)
Pozitivizm	Pozitif bilimler
	Din bilimleri eleştirisi
	Aydın ve özgür düşünce
	Mistisizm eleştirisi
	Doğmatik tartışmalar
	Bilim ve din çatışması
	Deneysel bilim
	Entelektüel güç
	Düşünen insanlar
	Bilim ve din ihtiyacı
	Görüş Darlığı/ Bilimsel kapalılık eleştirisi
	Bilimin güç odağı olması
	Bilim temelli eğitim
	Kültür kaynağı olarak bilim
	Bilimin, bireyler üzerindeki etkisi
	Bilimin yaratıcı gücü
	Metafizik ve tasavvuf eleştirisi
	Deneysel araştırma ruhu
	Doğu düşünce tarzına eleştiri
	Geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk
	Doğmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü
Bilginin mutlak olmadığı	
Bilginin ayrıştırılabilirliği (Analiz)	
Dinin, öğretmenin işi olmaması	
Pragmatizm	Eğitimin topluma yönelikliği
	Teori ağırlıklı eğitim yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim
	Yaşamın deneyimlere dayanması
	Okulun yaşam mücadelesine etkisi
	Eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi
	Bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi
	Yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği
	Yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi
	Pazar okulları programı (Pazar okulları: Almanya'da ilkokulu bitirenler için Pazar günleri verilen ikişer saatlik vatan sevgisi ve mesleki bilgi üzerine eğitim. Köylerde tarım üzerine, şehirlerde ticari bilgi içerikli eğitim programı.)
	Topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi
Realizm	Bilimin gerçeklerle bağı
	Gerçeklerden uzak toplum kavramı
	Doğru olmayı kabul etmemek
	Bilimin duyuşsal yanı

Çizelge 3-devam

ANA TEMALAR	ALT TEMALAR (KODLAR)
Rasyonalizm	Varsayıma dayalı düşünebilme
	Mantığın sınırsız özgürlüğü
	Zihinsel eğitim
	Akıl gelişimi
	Aklın öncülüğü
	Zihinsel faaliyet
	Dogmatik uzlaşmazlıklar
	Düşünme yeteneğine sahip toplum
Hümanizm	Toplumda irade özgürlüğü
	İnsanın değerli olması
	Erken yaş değer eğitimi
	Milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü
	Güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması
	İnsanın bedensel değerliliği
	Özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk
	Bireylerin ve ırkların eşitliği

Çizelge 3.'de verilen ana tema – kod gruplaması yapıldıktan sonra belirtilen kodların Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde vurgulanıp vurgulanmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma yapılırken yalnız söylev ve demeçleri ile yetinilmemiş Atatürk'ün yazdığı kitaplar, tuttuğu ve tutturduğu notlar ile mektup ve telgrafları da çalışmaya dahil edilmiştir. Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı uygulamalar da incelenerek uygulamayla ilişkilendirilen kodlar belirlenmiştir. Çalışmanın alt problemleri ile ilintili olduğu düşünülen temalar ile Atatürk'ün okuduğu kitaplar arasındaki bağlantılar tanımlanarak bu temaların altında yer alan kodlara yönelik betimlemeler yapılmış ve uygun olan alıntılarla alt probleme yönelik bulgular açıklanmış, ilişkilendirilmiş ve yorumlanmıştır (Maltepe, 2007). Yorumlama yapılırken elde edilen bulgular arasında benzer ve farklı yönler göz önüne alınmış, aralarında neden – sonuç ilişkisi olup olmadığına dikkat edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde, araştırmanın problemi doğrultusunda yanıt bulunmaya çalışılan alt problemlere yönelik elde edilen verilerin analiz edilip değerlendirilmesiyle varılan sonuçlar ve yapılan değerlendirmeler yer almaktadır.

Atatürk'ün yaşamının genelinde görülen düşünce akımlarının etkileri, kurduğu Cumhuriyetin temellerini sağlamlaştırmada ve Türk toplumunu çağdaşlaştırma çabalarında en önemli araç olarak gördüğü eğitimle ilgili uygulamalarında da görülmektedir. Alkan (1978:300)'ın da ifade ettiği gibi "Atatürkçü düşün sisteminde eğitimin özüne, içeriğine, yöntemine ve amaçlarına ilişkin sorunlar akılcı, gerçekçi, bilimsel ve insancıl bir yaklaşımla" çözüme ulaştırılmaya çalışılmıştır. Atatürk, eğitim alanında yaptığı uygulamalarda tek bir felsefi akımın etkisinde kalmamıştır. Tezcan (1996:697)'a göre Atatürk, "etkilendiği çeşitli felsefi akımları ulusal öze dayandırarak bir sentez" haline getirmiştir.

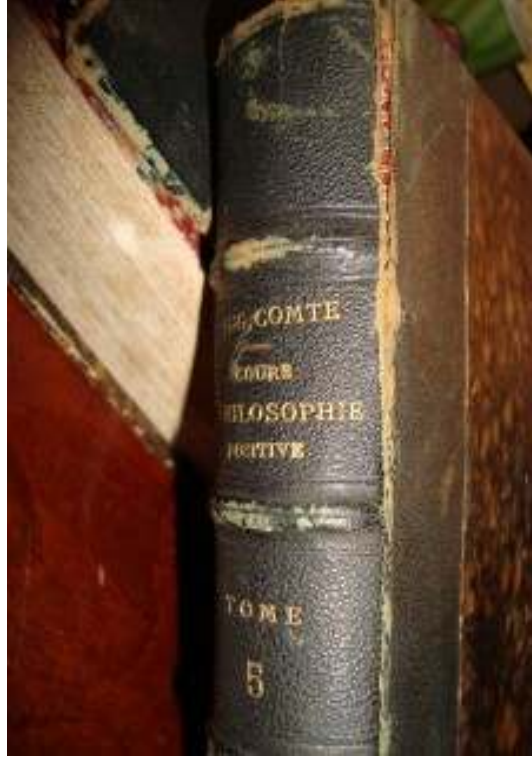
Atatürk'ün eğitim politikası incelendiğinde çeşitli felsefi akımlardan yararlandığı söylenebilir. Bu konuda Giritli (2005:43), Atatürkçü düşünce olarak ifade edilen Kemalizm'in, "pragmatizm, pozitivizm ve realizmi de içeren bir plüralizm (çoğulculuk)" olduğunu savunmaktadır. Benzer bir görüşü ifade eden Alkan (1978:300), Atatürk düşüncesinin, "özde rasyonalist, pozitivist ve humanist bir içerik" taşıdığını ve "böyle bir düşün sisteminin ön göreceği eğitim anlayışının da aynı doğrultuda oluşmasının doğal" olduğunu söylemektedir. Tezcan (1996:697) ise konuya daha kapsamlı şekilde yaklaşarak Atatürk'ü felsefi açıdan, "pozitivist, işlevselci (fonksiyonalist), pragmatist, hümanist, gerçekçi, rasyonalist" olarak nitelendirmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde ana temalar ve kodlar ışığında Atatürk'ün eğitim anlayışının şekillenmesinde kitapların rolü ve etkisinin sistematik bir incelemesi amaçlanmaktadır. Bu inceleme yapılırken Atatürk'ün eğitim anlayışına etki eden felsefi akımların kaynağı olarak görülen kitapların rolü irdelenmiş ve eğitim alanında yapılan uygulamalar değerlendirilmiştir. Eğitim alanındaki uygulamaların değerlendirilmesinde öncelikle Atatürk'ün söylev ve demeçlerinde konuya ilişkin ifadeleri belirlenmiştir. Bunun sebebi, düşüncelerin en kesin ifadesinin konuşma yoluyla olmasıdır. Bununla birlikte, Atatürk'ün yazdığı ve yazdırdıkları da mercek altına alınmaya çalışılmıştır. Bu veriler ışığında pratikte yapılan uygulamalardan ilgili felsefi akımla paralellik arz edenler çalışmaya dahil edilmiştir.

4.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ POZİTİVİST YÖNLERİNİN OLUŞMASINDA KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

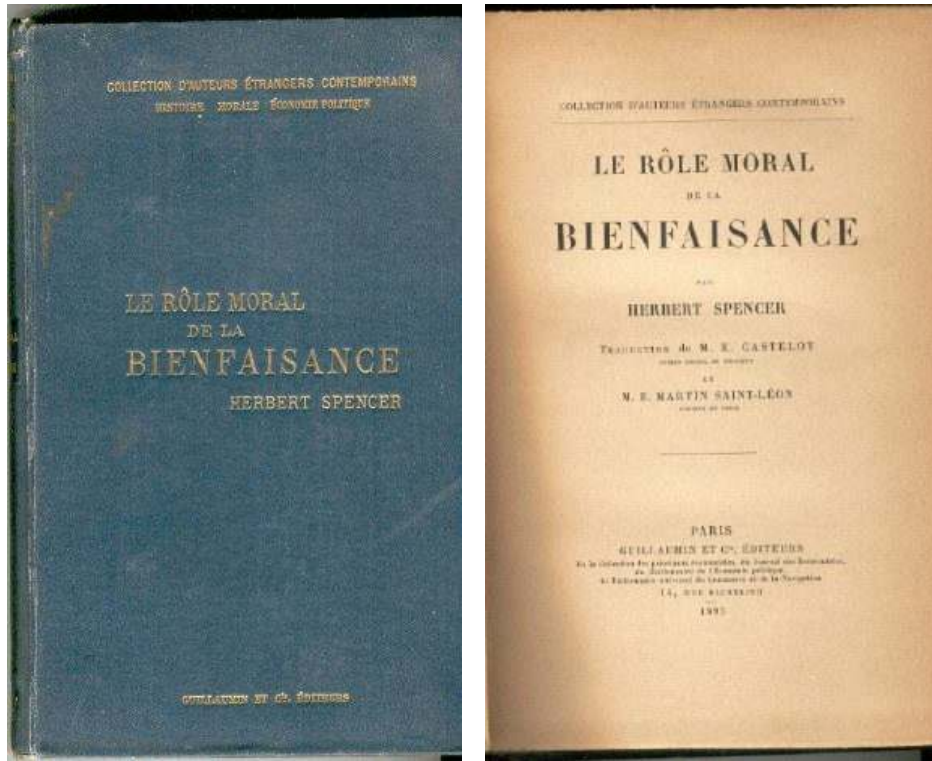
Ararştırmanın birinci alt problemi olan “Atatürk'ün eğitim anlayışının pozitivist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?” sorusuna yanıt bulmak için incelenen kaynaklar çerçevesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Atatürk'ün kitaplığında pozitivistin temsilcilerine ait kitaplar bulunmaktadır. Atatürk'ün özel kütüphanesinde Auguste Comte'un ana yapıtı olan “Cours de Philosophie Positive (Müspet Felsefe Dersleri)” isimli kitabı yer almaktadır (Şekil 3.). Comte, bu eserini 12 yıllık bir süre içinde tamamlamıştır ve altı ciltlik bu yapıtında pozitivistin ilk ilkelerini vermektedir (Akarsu, 1979).

Şekil 3. Aguste Comte'un Cours de Philosophie İsimli Kitabı

Bununla birlikte Atatürk'ün, Comte'un felsefesini oldukça iyi bir şekilde tahlil ettiği söylenebilir. Bu ifadeye dayanak olarak da pozitivistlere geniş çapta katkılar yapan düşünürlerden Herbert Spencer'in 1895 yılında yayımlanan "Le Role Moral de La Bienfaisance (Yardımseverliğin Ahlaki Rolü)" isimli kitabının (Şekil 4.) I. bölümünde (3. sayfa) geçen "altruizm" (özgecilik, başkalarını düşünülük) başlığının yanına koyduğu işaretin açıklamasına "Bencilliğin karşıt anlamını vermesi için Auguste Comte tarafından uydurulmuş bir kavram" (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 261) ifadesini yazması gösterilebilir.

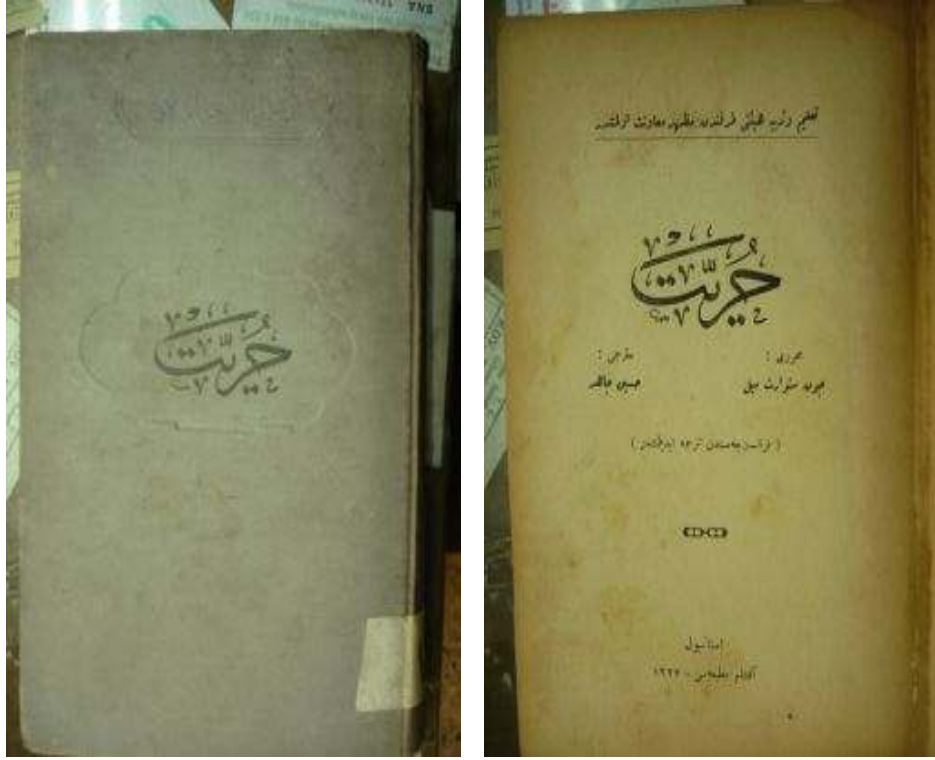
Şekil 4. Le Role Moral De La Bienfaisance İsimli Kitap

Diğer bir ifadeyle Atatürk, pozitivizmin en önemli savunucularının kitaplarını okumuş, aynı zamanda da kavramsal olarak analiz etmiş ve kavramlar üzerinde fikir yürütmüştür.

Atatürk'ün özel kütüphanesinde Spencer'in bu kitabından başka "Principes de Psychologie" ve "Essais de Morale de Science et d'Esthétique" isimli kitapları da bulunmaktadır.

Pozitivizme değişik bir boyut katan John Stuart Mill'in (Gökberk, 1980; Hançerlioğlu, 1978a) Türkçe'ye "Hürriyet" olarak çevrilen "On Liberty" kitabı da Atatürk'ün kütüphanesinde yer alan başka bir yapıttır (Şekil 5.).

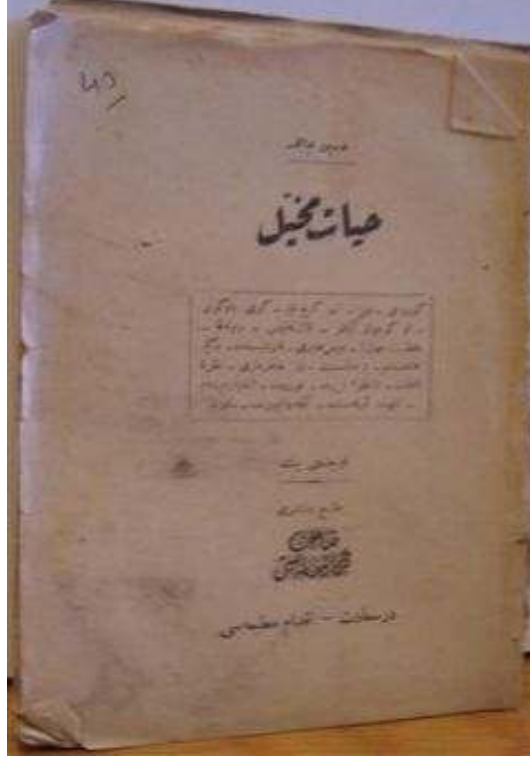
Şekil 5. On Liberty İsimli Kitap

Felsefi anlamda pozitivizm çerçevesinde değerlendirilebilecek (Hançerlioğlu, 1978a) yazarlardan Ernest Renan'ın beş kitabı, Emile Littre'nin iki kitabı ve Hyppolite Taine'nin de bir kitabı Atatürk'ün özel kütüphanesinde yerini almıştır.

Hançerlioğlu (1978a), Comte'un felsefesinin önemli bir temsilcisi olarak Pierre Lafitte'yi göstermektedir. Turan (1989) ise o dönemin aydınlarından Ahmet Rıza Bey'in Paris'te Lafitte'nin öğrencisi olduğunu yayınları ile pozitivizmin benimsenmesinde etkili olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün özel kütüphanesine bakıldığında Ahmet Rıza'nın "La Faillite Morale de La Politique Occidentale en Orient" ve "Tolerance Musulmane" isimli iki kitabının olduğu görülmektedir.

Meydan (2003), Hüseyin Cahit Yalçın'ın yazılarıyla pozitivist fikirleri Osmanlıda yaydığını belirtmektedir. Atatürk'ün kütüphanesinde Hüseyin Cahit'in yazdığı 1897 yılı basımlı Hayat-i Muhayyel (Şekil 6.) isimli kitaptan

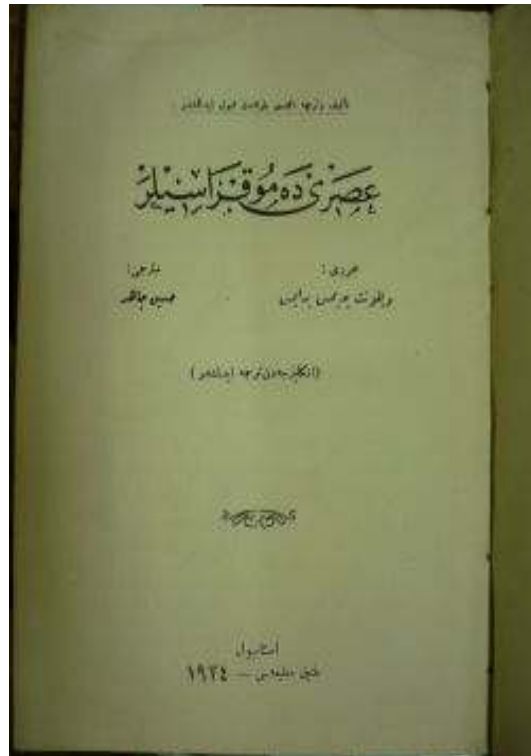
başka Hüseyin Cahit'in çevirdiği 17 adet kitap bulunmaktadır. Bu kitaplar arasında Edouard Claparede'nin Çocuğun Psikolojisi ve Tecrübi Pedagoji (Şekil 7.), Emile Durkheim'in Ahlak Terbiyesi, Emile Boutroux'un İlim ve Din, Leone Caetani'nin İslam Tarihi, James Bryce'nin Asri Demokrasiler (Şekil 8.), Leon Marillier'in Hürriyet-i Vicdan (Şekil 9.), Alfred Binet'in Çocuklar Hakkında Asri Fikirler (Şekil 10.) isimli kitapları dikkati çekmektedir.

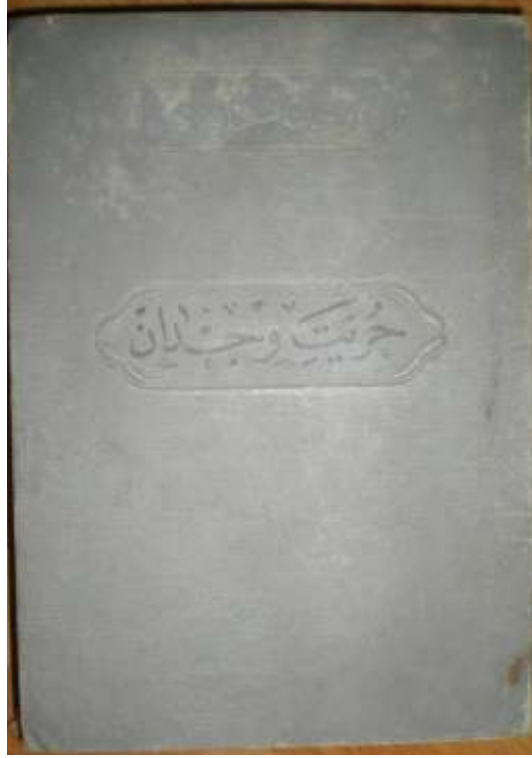
Şekil 6. Hüseyin Cahit'in 1897 Yılı Basımlı Hayat-i Muhayyel Kitabı

Şekil 7. Çocuğun Psikolojisi ve Tecrübi Pedagoji İsimli Kitap

Şekil 8. James Bryce'nin Asri Demokrasiler İsimli Kitabı

Şekil 9. Leon Marillier'in Hürriyet-i Vicdan İsimli Kitabı

Şekil 10. Alfred Binet'in Çocuklar Hakkında Asri Fikirler İsimli Kitabı

Meydan (2003), Osmanlı pozitivistlerinin en önemlileri arasında gösterdiği Abdullah Cevdet ile Atatürk'ün siyasi ve toplumsal fikirlerinin birbirine benzemesinin, Atatürk ile Abdullah Cevdet arasındaki fikirsel etkileşimden kaynaklandığını belirtmektedir. Atatürk'ün özel kütüphanesinde Abdullah Cevdet'in Bir Zeka-i Feyyaz isimli kitabının dışında yedi adet çeviri kitabı vardır. Bu çevirilerin çoğu Gustave Le Bon'un kitaplarının çevirisidir.

Atatürk'ün okuduğu ve özel kütüphanesine aldığı kitaplar incelendiğinde din olgusunu ve dinler tarihini işleyen kitapların sayısının da oldukça fazla olduğu görülmektedir. Örneğin Atatürk'ün özel kütüphanesinde din ile ilgili 160 yayın bulunmaktadır. Buradan Atatürk'ün, İslam dini, diğer dinler, dinlerin genel tarihi ve pozitivism ile ilgili kapsamlı bir bilgiye sahip olduğu sonucu çıkarılabilir.

Bu bilgiler ışığında, Atatürk'ün eğitimi hurafelerden ve batıl inançlardan uzaklaştırma, dini değil bilimi ve akli temel alan eğitimi uygulama arzusunun içi boş bir amaç değil, altyapısı okuduğu kitaplarla oluşturulmuş, çağının en önemli düşünce adamlarının fikirleriyle beslenmiş bir hedef olduğu söylenebilir. Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği yerler incelendiğinde bu durum daha açık olarak görülebilmektedir. Dr. Rıza Nur'un 12 ciltlik Türk Tarihi kitabının 2. cildindeki şu satırlar Atatürk tarafından işaretlenmiştir:

“...Türklerin Müslüman bilginleri pozitif bilimleri bırakıp din bilimine daldılar. Sufiyyun mezhebi ortaya çıkmış, tarikatlar çoğalarak halkı derin bir bilgisizliğe sürüklemiş, mistisizm almış yürümüştür. Bu cahillik bugüne kadar süregelmiştir. Orta Asya Türkleri, Aksak Timur ile ırklarını dinlerine feda ettiler. Kültürel ve ruhsal olarak Araplaştılar... Asya'yı, Avrupa geçip ilerlemeye başladı. Düşüşümüz ve Avrupa'nın bizi geçmesi tarihi işte bu 15. asırdır. Bunda önemli bir etken, işte bu Aksak Timur'dur. Orta Asya'nın aydın ve özgür düşünceleri, din bilginlerinin kötülüğünden kaçıp kaçıp Hindistan'a Babür Şah'ın yanına gittiler.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 1, 293).

Atatürk'ün işaretlediği satırlarda Rıza Nur din bilimine odaklanmayı eleştirirken, pozitif bilimler ile aydın ve özgür düşüncenin ilerlemedeki etkisine değinmektedir.

Mustafa Celalettin'in "Les Turcs Anciens et Modernes" (Eski ve Modern Türkler) isimli 1870 yılı basımlı kitabının bir çok sayfası Atatürk tarafından işaretlenmiş ve not yazılmıştır. Bu işaretli bölümlerden birisi de şudur:

"Güçlü, kanaatkar, cesur, iyi ve sabırlı bir ırk olan Türkler, pratik pozitivizmleriyle kendilerini her zaman fark ettirmişlerdir.

Bu pozitivizme doğuştan sahip olan Türkler, doğal olarak Yahudilerin, Arapların, Yunanlıların ve Perslerin mistisizmine pek eğilimli değillerdi. Her ne kadar Türkler iyi Müslüman, dini geleneklerin sıkı müşahitleri iseler de, peygamberin gerçek ya da sahte varisleri olan şeriflere ve şeyhlere saygı gösteriyorlarsa da, her şeyden önce dogmatik tartışmalardan ve mezheplerden nefret ederlerdi." (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 17, 354).

Mustafa Celalettin'in kitabında Atatürk'ün dikkatini çeken bu bölümde, Türk ırkının pozitivist düşünce yapısına doğuştan sahip olduğu, mistisizmden ve dogmatik tartışmalardan ise uzak durdukları anlatılmaktadır.

Atatürk, Paul Doumer'in "Livre de Mes Fils" (Oğullarımın Kitabı) isimli 1906 yılı basımlı kitabının 8. ve 9. sayfalarını işaretlemiştir. Bu sayfalarda dikkat ettiği bölümler şunlardır:

"Aynı şekilde, kitaplar da genç insanların ahlaki eğitimlerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Çağımızın en büyük hatası bilimi ve dini üstesinden gelinemez iki düşman güç olarak görmektir...

...Sekizinci yüzyılda açıkça yeniden yapılanan deneysel bilim sadece mantığın yasal haklarını ve sınırsız özgürlüğünü ileri sürerken entelektüel güçlerin en büyüğünü oluşturdu; dünyanın yüzünü yeniledi, insanoğlunu yüz yıllık zincirlerinden kurtardı ve insan zihninde yıkılmaz temeller kurdu." (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 21).

Atatürk'ün işaretlediği bu bölümlerde geçen bilim ve din çatışması, deneysel bilim, mantığın sınırsız özgürlüğü ve entelektüel güç ifadeleri dikkat çekicidir.

Atatürk, Edouard Schure'nin 1912 yılında basılan "Les Grands Initiés" (Büyük Müptediler) kitabının ilk sayfalarında bilim ve din ikilemi konusundaki yazdıklarına da işaret koymuştur. Bu bölümlerde şu ifadeler yer almaktadır:

"Böylelikle derin bir uyuşmazlık sadece kilise ve devlet arasında değil, aynı zamanda bilimde de tüm kiliselerin bağrında ve tüm düşünen insanların bilincinde saklı bir savaş ortaya çıktı. Çünkü, sahip olduğumuz bazı filozofik estetik ve sosyal okullarda insanoğlunun iki vazgeçilmez ihtiyacını doğuran, uzlaşmaz gibi görünen iki düşman dünyayı oluşturduk: Bilim ve din ihtiyacı. Yüzyıldan fazla zamandır devam eden bu durum iki dünyayı birbirinin karşısına koyarak, insanın özelliklerinin gelişmesine katkıda bulundu. Şiire ve müziğe, dokunaklı olağanüstü duygular kattı. Fakat bugün uzayıp, bu titiz gerginlik tam tersi gerginlikler yaratıyor. Nasıl ki bitkinlik bir hastanın ateşini yükseltir, bu durumda ruh çöküntüsü, bıkkınlık ve güçsüzlüğe dönüştü..." (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 43).

Atatürk'ün üzerinde durduğu iki konu olan bilim ve din ile ilgili Schure'nin yukarıda yazdığı bölümde "düşünen insanlar" ve "bilim ve din ihtiyacı" ifadeleri göze çarpmaktadır.

Ernest Renan, 1887 yılı basım tarihli "Discours et Conférences (Konuşmalar ve Konferanslar)

," adlı kitabının bazı bölümlerinde eğitimde dini esas kabul eden toplumların gelebileceği seviyeyi vurgulamıştır. Renan'ın çeşitli tarihlerde yaptığı konuşmaların toplandığı bu kitabın İslamlık ve Bilim başlığıyla 1883 yılında Sorbonne'da verilen konuşmasının yer aldığı bölümde Atatürk'ün işaretlediği satırlar şunlardır:

"Günümüzde meydana gelenleri az çok takip eden herkes, çağımızda Müslüman ülkelerinin düzeylerinin düşüklüğünü ve İslamla yönetilen devletlerin çöküşünü, kültür ve eğitim açısından sadece bu dini temel alan ırkların entelektüel bilgisizliğini açık şekilde görebilir. Doğu'ya veya Afrika'ya gitmiş olanlar, başının etrafını çevreleyen bir çeşit çemberin gerçek bir mümini nasıl kaçınılmaz şekilde dar görüşlü, bilime kapalı hale getirdiğini, bu insanların yenilikleri öğrenme ve yeni ideolojilere açılma yetilerini ortadan kaldırdığını şaşkınlıkla görmüşlerdir. O zamana kadar kimi zaman zekice davranışlar gösteren Müslüman çocuklar, on ile on iki yaşına doğru, dini öğrenmeye başladıklarından itibaren tam anlamıyla fanatik hale gelirler ve budalaca bir kibirle, adeta

düzeylerini düşüren bir imtiyazdan mutluluk duyar hale gelirler. Bu kibir, bir Müslüman için radikal bir eksiklikdir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 332).

Renan'ın konuşmasında tüm açıklığıyla ifade ettiği gerçekler Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Özellikle, eğitimde dini temel alan milletlerin dar görüşlü ve bilime kapalı hale geldiğini 1887 yılında söyleyen Renan'ın görüşlerini Atatürk'ün 1923'ten sonra eğitim alanındaki uygulamalarında dikkate aldığı söylenebilir.

Atatürk, Maxim Gorki'nin 1922 yılında yayımlanan “Devrimle İlgili Yazılar” kitabının işaretlediği bölümlerinin bir kısmı pozitivistin fizik ötesi inanışlar ile deneysel bilimin arasındaki taban tabana zıtlığı konusundaki yaklaşımına kısa bir ekleme niteliindedir. Sözü edilen işaretli kısımlar şunlardır:

“Bilim demokratikleştirilmelidir; halkın tekelinde olmalıdır; sadece o yaratıcı çalışmanın kaynağı, tüm kültürlerin temelidir. Sadece bilim bize bilinç verir; sadece o yeni ufuklar için yolumuzu açar....aklın ve bilimin yaratıcı gücünü küçümsememiz için daha derin sebepler vardır. Eminim ki kitleler metafizik ve tasavvufa dönüktür ve deneysel araştırma ruhu onlara yabancıdır. Bu doğal ve anlaşılabilir bir şeydir: Asırlarca pasif bir yaşam süren, Doğu düşünce tarzının etkisi altında kalan bir halk gerçeği görme yeteneğini geliştirememiştir...” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 482-483).

Gorki'nin yukarıdaki satırları mercek altına alındığında bilimin kültürün kaynağı olmasından, bilimin bireyler üzerindeki etkilerinden, bilimin yaratıcı gücünden, toplumların metafizik ve tasavvufa yatkın oldukları için deneysel araştırma ruhundan uzak kaldıklarından ve doğu düşünce tarzının sınırlılıklarından bahsettiği görülmektedir.

Demetrius GEORGIADES'in 1892 yılında basılan ve ismi Günümüz Türkiyesi olarak çevrilebilecek kitabında Atatürk'ün işaretlediği sayfalar arasında bilimin öneminin vurgulandığı satırlarda vardır:

“En aydın Türklerden yalnızca birkaçı, Türk milletinin, askeri ve etkin inancını kaybettiği ve Avrupa’nın bilimini alamadığı için gerilediğini itiraf ederler ve bundan yakınırırlar. Bununla beraber, peygamberin “Bilge kişinin mürekkebi, şehitlerin kanından daha değerlidir!” buyurduğunu söylemektedirler.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 16, 39).

Atatürk’ün özel kütüphanesinde bulunan yazarı ve yayım yılı belli olmayan “The Book of Life” (Hayatın Kitabı) isimli kitaba ilişkin daktilo ile yazılmış Türkçe iki sayfalık bir izah bulunmaktadır. Bu izahta dogmatizme yapılan vurgu Atatürk’ün ilgisini çekmiştir. Konuyla ilgili bölüm şu şekildedir:

“48 inci sahifenin karşısındaki hayat merdiveni adlı resim epey enteresandır:

En altta “harici karanlık” denilen yerden ilk çarkın dişlerine tutunan bir insan döne döne ikinci çarka yaklaşıyor. Bu anda çok yaklaştığı ikinci çarka yapışabilecek iktidarı gösterirse, onun, yani ikinci çarkın üzerinde yukarı doğru yükseliyor. İkinci çarka en fazla yaklaştığı sırada ona tutunup yükselemezse mütemediyen olduğu yerde dönmekte olan birinci çark kendisini gene evvelce çıkmış olduğu “ harici karanlık”a atıyor. İkinci çarka çıkmak liyakatini gösteren fert, nihayet üçüncü çarka en yakın bir vaziyete geliyor. Burada da gene birinci ve ikinci çarklar arasındakine benzer bir hal vardır. Becerebilirse üçüncü çarka tutunarak onun en üst kademesine varıyor ki, bunun adına meçhul muharrir “normal hayat” ismini vermiştir. İkinci çarktan üçüncüye geçmek kudretini gösteremiyen gene ilk neşet ettiği “harici karanlığa” yuvarlanıyor. Yukarı teveccüh eden yola “tekamül” ismini veriyor; ve bunu 18 çarktan mürekkep dört yol halinde tasavvur ederek birincisine Din Yolu, ikincisine Fen Yolu, üçüncüsüne Ökonomi Yolu, dördüncüsüne Sanatlar Yolu isimlerini veriyor. Aynı yollardan “harici karanlığa” gidişe “tereddi” ismini vermiştir. Diğer taraftan “harici karanlıkla” “normal hayatı” biri birine bağliyan “ruh iplikleri” vardır.

Bu resimle canlandırmak istediği, “dogmatizm”e dayananların üzerindeki buldukları çarkın bir üstündekine çıkamıyarak, hep eskiye bağlı kaldıkları, ve normal hayata ulaşacak yerde, harici karanlığa yuvarlandıkları keyfiyetidir.” (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 20, 256-257).

Atatürk’ün, kitabının arasında sakladığı bu izahta söz konusu resmin dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolünü anlattığı ifade edilmektedir.

Herbert George Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları isimli kitabının ikinci cildinde yer alan "ancak insanlar, günümüzde bilim güçtür ilkesini tam anlamıyla anlamaya başladılar" (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 2, 322) cümlesi de Atatürk tarafından işaretlenmiştir. Bu cümlede bilimin güç odağı olması vurgulanmaktadır.

Atatürk, Lois Büchner'in Bilime Göre İnsan olarak tercüme edilebilecek kitabında "...Eğitimin temeli din değil bilim olmalıdır..." (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 22, 214) cümlesini işaretlemiştir. Pozitivizmin özünü yansıtan bu cümlenin yer aldığı kitabın basım tarihi 1885 yılıdır.

Atatürk'ün, okuduğu kitaplarda işaret koyduğu kısımların pozitivist düşünce ile aynı noktada bulunduğu görülmektedir.

4.1.1. ATATÜRK'ÜN POZİTİVİST EĞİTİM ANLAYIŞININ UYGULAMAYA YANSIMALARI

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümler dikkate alınarak belirlenen ve araştırmacılar tarafından pozitivism ana teması ile ilişkilendirilen kodlar; *pozitif bilimler, din bilimleri eleştirisi, aydın ve özgür düşünce, mistisizm eleştirisi, dogmatik tartışmalar, bilim ve din çatışması, deneysel bilim, entelektüel güç, düşünen insanlar, bilim ve din ihtiyacı, görüş darlığı / bilime kapalılık eleştirisi, bilimin güç odağı olması, bilim temelli eğitim, kültür kaynağı olarak bilim, bilimin, bireyler üzerindeki etkisi, bilimin yaratıcı gücü, metafizik ve tasavvuf eleştirisi, deneysel araştırma ruhu, doğu düşünce tarzına eleştiri, geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk, dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü, bilginin mutlak olmadığı, bilginin ayrıştırılabilirliği (analiz) ve dinin, öğretmenin işi olmaması* kodlarıdır.

Atatürk'ün okuduklarından etkilenip etkilenmediği söylediği sözler ve yaptığı uygulamalar incelenerek anlaşılabilir. Bu nedenle, *pozitivizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün söylevlerinde ve yaptığı

uygulamalarda yer etmesi O'nun eğitim anlayışında pozitivizmin etkilerinin açık göstergesidir.

4.1.1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE POZİTİVİST UNSURLAR

Pozitivizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlardan birisi “*pozitif bilimler*”dir. Hançerlioğlu (1978:328)'na göre pozitif bilimler, “usla kavranan ve tanıtılan bilimlere karşıt olarak duyularla kavranan ve deneylerle tanıtılan bilimler”dir. Atatürk, ilerlemenin temel şartlarından birisi olarak eğitimde pozitif bilimlerin esas alınmasını görmekteydi. Atatürk'ün bu düşüncesi Afetinan (1971:36)'ın not ettiği şu cümlelerde belirginleşmektedir: “Gençliği yetiştiriniz. Onlara ilim ve irfanın müspet (pozitif) fikirlerini veriniz.” Atatürk aynı fikirleri 4 Şubat 1935 yılında milletvekili seçilmesi dolayısı ile yayınladığı beyannamesinde şu şekilde ifade etmektedir:

“Müsbet (pozitif) bilimlerin temeline dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de kabiliyeti artmış ve yükselmiş olan erdemli, kudretli bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir.” (Arşan, 1964:573; Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, 1991:643).

Atatürk 1937 yılında bir söyleşisinde Milli Eğitim Bakanlığının edebiyat eğitiminde özellikle önem ve değer vermesi gereken konulardan birisinin şu olması gerektiğini belirtmiştir:

“Kabiliyetli Türk çocuklarının kafalarına müspet ilim ve maddi teknik kavramları, yalnız nazari (kuramsal) olarak değil aynı zamanda pratik vasıtalar ile de yerleştirmek.” (Afetinan, 1981:286).

Örnekleri yukarıda verilen konuşmalarında görüldüğü gibi Atatürk, pozitif bilimlere ve özellikle eğitim alanında pozitif bilimlerin kullanılması üzerinde hassasiyetle durmaktadır.

Bilim, “her türlü araştırma koşullarını ve öğelerini” (Frolov (1984/1991:54) kapsayan çabalardır. Buna göre bilim üretmek, araştırma yapmayı, sınamayı ve sonuçlar çıkartmayı kapsayan bir süreçtir. “*Deneysel*

bilim” kodu bu süreci ifade etmektedir. Atatürk, “bilim tercüme ile olmaz, tecrübe ile olur” diyerek bu konuya oldukça kısa ama bir o kadar da etkili bir açıklama getirmiştir.

“*Deneysel araştırma ruhu*” kodu ile pozitif bilimlerden yararlanarak yaratıcılığı ön plana çıkarma becerisine sahip olma anlaşılmaktadır. Atatürk, 1930 yılında “insanların hayatına, faaliyetine egemen olan kuvvet, yaratma ve icat yeteneğidir” (Afetinan, 1981:272) diyerek bu konuyu vurgulamaktadır.

“*Kültür kaynağı olarak bilim*” kodu pozitivism ana teması ile ilişkili bulunan bir koddur. Kültür kavramının Atatürk tarafından iki farklı tarihte yapılmış tanımı bulunmaktadır. Atatürk, 1930 yılında yaptığı tanımda kültürü şu şekilde tarif etmektedir:

“*Bir insan toplumunun;*
a. Devlet hayatında,
b. Fikir hayatında yani ilimde, toplum biliminde ve güzel sanatlarda,
c. Ekonomik hayatta yani tarımda, sanatta, ticarete, kara, deniz ve hava ulaştırmacılığında yapabildiği şeylerin ortak sonucudur.” (Afetinan, 1981:278).

Atatürk, kültürü 1936 yılında ise şöyle tanımlamaktadır: “Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden anlam çıkarmak, ders almak, düşünmek, zekayı eğitmektir” (Afetinan, 1981:278). Bilim ise “olayların yasalarını bulmak amacını güden araştırmalar” (Hançerlioğlu, 1976:170) olarak tanımlanabilir. Buna göre, “*kültür kaynağı olarak bilim*”, “*bilim temelli eğitim*” ve “*bilimin bireyler üzerindeki etkisi*” kodlarını Atatürk’ün 1924 yılında Samsun’da öğretmenler tarafından verilen bir çay ziyafetinde yaptığı konuşmasındaki şu sözlerinde görülmektedir:

“*Dünyada herşey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fennin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cahilliktir, doğru yoldan sapmaktır.*” (Akyüz, 1981:12; Genelkurmay Başkanlığı, 1983:283; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:21; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,202).

Görüldüğü gibi Atatürk dünyadaki her şeyin hatta milletlere ait kültür değerlerinin diğer milletler tarafından benimsenmesiyle oluşan medeniyetin kaynağının dahi bilim olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte eğitimde bilimi temele alan bir yaklaşımla bireylerin başarılı olabileceği saptamasını yapmaktadır.

Bilim, Frolov (1984/1991:390) tarafından “doğa, toplum ve düşünceyle ilgili daha ileri bilgi edinmeye yönelik araştırma alanı” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın kapsadığı faaliyetler sonucu bilim, yaratıcı bir güce dönüşmekte ve bir güç odağı haline gelmektedir. Bununla birlikte, dünya üzerinde toplumsal, siyasi, ekonomik ve kültürel alanlarda belirleyici olmayı sağlayan entelektüel güç ise pozitif bilimlerde sağlanan üstünlüktür. Atatürk, bilimin bu etkisine 1922 yılında dikkat çekmektedir. Atatürk’ün 1922 yılında öğretmenlere yaptığı konuşmasında söyledikleri “*bilimin güç odağı olması*”, “*bilimin yaratıcı gücü*” ve “*entelektüel güç*” kodlarını içermektedir:

“...Evet, ulusumuzun siyasal ve toplumsal yaşamında, ulusumuzun zihinsel eğitiminde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır. Okul yardımıyla okulun vereceği ilim ve fen sayesinde Türk Ulusu, Türk sanatı, ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı bütün incelik ve güzelliğiyle gelişir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:303; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:8; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47).

Atatürk’ün, üzerinde çalıştığı herhangi bir konuda yakın çevresinde bulunan ya da o konuda bilgi sahibi olduğunu bildiği kişilerle fikir sohbetleri yaptığı kişilerin yayınladığı anı kitaplarından bilinmektedir. Atatürk’ün bir konuya tek yönden değil farklı bakış açılarıyla yaklaştığı uygulamalarında görülmektedir. Farklı bakış açıları farklı fikirleri gerektirmektedir. Farklı fikirler ve dolayısıyla fark yaratan yenilikler, düşünen, sorgulayan, araştıran, eleştiren, sahip olduğu ya da ulaştığı bilgiyi analiz eden, mutlak bilginin olmadığını her bilginin çürütülebilme ihtimali olduğunu bilen insanlara ihtiyaç duymaktadır. Bu anlamları içeren “*düşünen insanlar*”, “*bilginin mutlak olmadığı*” ve “*bilginin ayrıştırılabilirliği (analiz)*” kodları Atatürk’ün konuşmalarının bazı bölümlerinde yer almaktadır. Örneğin, “Bütün ilerlemeler, insan fikrinin eseridir. Fikri harekete getirmek birinci işimiz

olmalıdır” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:261) sözlerinde Atatürk, düşünen insanın ilerlemedeki rolüne dikkat çekmektedir. Atatürk, 7 Şubat 1923 günü Balıkesir Paşa Camisinde yaptığı konuşmada “Millet işlerinde her kişinin zihnini ayrı ayrı faaliyette bulunması zorunludur” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:465) diyerek “*düşünen insanlar*”ın önemine başka bir vurgu yapmıştır. Atatürk bu görüşlerini Zabit ve Kumandan ile Hasbihal kitabında “dünyayı istediği gibi kullanan kuvvet, fikirler ve bu fikirleri belirleyen ve yayan kimselerdir” (Atatürk, 1918/1957:18), şeklinde yazarak da ifade etmiştir. *Bilginin analizi* bilindiği gibi pozitivistimin uzantısı olan neopozitivizmde (pozitivistimin çağdaş görünüm kazanmış biçimlerinden biri) daha belirgindir. Bu anlayışta bilime dayanan bilgi doğru bilgidir ve bir bilginin doğru olup olmadığını anlamak için de bilginin analiz edilmesi şarttır. Atatürk 1922 yılında yaptığı bir konuşmada “fikirler, anlamsız, mantıksız, boş sözlerle dolu olursa, o fikirler hastalıktır” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47) diyerek fikirlerin temelini oluşturan bilgileri ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesinin önemi üzerinde durmuştur.

Pozitivizm ana teması altında yer alan bir başka kod da “*aydın ve özgür düşünce*”dir. Atatürk, “Türk milletinin kafasının birtakım zincirlerle sarıldığını” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,274) düşünmektedir. Atatürk’e göre “hür fikirler uygulama alanına konulduğu zaman” (Afetinan, 1971:36) Türk milleti yükselecektir. Atatürk bir başka konuşmasında ise “*aydın ve özgür düşünce*” konusunda şunları söylemektedir:

“Fikir bir kere faaliyete baladı mı, her şey yavaş yavaş düzene girer ve düzelir. Fikrin serbest hareketi ise ancak kişinin düşündüğünü serbest olarak söylemek, yazmak ve verdiği karara göre her türlü teşebbüse girebilmek serbestisine sahip olmasıyla mümkündür.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:261).

Atatürk, yukarıdaki sözlerinden anlaşılacağı üzere ilerlemenin özgür düşünceler sonucunda gerçekleşeceğine inanmaktadır.

Atatürk 27 Ekim 1922 yılında Bursa’da öğretmenlere yaptığı konuşmasında ifade ettiği düşünceleri “*görüş darlığı / bilimsel kapalılık*

eleştirisi” ve “*geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk*” kodlarını açıklar niteliktedir:

“Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı düşünemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp dünya ile alakasız yaşayamayız... Aksine yükselmiş, ilerlemiş, medeni bir millet olarak medeniyet düzeyinin üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her millet ferdinin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:283; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:8; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 48).

Atatürk’ün öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasının yukarıdaki bölümünde geri kalmışlığın bilimsel çalışmalara önem verilerek aşılacağını savunmakta ve bilimsel gelişmelere kayıtsız kalınmasını da eleştirmektedir.

Pozitivizm ana teması altında yer alan diğer bir kod ise “*din bilimleri eleştirisi*”, diğer bilim dallarını yok sayıp din bilimi üzerine yoğunlaşmak olarak açıklanabilir. Atatürk bu konuda 5 Şubat 1923 yılında Akhisar’da Hoca İsmail Hakkı Efendi’nin nutkuna cevap olarak yaptığı konuşmasında şöyle demektedir: “Zamanın gereklerine göre bilim ve teknik her türlü medeni buluşlardan azami derecede yararlanmak zorunludur.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,202). Atatürk, din bilimini kullanmak yerine diğer bilimlerden ve medeni buluşlardan yararlanma arzusunun nedenini Nutuk’ta açıklamaktadır:

“İnsanlık dünyasında, din konusundaki uzmanlık ve derin bilgi, her türlü hurafelerden arınarak, gerçek bilim ve tekniğin ışıklarıyla tertemiz ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine, her yerde rastlanılacaktır.” (Atatürk, 2005:507).

Atatürk büyük nutkunda din bilimlerinin din ile bağdaşmayan uydurulmuş hikayelerle doldurulmasını eleştirmekte ve bu durumun çözümünün de bilim ve teknikte olduğu tespitini yapmaktadır.

Pozitivizm ana teması altında bulunan “*mistisizm eleştirisi*”, “*dogmatik tartışmalar*” ve “*dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü*” kodlarına Atatürk’ün söylevlerinin içeriğinde rastlanmaktadır. Bilindiği gibi mistisizm yani gizemcilik “doğaüstüne inanca dayalı bir dinsel görüşü” (Frolov,

1984/1991:191) ifade etmektedir. Dogmatizm ise “dinler tarafından ileri sürülen düşünce ve ilkeleri kanıt aramaksızın bilgi sayan öğretilerin genel adı” (Hançerlioğlu, 1977:80) olarak tanımlanmaktadır. Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde Büyük Millet Meclisi’nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında parti programının kapsadığı prensiplerden söz ederken şunları söylemektedir:

“ ...Fakat, bu prensipleri, gökten indiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutulmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:519).

Atatürk bu konuşmasında mistik inançları ve dogmaları keskin bir dille eleştirmektedir. Dogmatizmin şartsız kabulleri yerine denenmiş doğrulardan yararlanılmasının ilerlemeyi sağlayacağını Atatürk belirtmektedir.

Atatürk “dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolüne” bir başka konuşmasında da dikkat çekmektedir ve bu konuda yapılması gerekenin bilimin yol göstericiliğine başvurmak olduğunu belirtmektedir:

"Ben manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonrakiler, bizim aşmak zorunda olduğumuz çetin ve köklü zorluklar karşısında, belki gayelere tamamen eremediğimizi, fakat asla taviz (ödün) vermediğimizi, akıl ve ilmi rehber edindiğimizi tasdik edeceklerdir. Zaman süratle ilerliyor, milletlerin, toplumların kişilerin mutluluk ve mutsuzluk anlayışları bile değişiyor. Böyle bir dünyada, asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişimini inkar etmek olur. Benim Türk milleti için yapmak istediklerim ve başarmaya çalıştıklarım ortadadır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver (eksen) üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar." (Adem, 2000; Genelkurmay Başkanlığı, 1983:289; Senemoğlu, 2001;).

Dogmatizmin bilimsel gelişmeleri inkar etmekle eşdeğer olduğu Atatürk tarafından açıkça ifade edilmekle birlikte bunun panzehirinin bilimi ve akli rehber yapmak olduğu deyim yerindeyse vasiyet edilmektedir.

“*Metafizik ve tasavvuf eleştirisi*” kodu içinde bulunan metafizik, “bilimsel temelden yoksun bir görüş ve anlayış” (Hançerlioğlu, 1978:142) olarak tanımlanmaktadır. Tasavvuf ise “islamsal mistisizm” (Hançerlioğlu, 1979:254) şeklinde ifade edilebilir. Atatürk bu iki düşünce yapısına da karşı çıkmış, bu anlayıştan kurtuluş yolunun okumaktan geçtiğini 1923 yılında Adana’da Esnaf Cemiyetinin çayında yaptığı konuşmasında söylemiştir:

“Bizi yanlış yola sevkeden kötü yaradılışlılar, bilirsiniz ki, çoğu zaman din perdesine bürünmüşler, saf ve temiz halkımızı hep dini kural sözleriyle aldatagelmışlerdir. Tarihimizi okuyunuz, dinleyiniz... görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden kötülükler hep din perdesi arkasındaki dinsizlik ve kötülükten gelmiştir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:413; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47).

Atatürk, Adana’daki bu konuşmasında tasavvuf yoluyla halkın kandırılmasını eleştirmiş, halkın bu oyuna gelmemesi için kitaplara sarılmasını istemiştir.

“*Bilim ve din ihtiyacı*”, *pozitivizm* ana teması ile ilişkilendirilmiş bir koddur. Atatürk, “din vardır ve lazımdır” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:453) ve “Din lüzumlu bir müessesedir. Dinsiz milletlerin devamına imkan yoktur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:453) diyerek din unsurunun milletler için önemini belirtmiştir. Bununla birlikte 1922 yılında yaptığı bir konuşmasında Atatürk, bilimin de din gibi milletler için çok zaruri bir ihtiyaç olduğunu ve bilimin yuvasının okul olduğunu çok kesin cümlelerle ifade etmektedir:

“Bir milletin felakete uğraması demek, o milletin hasta, hastalıklı olması demektir... Bu nedenle kurtuluş, toplumdaki hastalığı teşhis ve tedavi etmekle elde edilir. Hastalığın tedavisi bilimsel ve teknik bir şekilde olursa şifa bulur. Yoksa aksine hastalık devam eder ve tedavi edilemez bir hale gelir...Memleketi, milleti kurtarmak isteyenler için onur, iyi niyet ve fedakarlık çok gerekli olan niteliklerdendir. Fakat bir toplumdaki hastalığı görmek, onu tedavi etmek, toplumu asrın gereklerine göre ilerletebilmek için, bu nitelikler yeterli olmaz. Bu niteliklerin yanında ilim ve fen lazımdır. İlim ve fen teşebbüslerinin faaliyet merkezi ise okuldur. Bu nedenle okul lazımdır. Okul adını hep beraber saygıyla yücelterek söyleyelim.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:413; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47).

Dini ve bilimi iki düşman güç olarak görmek “*bilim ve din çatışması*” kodu ile belirtilmiştir. Atatürk bu düşünceye karşı oldukça fazla mücadele vermiştir. Onat (1984:86), Atatürk’ün 18 Eylül 1924 günü, gezi amacıyla gittiği Rize’den ayrılırken bir hoca grubunun medreselerin tekrar açılması yönündeki isteğine cevaben memleketin, ulusun felakete sürüklenme nedenlerinden bahsettiğini ve “Okul istemiyorsunuz. Oysa ulus onu istiyor. Bırakınız artık bu zavallı halk, bu vatan evlatları yetişsin. Medreseler açılmayacaktır. Ulusa okul gerektir!” dediğini belirtmektedir.

“*Doğu düşünce tarzına eleştiri*” kodu *pozitivizm* ana teması ile ilişkili bulunan bir koddur. Bunda pozitif bilimlerde ve buna paralel olarak gelişmişlik düzeyinde öne çıkan ulusların genelde batı milletlerinden olmasının önemli bir etken olduğu düşünülebilir. Buna sebep olarak doğu milletlerinin düşünce tarzları gösterilebilir. Bu durum Atatürk tarafından 1923 yılında Konya’da gençlerle yaptığı bir konuşmada şu şekilde ifade edilmiştir:

“Milleti uzun yüzyıllar gaflette bırakan çeşitli sebepler arasında hakiki noktayı, bir kelime ile ifade etmiş olmak için diyebilirim ki, bütün sefaletlerimizin kesin nedeni zihniyet meselesidir. İnsanlar ve insanlardan oluşan toplumlar herşeyden önce bütün kişileriyle sağlıklı bir zihniyete sahip olmalıdırlar. Zihniyeti zayıf, çürük, yanlış, boş olan bir toplumun bütün çalışması boşunadır. İtiraf etmek zorundayız ki, bütün İslam dünyasının toplumlarında hep yanlış zihniyetler hüküm sürdüğü içindir ki, doğudan batıya kadar İslam memleketleri düşmanların ayakları altında çiğnenmiş ve düşmanların kölesi olmuştur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:267-268; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 142).

Atatürk, düşünce tarzlarını eleştirdiği doğu milletlerinin bu düşünce tarzları nedeniyle geri kaldığını ve diğer toplumların egemenliği altına girdiğini Konya’da geleceği emanet ettiği gençlere ifade etmiştir.

Pozitivizm ana teması altında “*dinin, öğretmenin işi olmaması*” kodu bulunmaktadır. Atatürk, dini öğretecek kişilerin din konusunda oldukça iyi bir eğitimden geçmesini ve bunun için fakültelerin kurulmasını zorunluluk olarak

görmektedir. Atatürk, 1923 yılında İzmir’de yaptığı bir konuşmada bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Nasıl ki her hususta yüksek meslek ve ihtisas sahipleri yetiştirmek gerekli ise, dinimizin gerçek felsefesini inceleyecek, araştırarak bilimsel ve teknik olarak telkin kudretine sahip olacak seçkin ve gerçek din ilim adamlarını da yetiştirecek yüksek öğrenim kurumlarına sahip olmalıyız.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:457; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 94).

Pozitivizm ana teması ile ilişkilendirilen kodların, Atatürk’ün farklı tarihlerde farklı nedenlerle yaptığı konuşmalarında özellikle eğitim ile ilgili konularda yer bulması Atatürk’ün eğitim anlayışında pozitivizmin etkilerinin bir göstergesi olmaktadır. Bununla birlikte, Atatürk’ün okuduğu kitaplarda işaretlediği pozitivist felsefenin söylemlerine yakın bölümler ile konuşmalarında değindiği hususların birbirine benzer olması O’nun pozitivist anlayışının okuduğu kitaplardan beslendiği sonucunun çıkartılmasına yol açmaktadır.

Atatürk’ün eğitim alanında yaptığı uygulamalardan bazılarının *pozitivizm* ana teması altında bulunan kodları içerdiği söylenebilir. Bu nedenle Atatürk’ün eğitim alanında yaptığı uygulamalardan pozitivist içerik taşıdığı düşünülenlerin incelenmesinin konuya açıklık getireceği değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, medreselerin kapatılması, üniversite reformu, harf devrimi ve Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumu’nun kurulmasıdır.

4.1.1.2. MEDRESELERİN KAPATILMASI

Positivist düşüncenin Atatürk’teki yansımaları sadece söylediklerinde değil yaptıklarında da görülmektedir. Çağlar (1981:64)’a göre “ulu önder ne söyledi ise ona inanmış, onu yapmıştır”. Din unsuru üzerine inşa edilen Osmanlı eğitim sisteminin çöktüğü herkes tarafından olduğu gibi Atatürk tarafından da görülmekteydi. Yeni kurulan bir devletin çökmüş bir eğitim sistemi üzerine inşa edilemeyeceği de açıktır. Bu durumda yüzyıllardan beri

uygulanmakta olan faydasız hatta zararları da imparatorluğun çöküşü ile kanıtlanmış olan bir anlayışa ve bakış açısına göre yapılan eğitimin devam etmesine imkan yoktu (Akyüz, 1985; Kara, t.y.; Tak, 2007). Tak (2007:122)'a göre "medreseler ve sıbyan mektepleri XVII. yüzyıldan beri yararsız, yalnızca din ve Arap kültürü veren okullar haline dönüşmüş, yeniliklere cephe alıp taşlaşmışlardı". Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı incelemeler neticesinde 1924 yılından sonra dine dayalı okullara son verilmiş, medreseler kapatılmış, okullar Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak temeline bilim oturtulup geliştirilmeye çalışılmıştır (Akyüz, 1985; Atatürk, 1933/2005; Burak, 2008; Demirtaş, 2008, Dönmez, 2005; Özel, 2007; Öztoprak, 1999; Senemoğlu,2001; Tak, 2007). Dine dayalı eğitim yapan medrese türü okulların kapatılması yaygın bir kanı olarak Tevhid-i Tedrisat kanununa atfedilse de; 7 maddeden oluşan bu kanunun içeriğinde bu okulların kapatılması yer almamaktadır. 3 Mart 1924 yılında çıkartılan 430 kanun numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanununun maddeleri ve günümüz Türkçesine çevrilmiş hali şu şekildedir:

Madde 1- Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye, Maarif Vekâleti'ne merbuttur.

(Madde 1- Türkiyedeki bütün ilim ve öğretim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıdır.)

Madde 2- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekâleti'ne devir ve raptedilmiştir.

(Madde 2- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti veyahut hususi vakıflar tarafından yönetilen tüm mederese ve okullar Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.)

Madde 3- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde mekatip ve medarise tahsis olunan mebalîğ, Maarif bütçesine nakledilecektir.

(Madde 3- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde, okullara ve medereselere ait olan birikimler, eğitim bütçesine gönderilecektir.)

Madde 4- Maarif Vekâleti yüksek diniyat mütehassısları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi, hidematı diniyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için de ayrı mektepler küşat edilecektir.

(Madde 4- Milli Eğitim Bakanlığı'nca, yüksek din uzmanları yetiştirilmek için üniversitede bir İlahiyat Fakültesi açılacak ve imamet ve hatiplik gibi dini hizmetlerin görülebilmesi için de ayrı okullar açılacaktır.)

Madde 5- Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı umumiye ile müştagil olup şimdiye kadar Müdafai Milliyeye merbut olan askeri rüştiye ve idadilerle Sıhhiye Vekâleti'ne merbut olan

darüleytamlar, bütçeleri ve hey'eti talimiyeleri ile beraber Maarif vekâletine raptolunmuştur. Mezkur rüştiye ve idadilerde bulunan hey'eti talimelerin ciheti irtibatları atiyen ait oldukları vekâletler arasında tahvil ve tanzim edilecek ve o zamana kadar orduya mensup olan muallimler, orduya nispetlerini muhafaza edeceklerdir.

(Madde 5- Bu yasanın yayımı tarihinden başlayarak, genel eğitim ve öğretimle görevli olup, şimdiye kadar Milli Savunma'ya bağlı olan askeri ortaokul ve liseler ile, Sağlık Bakanlığı'na bağlı olan yetim yurtları bütçeleri ve eğitim kadroları ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır. Bu ortaokul ve liselerde bulunan eğitim gruplarının bağlantıları bundan sonra ait oldukları bakanlıklar arasında değişiklik suretiyle düzenlenecek ve o zamana kadar orduya bağlı olan öğretmenler orduya bağlılıklarını sürdürecektir.)

Madde 6- İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

(Madde 6- Bu yasa, yayımı tarihinden geçerlidir.)

Madde 7- İşbu kanunun icrayı ahkâmına İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

(Madde 7- Bu yasanın yürütülmesine hükümet görevlidir.) (Akyüz, 1985; Erüreten, 1999)

Görüldüğü gibi Tevhid-i Tedrisat Kanununda medreselerin kapatılmasına dair bir madde olmamasına karşın dönemin Milli Eğitim Bakanı (Maarif Vekili) Vasıf (Çınar) Bey yayınladığı bir genelge ile medreselerin kapatılmasını sağlamıştır (Demirtaş, 2008; Özel, 2007).

Bu bilgiler ışığında medreselerin kapatılmasının; *din bilimleri eleştirisi, mistisizm eleştirisi, dogmatik tartışmalar, bilim ve din çatışması, bilim ve din ihtiyacı, görüş darlığı / bilimsel kapalılık eleştirisi, bilim temelli eğitim, metafizik ve tasavvufa eleştirisi, doğu düşünce tarzına eleştiri, geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk, dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü, dinin öğretmenin işi olmaması* kodlarını içerdiği değerlendirilmektedir.

4.1.1.3. ÜNİVERSİTE REFORMU

Atatürk'ün pozitivist düşünce yapısının uygulamaya yansımalarının bir başka örneği üniversite reformudur. Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye'nin tek üniversitesi olan İstanbul Darülfünunu'na pozitif bilimin üretilebilmesi için

önemli imkanlar verilmiştir (Çaycı, 1994). Bununla birlikte üniversite hakkında çalışması için A. Malche Türkiye'ye getirilmiştir (Aktar, 1994; Çaycı, 1994, Kahya, 2005; Taşdemirci, 2005). Malche, çalışmalarını raporlaştırarak Türk Hükümetine sunmuştur. Raporda belirtilen başlıca konular şunlardır:

- Darülfünunun hukuki durumu açıklığa kavuşturulmalıdır.
- Darülfünunun yeni bir teşkilata ihtiyacı vardır.
- Öğretim kadrosunun seçilmesinde ve yetiştirilmesinde değişikliğe gidilmelidir.
- Darülfünunda benimsenen eğitim-öğretim yöntemleri değiştirilmelidir.
- Yabancı dil eğitime önem verilmelidir.
- Kütüphaneler daha verimli çalışmalıdır.
- Öğrenciler araştırmaya yönlendirilmelidir.
- Öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarına yönelik tedbirler alınmalıdır.
- Darülfünun'da Türkiye'nin sorunları üzerinde araştırmalar yapılmalıdır.
- Darülfünun daha geniş bir kesime hitap etmelidir. (Aktar, 1994; Akyüz, 1985; Çaycı, 1994; Kahya, 2005; Taşdemirci, 2005)

Atatürk'ün de yararlı bulduğu bu rapor doğrultusunda çalışmalara başlanmış ve Darülfünun, İstanbul Üniversitesi adıyla yeniden teşkilatlandırılmıştır (Aktar, 1994; Akyüz, 1985; Karagözoğlu, 1994; Çaycı, 1994). Önen (1994:396)'e göre yapılan bu yenileştirme hareketi "Türk inkılabının pozitivist karakteri ile uyum sağlayabilmesine" yöneliktir. Bununla birlikte 1925 yılında Ankara Hukuk Fakültesi, 1927 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü, 1933 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934 yılında Milli Müzik ve Temsil Akademisi, 1935 yılında Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1936 yılında Mülkiye Mektebi, 1937 yılında İstanbul'da İktisat Fakültesi, 1937 yılında Ankara'da Tıp Fakültesi açılmıştır (İnan, 1980; Karagözoğlu, 1994).

Açılan bu üniversiteler dışında Atatürk, doğu bölgesinde de bir üniversite açılmasını arzu etmiştir. Atatürk bu arzusunu 1 Kasım 1937 yılında

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında şöyle belirtmiştir:

“...Doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilk okullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 420)

Atatürk önderliğinde yapılan üniversite reformunun, *pozitif bilimler, aydın ve özgür düşünce, deneysel bilim, entelektüel güç, düşünen insanlar, bilimin güç odağı olması, bilim temelli eğitim, bilimin yaratıcı gücü, deneysel araştırma ruhu, geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk, bilginin mutlak olmadığı, bilginin ayrıştırılabilirliği (analiz)* kodlarını kapsadığı değerlendirilmektedir.

4.1.1.4. HARF DEVRİMİ

Pozitivizm, Atatürk'ün eğitim anlayışında bilimin merkeze alınması olarak yorumlanmıştır. Atatürk, eğitimin pozitif bilime göre yapılmasıyla çağdaşlaşmanın yakalanacağını düşünüyordu. Bu hedefe ulaşılmasında kullanılmakta olan “arap alfabesinin öğrenme ve öğretme zorluğu da, sanki büyük yığınların karanlıktan çıkmasını büsbütün güçleştiren bir engel” (Kavcar, 1981:160) olarak duruyordu. Arap harfleri, hiçbir bilimsel temele dayanmayan medrese eğitiminin bir parçasıydı. Eğitimi dogmalardan, hurafelerden kurtarmak, bilimsel temele oturabilmek için medreseler kapatılmıştı. Ancak medresenin kullandığı yazı, kullanılmaya devam ediyordu. Yapılan harf devrimi Karan (1992:39)'a göre, “dogmatik düşüncenin ortadan kaldırılmasında en büyük yardımcı” olarak işlev görmüştür. Atatürk, 9 Ağustos 1928 gecesini İstanbul Sarayburnu parkında bulunan bir gazinoda yeni Türk harfleri hakkında halka hitaben yaptığı bir konuşmanın sonunda orada bulunan bir vatandaşın kendisine seslenişinin ardından ayağa kalkarak şunları söylemiştir (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,273):

“...Fakat milletin yüzde sekseni okuma yazma bilmiyorsa bu hata bizde değildir. Türk’ün seciyesini anlamayarak kafasını birtakım zincirlerle saranlardadır. Artık mazinin hatalarını kökünden temizlemek zamanındayız. Hataları tashih edeceğiz (düzelteceğiz). Hataların tashih olunmasında bütün vatandaşların faaliyetini isterim. En nihayet bir sene, iki sene içinde bütün Türk heyeti içtimaiyesi yeni harfleri öğreneceklerdir..” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,274).

Bu konuşma aynı zamanda 1 Kasım 1928’de kabul edilecek yeni Türk harflerinin ilk habercisiydi. Yeni Türk harflerinin ilanından sonraki ilk ders yılı olan 1929–1930 ders yılında da bilimin üretildiği, teknolojinin geliştirildiği ülkelerin dilleri olan İngilizce, Fransızca ve Almanca öğretilmeye başlanmış, Arapça ve Farsca dersleri kaldırılmıştır (Karagözoğlu, 1994, Özel, 2007).

Atatürk’ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümlere bakıldığında dil konusuna verdiği önem görülmektedir. Rıza Nur’un 1924 yılı basımlı Türk Tarihi kitabının üçüncü cildinde işaretlenen satırlarda şunlar yazmaktadır:

“...Padişah’ın asıl büyük özelliği Türklüğü sevmesiydi. Öyle ki halifelerce verilen Arap ad ve sanlarını kullanmamıştır. Oysa eskiden Çin hizmetine giren Türklerin Çin sanlarını, müslüman olan Türklerin de Arap ve Acem adları almaları modaydı. Alp Arslan ise Türkçe konuşuyor, Türkçe yazıyor, Türk dilinin gelişmesi için çabalıyordu... Tam da bu dönemlerde Türklerde İran Edebiyatına karşı büyük bir ilgi ortaya çıkmış ve Türkçe’ye birçok Acem sözcüğü girmiştir. Eserler Acemce yazılmaya başlandı....İşte bugün Türkiye Türklerinin dilindeki Farsça sözcükler, Türkiye Türkü edebiyatındaki Acem öykünmeleri, bu dönemin eseri ve kusurudur. Şükredelim ki bu durum eski yoğunluğunda kalmamış, Türkçe aşama aşama kendini bulmuştur. Bunda daha sonraları Karaman Beyi Mehmed Bey’in çabalarının çok etkisi olmuştur... Mehmet Bey milliyetperver bir Türk idi. Selçukluların elinde Türk dilinin yok olmasından çok üzgündü. Konya’yı ele geçirir geçirmez bu koca Türk’ün ilk işi Acemce’yi kaldırıp Türkçe’yi resmi dil yapmak oldu. Acemce’yi şiddetle yasak etti. Fakat bu kişi de bir hata yapmıştır. Dilimizi resmen Arap harfleriyle yazdırmıştır. O zamanlar herkes Türkçe’yi kendine göre bir yazımla Arapça gibi yazım harfleri kullanmaksızın yazmıştır... Selçuklu sülalesinde, ilk devrede her şey öz be öz Türk’tür. Dil sadedir, Arapça ve Acemce’den korunmuştur...Kadın ilk devrede toplumda önemli iken, sonra din ve Acem etkisiyle bir hiç olmuştur.” (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 1, 316-345).

Herbert George Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları kitabının üçüncü cildinde, Atatürk'ün işaretlediği bölümde yeni Türk harflerine geçişin gerekçelerinden biri bulunmaktadır. Bu bölüm, eğitimde bilimin temele alınmasında alfabenin önemine dikat çekmektedir:

“Çin’de öğretim ve eğitim görmüş sınıfların, klasikleri elde edebilmek için çektikleri güçlükler ve zorluklar, bu klasikleri onlara daha çok sevdirebilir. Büyük güçlüklerle kazanılan şey, yenilikleri benimsemek adına kolayca bırakılamaz. Bu durum, doğu için de Batı için de geçerlidir. Gerek İngiliz ve Amerikan üniversiteleri için, gerek Çin’in yüksek görevlileri için aynıdır. Biz İngilizlerin, barbar imlamızı bırakarak, sesli harflerden oluşan bir alfabe ve yazımı kabul etmek konusundaki direncimizin nedeni budur. (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 2, 385).

1870 yılında basılan Mustafa Celalettin'in yazdığı Les Turcs Anciens et Modernes (Eski ve Modern Türkler) isimli kitapta Atatürk'ün işaretlediği satırlar yeni Türk harflerine geçişin gerekçelerinden bir diğerinin altyapısını oluşturmuş olabilir:

“...Türk uygarlığının bazı alanlarda sıkışıp kaldığını itiraf edelim. Bu uygarlık öncelikle bitmek bilmeyen savaşlar yüzünden, sonra da Türkler, Türk diline hiç de uygun olmayan Arap yazısını ve Alfabesini benimsediğinden, eğitim hiçbir zaman yeterince millî ve yaygın olmadığı için dar alana sıkışıp kalmıştır.” (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 17, 354).

Yeni Türk harflerine geçilmesi Yamaner (1999:103)'e göre “eğitim ve öğretimi kolaylaştırmanın ötesinde, Batı dünyasına girmenin ve onun bütün kaynaklarından yararlanmanın yolunu açan” bir uygulama olmuştur. Öztoprak (1999:44), yeni Türk harflerinin kabul edilmesiyle “Türkçe'nin zenginleştiğini, okuma-yazma kolaylığının sağlandığını, basılan kitap ve gazete sayısının birdenbire arttığını, okuma yazma bilenlerin sayısının çoğaldığını” belirtmektedir. Öztoprak'ın saydığı bu gelişmeler, Atatürk'ün pozitivist eğitim anlayışında yer bulan bilime dayalı eğitim yapılması konusunda önemli kolaylıklar sağlamıştır.

Harf devriminden sonra millet mekteplerinin açılmış, Türk Ocakları, Halkevleri ve Halkodalarında okuma-yazma kursları düzenlenmiştir. Böylece

cahil kalmış halkın kulaktan dolma, mesnetsiz bilgiler yerine bilimsel bilgiye ulaşması sağlanmaya çalışılmıştır.

Harf devrimi her şeyden önce, dogmalara ve hurafelere dayalı eğitim anlayışından bilime dayalı eğitime geçilmesinde uygun bir ortam hazırlamıştır.

Büyük zorluklarla ancak büyük bir başarıyla gerçekleştirilen harf devrimi *aydın ve özgür düşünce, mistisizm eleştirisi, dogmatik tartışmalar, bilim ve din çatışması, entelektüel güç, düşünen insanlar, bilim temelli eğitim, kültür kaynağı olarak bilim, bilimin bireyler üzerindeki etkisi* kodlarını içerdiği değerlendirilmektedir.

4.1.1.5. TÜRK TARİH KURUMU VE TÜRK DİL KURUMU'NUN KURULMASI

Atatürk, Türk dili ve Türk tarihi konusunda da pozitivist bir yaklaşım sergilemiş ve milletlerin varolmasında büyük önem taşıyan bu iki konu üzerinde yaşamı boyunca bilime dayalı araştırmalar yapılmasını sağlamaya çalışmıştır. Karagözoğlu (1994:325), 12 Nisan 1931'de Türk Tarih Kurumu ve 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu'nun kurulmasını "Türk dili ve Türk tarihi ile ilgili araştırmaları yapmak ve bu konularda bilimsel çalışmaları yürütmek" üzere gerçekleştirildiğini belirtmektedir.

Atatürk bu iki kurumu kurarak "dil ve tarih araştırmalarının Türk bilim adamlarınca yapılması" (Şenalp, 1996:726) isteğini gerçekleştirmiş oluyordu.

Milli benliğin geliştirilmesinde ve bilimsel çalışmalarda örnek olma konusunda çok yararlı bir uygulama olan Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmasının *entelektüel güç, düşünen insanlar, bilim temelli eğitim, kültür kaynağı olarak bilim, bilimin bireyler üzerindeki etkisi, bilimin yaratıcı gücü* kodlarını kapsadığı değerlendirilmektedir.

4.2. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ PRAGMATİST YÖNLERİNİN OLUŞMASINDA KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

Ararştırmanın ikinci alt problemini “Atatürk’ün eğitim anlayışının pragmatist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?” sorusu oluşturmaktadır. Yapılan incelemeler neticesinde aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

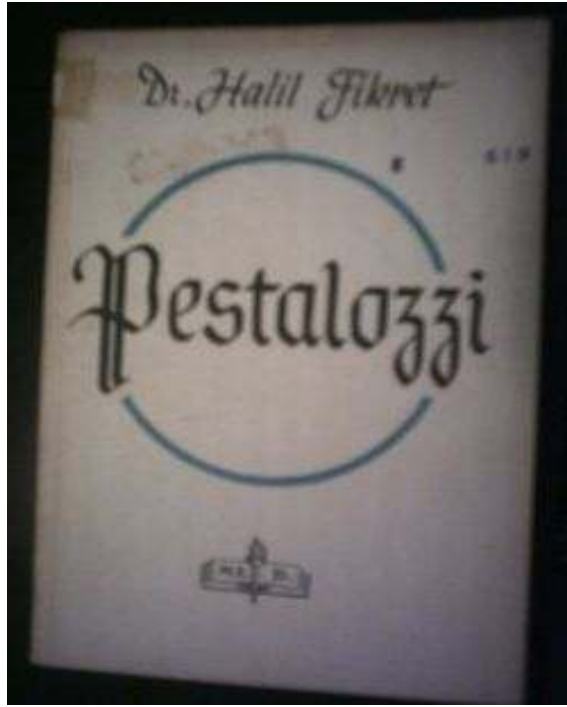
Atatürk’ün özel kütüphanesine bakıldığında pragmatizmin önde gelen temsilcilerinden olan ve “pragmacı yararlılık ve çıkar ilkelerini benimseyen” (Frolov, 1984/1991:248) William James’in Terbiye Musahabeleri (Şekil 11.) isimli kitabının olduğu görülmektedir. Büyükdüvenci (1987:324)’ye göre William James, pragmatizmin ikinci kurucularındandır, pragmatizmi daha anlaşılır kılmış ve eğitimin pratik olaylarına uygulamıştır.

Şekil 11. Terbiye Musahabeleri Kitabı

“İş içinde eğitim, yaparak-yaşayarak eğitim, yaşam için eğitim, proje okulu, okulun yaşama yaklaştırılması vb.” (Topses, 1982:82) ilkelerle işe, üretime, çalışmaya kısacası ekonomiye dönük eğitim ve öğretim görüşlerini

savunan eğitimcilerden biri olan Frederic Froebel'in "Froebel Usuliyile Küçük Çocukların Terbiyesi" adıyla Kazım Nami Duru tarafından Türkçeye çevrilmiş olan kitabı Atatürk'ün kütüphanesinde yerini almıştı (T.C. Başbakanlık, 1973). Froebel, kitaplarında "yaparak ve yaşayarak öğrenmenin gereğini" (Varış, 1998:42) vurgulamıştır. Atatürk'ün kütüphanesinde, iş okulu kuramcılarında Pestalozzi'nin fikir ve uygulamalarının anlatıldığı Halil Fikret Kanad tarafından yazılan ve Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1930 yılında yayımlanan bir kitap (Şekil 12.) da bulunmaktaydı (T.C. Başbakanlık, 1973). Pestalozzi'nin düşüncesinde eğitim "bireyi yetiştirme yoluyla toplumsal sonuçlara hizmet etmelidir" (Varış, 1998:41).

Şekil 12. Pestalozzi İsimli Kitap

Teknik öğretim konusunda uzman olan Belçikalı Omer Buyse'nin Methodes Americaines Deduction Generale Et Technique isimli kitabı, 1925 yılında Abdullah Cevdet'in tercümesiyle Umumi ve Ali Amerika Terbiye Usulleri (Şekil 13.) olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanarak Atatürk'ün kütüphanesine girmiştir (T.C. Başbakanlık, 1973).

Türkiye'de üzerine en çok konuşulan yabancı eğitimcilerden ve pragmatizmin önemli temsilcilerinden biri olan John Dewey'in kitapları da

Atatürk'ün kütüphanesinde göze çarpan kitaplar arasındadır. Dewey pragmatist bakış açısı nedeniyle, “düşünceleri ve işleri daima hayattaki etkileri ile ölçmüş ve pragmatist eğitim sistemini açıklayan pek çok eser” (Bender, 2005:14) kaleme almıştır. Bu yazarın Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan beş kitabından birisi Çocuk ve Mektep (Şekil 14.) olarak Mustafa Rahmi Balaban tarafından Türkçeye çevrilmiş ve 1925 yılında yayımlanmıştır (T.C. Başbakanlık, 1973).

Şekil 13. Umumi Ve Ali Amerika Terbiye Usulleri Kitabı

Şekil 14. Çocuk Ve Mektep Kitabı

Avni Başman tarafından çevrilen kitapların isimleri ise Mektep ve Cemiyet (1923, 104 sayfa), Demokrasi ve Terbiye (1928) (şekil 15.) ve Mektep ve Cemiyet (1930, 177 sayfa) (şekil 16.)'dir (T.C. Başbakanlık, 1973). John Dewey'in Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan beşinci kitabı ise James Maclelan ile birlikte yazdıkları ve İbrahim Aşki Tanık tarafından Türkçeye Adedin Ruhiyatı ve Hesap Öğretmek Usullerine Tatbiki ismiyle çevrilmiş kitabıdır (T.C. Başbakanlık, 1973).

şekil 15. Demokrasi Ve Terbiye Kitabı

Şekil 16. Mektep Ve Cemiyet Kitabı

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümlere bakıldığında pragmatizmin söylemleriyle paralellik gösteren pek çok satır göze çarpmaktadır. Örneğin, Alfred Feuillet'in 1923 yılı basımlı Avrupa Milletleri Ruhiyatı isimli kitabında işaretlediği bölüm pragmatik düşüncenin bir yansımasıdır:

“Alman bilginlerinin en belirgin özelliği de bir iş uğrunda çeşitli bilginlerin iş bölümüne uyarak çalışma birliği ile, bir kişinin bir ömür boyunca çalışarak, ancak meydana getirebileceği şeyi az zaman zarfında meydana getirmeleridir... Sanayide Almanların, Fransızlara üstün olması; Almanların düzene uyan şirket fikirleri olmalarından ve Almanya'da yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanmasındandır. Fransa yüksek öğrenimi öğrenciyi hayata hazırlayacak yerde, hala görenek etkisi altında sınavlara ve teorilere hazırlar... Almanya'da ilköğretim zorunludur. İlkokulu bitirenler için Pazar Okulları vardır. Pazar günleri ikişer saat vatan sevgisi ve tuttuğu işe dair teknik bilgi öğretilir. Köylerde Pazar Okulları programı tarım üzerinedir. Şehirlerde ticari bilgi etrafındadır: Usul defteri, ticari haberleşme, ticari coğrafya, ticaret hukuku, ticaret ekonomisi, dil. “ (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 5, 347-349)

Ekonomik kalkınmada eğitimin öneminin örneklerle anlatıldığı bu bölüm Atatürk'ün dikkatini çekmiştir. Atatürk'ün işaretlediği kısımlarda yüksek öğrenimin hayata uygulanabilirliğinden, yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesinden ve farklı bir uygulama olan Pazar Okulları programından bahsedilmektedir.

Herbert George Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölümler pragmatizmin izlediği yöntemi açıklar niteliktedir:

“Modern devleti kendisinden önceki devletlerden ayıran esaslı fark, bu düşüncenin ameli sahada tahkiki, terbiyenin bireysel bir iş olmayıp, geneli ilgilendiren keyfiyetinde saklıdır... Çünkü doğru bilimsel yöntem şudur: Gereksiz teoriler yapmamak, incelemeden hiçbir söze inanmamak. Her şeyi olabildiğince sıkı bir biçimde denemek, hiçbir şeyi saklamamak, hiçbir şeyi tekeline almaya kalkışmamak ve alçak gönüllü, açık yüreklilikle bilimin amacını düşünerek hizmet etmek.” (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 2, 440,443)

Wells'in vurguladığı eğitimin topluma yönelik olması, gereksiz teoriler yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim, yaşamın deneyimlere dayanması gibi düşünceleri Atatürk'ün eğitim anlayışında pragmatizmin yerleşmesine katkı yapmış olabilir.

Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan ancak yazarı ve basım yılı bilinmeyen Dünya Tarihinin Müstakbel Safhası isimli bir kitapta “Talim ve terbiye, bireyi, toplumun hizmetine hazırlamaktır” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 8, 329) cümlesinin altı Atatürk tarafından çizilmiştir. Bu cümle, pragmatik düşüncede eğitimin “yararcılık” ilkesini akla getirmektedir.

Atatürk, Ernest Renan'ın 1887 yılında basılan Discours et Conferences (konuşmalar ve konferanslar) adlı yapıtında bazı bölümleri işaretlemiştir. Atatürk'ün düşünce yapısında pragmatizmin izlerinin kalmasına neden olduğu düşünülen satırlarda Renan şöyle demektedir:

“Halk eğitiminin önemi böylece on katına çıkmıştır. Hayat mücadelesi okula taşınmıştır. Artık, eğitim düzeyi en düşük ırk saf dışı kalacak veya uzun vadede olduğu yerde sayan ırklar, eğitim düzeyi en yüksek ırk tarafından ikinci plana itilecekti. Böylece, bir devlette halkın eğitime gösterilen özen, silahlanmaya, üretime ve zenginleşmeye gösterilen özene en azından eşit düzeyde bir kaygı haline gelecektir. Bir ulusta, bu ulusu teşkil eden bireyler tarafından mücadele verilir ve üretim bu bireylerce sağlanır. Ancak bireyin en azından yüzde ellisini teşkil eden unsur eğitimidir. Şüphesiz yerini hiçbir şeyin tutamayacağı, doğuştan gelen yetenekler de mevcuttur, ancak eğitimle desteklenmeyen bir yetenek kısır kalır; tıpkı işlenmemiş bir altın yatağı gibi verimsizdir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 315)

Atatürk'ün işaretlediği bölümde ifade edilen okulun yaşam mücadelesine etkisi, eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi, bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi gibi kavramlar pragmatik düşüncede ele alınan konulardandır.

Ludwig Büchner'in 1885 yılında basılan Bilime Göre İnsan isimli kitabında Atatürk'ün önem verip işaretlediği yerlerde de pragmatizm düşüncesinin desteklendiği kısımlar vardır. Bunlardan örnek bir cümle şu şekildedir:

“Halk eğitiminin ve genel eğitimin temel görevi, genç insanda iyi yetenekleri ve topluma faydalı iyi eğilimleri uyandırmak ve güçlendirmek, aynı zamanda da kötü ve zararlı eğilimleri zayıflatmak ve ortadan kaldırmaktır.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 22, 212)

Atatürk'ün önemli gördüğü Büchner'in bu cümlesi topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisini belirtmektedir.

Atatürk'ün pragmatist eğitim düşüncesinin kitaplardan beslendiğine ilişkin çarpıcı bir örnek de Yorck von Wartenburg'un 1899 yılında yayımlanan Napoleon Shef d'Armee (Ordu Komutanı Napolyon) isimli kitabında geçen bir paragrafa yaptığı açıklamadır. Söz konusu paragraf şu şekildedir:

“Sadece incelemek büyük liderlere yetmez, zira o bize, savaşta ne yapılması hakkında açık bir nosyon verse de, bu

nosyon henüz teoriyi pratiğe dönüştürecek bir yetenek değildir, sadece bu yeteneğin birinci şartıdır. Willinsen şöyle dediğinde çok haklıdır: “Her zaman bilimden onun uygulaması olana sanata gerçekleştirilecek bir atlama vardır, ancak bu bilimden gelir, cahillikten değil.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 23, 409)

Atatürk, askerlik ile ilgili bir kitapta geçen bu ifadelerin yanına (3) biçiminde bir açıklama simgesi koymuş ve Fransızca olarak açıklamasını şu şekilde yazmıştır:

“Kanımca okullar sadece yararlı araştırmalar ve bilimleri tanımaya yarıyorlar. Onlar bilime ve sanata götüren yollar, köprülerdir; ancak uygulama ve daha ileri ve sürekli araştırmalar yapmadan bu bir işe yaramaz.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 23, 406).

Yukarıdaki açıklamada da görüldüğü gibi, okuduğu kitap bambaşka bir alan olan askerlikle ilgili olmasına karşın Atatürk'ün kafasında hep eğitim fikri ve eğitimin uygulamalı olması düşüncesi olmuştur. Bu da Atatürk'ün eğitim anlayışının pragmatist yönlerinin oluşmasında kitapların etkisini göstermektedir.

Atatürk'ün eğitim anlayışında pragmatizmin yerleşmesine okuduğu kitaplar gibi dönemin fikir adamlarının gazete ve dergilerde çıkan yazıları da etki etmiş olabilir. Atatürk'ün, fikirlerinden önemli ölçüde etkilendiği çeşitli yazarlarca ifade edilen Ziya Gökalp, Küçük Mecmua'da 1922 yılında çıkan İstida isimli şiirine Gazi Paşa Hazretleri'ne ithafı ile başlar ve sekiz kıtalık şiirin ilk üç kıtasında şöyle seslenir:

*Bu yurt mahrum düzenlikten, umrandan...
Köylülerin nasibi yok irfandan;
Ey kurtaran bizi zalim Yunandan!
Kurtar bizi daha bir çok düşmandan!*

*Medeniyet gerçi bize uzaktır:
Mefküremiz güneş kadar parlaktır...
Bütün millet yükselmeğe müştaktır:
Kurtar bizi cehaletten , noksandan!*

*Harpte nasıl ün aldıysa her nefer;
Tezgahta da sanatına versin fer...*

*Kazanalım her hünerde bir zafer:
Kurtar bizi iktisadi buhrandan!* (Kaplan, Enginün, Kerman,
Birinci ve Uçman, 1981:34)

Ziya Gökalp'in Atatürk'e arzını dile getirdiği bu şiirde köylü, işçi ve zanaatkar eğitimine önem verilmesi, ekonomik kalkınmanın bu yolla gerçekleşeceği anlatılmaktadır.

Celal Nuri Bey, İleri gazetesinde 1922 yılında çıkan Millet'in Tecdidini (Millet'in Yenilenmesi) isimli fikir yazısında mevcut eğitim uygulamalarına devam edilmemesi gerektiğini, uygulamaya dönük, sonucunda fayda sağlayacak tarzda bir eğitim yapılmasının yararlı olacağını savunmaktadır. Amerikalıların, Anadolu'daki Ermeni çocuklarını yetiştirmek için açtığı okullardan örnekler vererek "Bu mektepler, hüsn-i idare sayesinde, hem kendilerini geçindirir bir hale gelmiştir, hem de Ermeni milletine faide-bahş olmuştur" (Kaplan ve diğerleri, 1981:56) tespitini yapmıştır.

Ahmet Cevdet Bey ise 1926 yılında İdam gazetesinde İş Öğrenmenin Çaresini Bulmalı başlıklı yazısında okulların ekonomiyi aydınlığa kavuşturacağını Avrupadaki meslek okullarından örneklerle açıklamış ve yazının sonunda şöyle demiştir:

"Gerek köylüyü ve gerek şehirliyi istihsal vasıtası (üretim aracı) olacak bir hale getirmek garp (batı) teşkilatının mucizelerinden biridir. Bu mucizeyi biz de gösterdiğimizde hakikaten garp milletleri arasına gireriz. Bunun için evvel emirde (öncelikle) yeni tahsil müesseselerini ve programlarını tetebbu iktiza eder (incelemek gerekir)." (Kaplan ve diğerleri, 1981:378).

Yukarıdaki örneklere benzer yazılar, eğitimin sonucunda bir yarara neden olması gerektiği hususu üzerinde durmaktadır. Dönemin gazete ve dergilerinde çıkan bu tür yazıların da Atatürk'ün pragmatik bir eğitim anlayışı benimsemesinde katkısı olmuş olabilir.

4.2.1. ATATÜRK'ÜN PRAGMATİST EĞİTİM ANLAYIŞININ UYGULAMAYA YANSIMALARI

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümler dikkate alınarak belirlenen ve araştırmacılar tarafından pragmatizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlar; *eğitimin topluma yönelikliği, teori ağırlıklı eğitim yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim, yaşamın deneyimlere dayanması, okulun yaşam mücadelesine etkisi, eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi, bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi, yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği, yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi, pazar okulları programı, topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi* kodlarıdır.

Pragmatist düşünürlerin kitaplarının Atatürk'ün eğitim anlayışı üzerine etkileri, O'nun eğitim konusundaki söylev ve uygulamaları incelenerek anlaşılabilir. Buna göre, *pragmatizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün söylevlerinde ve yaptığı uygulamalarda görülen izleri Atatürk'ün eğitim anlayışında pragmatizmin etkilerinin belirtisidir.

4.2.1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE PRAGMATİST UNSURLAR

Atatürk, eğitim anlayışında egemen bir yer tutan ve kökleri okuduğu kitaplara uzanan pragmatik yaklaşımını söylev ve demeçlerinde vurgulayarak göstermiştir. Koç (1965:70), 10 Kasım 1961 tarihinde çıkan bir yazısında Atatürk'ün eğitim sürecini, insan yaşamında bir faydaya, faydalı olan bir işe araç olarak kabul ettiğini ve bir çok konuşmasında da “pragmatist bir eğitim felsefesine” bağlı olduğunu belirtici cümleler kullandığını ifade etmektedir. Akyüz (1994)'e göre Atatürk, “sefalet ve açlığa mahkum insanlar değil, üretici, yararlı, hayatta başarılı olacak insanlar” yetiştirilmesinin eğitimle olacağını düşünmekteydi. Akyüz (1994)'ün bu saptaması “*okulun yaşam mücadelesine etkisi*” kodunu da tanımlamaktadır. Muhtaç insanlar yerine üretken ve yaşam mücadelesinde başarılı insanlar yetiştirecek okullarda

gereksiz teorileri aktarmaktan ziyade uygulamaya ve araştırmaya dönük bir eğitim yapılması hedeflenen bir anlayış olarak görülmektedir. Bu nedenle “teori ağırlıklı eğitim yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim” kodu “okulun yaşam mücadelesine etkisi” kodunu tamamlar niteliktedir. Atatürk bu iki kodu içeren düşüncesini yaptığı bir konuşmasında çok açık olarak ifade etmiştir. Atatürk bu konuşmasında niçin pragmatist bir eğitim anlayışının benimsenmesi gerektiğini ve bu doğrultudaki amacını belirtmektedir:

“Bütün bu uygulama ve programlar ne veriyordu? Çok bilmiş çok öğrenmiş bir takım insanlar, Amma neyi bilmiş efendiler! Bir takım teorileri bir takım nazariyeti sadece ezberlemiş kişiler. Amma neyi bilmemiş efendiler? Kendini bilmemiş, hayatın ihtiyacını bilmemiş, yaşamak için hiçbir şeyi bilmemiş ve aç kalmış insanlar... Bundan sonra eğitimde izlenecek yol, her an değişmeyen belirli çizgisi olan eğitimidir. Bu eğitimden amaç, bilgiyi insan için bir süs, uygar bir zevk olmaktan çok, maddi hayatta başarı sağlayan pratik ve işe yarar bir araç haline getirmektir. İlk ve orta öğretim, mutlaka insanlığa, medeniyetin gerektirdiği bilim ve tekniği versin, fakat o kadar pratik ve zevkli versin ki çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkum olmadığına emin olsun. Çünkü maarifin gayesi sadece hükümete memur yetiştirmek değildir.” (Senemoğlu, 2001:2; Akyüz, 1994:358)

Atatürk yukarıdaki konuşmasında teorik bilgiye dayalı eğitim programlarının var olan hazır bilgiyi ezberlettiğini bunun ise bireyin önünü kapadığını ve düşünme yeteneğini körelttiğini belirtmektedir. Atatürk’e göre bu tür bir eğitim sonunda birey, hayatın gerçeklerine uzak ve yaşam mücadelesi hakkında herhangi bir fikri olmadan yetişmektedir. Atatürk, okullarda teori ağırlıklı eğitim yerine yaşam mücadelesinde faydalı olacak bilgilerin mümkünse bir mesleğe yönelik olarak uygulamalı bir biçimde verilmesini istemektedir.

Sönmez (1991:47), pragmatizmde eğitimi, “kişiyi toplumda ehliyetli, güçlü ve verimli bir kişi yapmak için yapılan toplumsal bir iş” olarak tanımlamaktadır. Yapılan bu tanımlama pragmatist anlayışta “eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi”ni ortaya koymaktadır. Atatürk’ün eğitimin uygulamalı olması gerektiğine işaret ettiği 1 Mart 1922 tarihinde Türkiye

Büyük Millet Meclisini açış konuşmasındaki sözleri “eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi” kodunu karşılar niteliktedir:

“Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken, bir yandan da memleket evladını toplumsal ve ekonomik hayatta aktif şekilde etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri, uygulamalı bir biçimde vermek metodu eğitimimizin temelini oluşturmalıdır... Ortaöğretimde bile eğitim ve öğretim metodunun pratik ve uygulamalı olması esasına uymak şarttır” (Çiftcioğlu, 2007; Genelkurmay Başkanlığı, 1983:299; Senemoğlu, 2001:4; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1,245)

Atatürk, bu konuşmasında belirttiği “eğitimde işe ve üretime dönük, uygulamaya yer veren bir öğretim yöntemi benimsenmesi” (Karagözoğlu, 1994:331) isteğini yedi ay sonra 27 Ekim 1922’de Bursa’da öğretmenlere yaptığı konuşmasında yinelemiştir. “*Topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi*” kodu bu konuşma içeriğinde kendisini açık olarak göstermektedir:

“Bir tarafatan genel olan cahilliği yok etmeye çalışmakla beraber, diğer taraftan toplumsal yaşamda bizzat faal ve faydalı, verimli elemanlar yetiştirmek lazımdır. Bu da ilk ve orta öğretimin uygulamalı bir şekilde olmasıyla mümkündür. Ancak bu sayede toplumlar iş adamlarına, sanatkarlarına sahip olur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:295; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,49)

Atatürk, Milli Eğitim programının “topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesi”ne yönelik olması gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk’ün 1923 yılında yaptığı bu açıklamada “*topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi*” kodu ayırt edilmektedir:

“Mesela Milli Eğitim programımız ne olacaktır? Milli Eğitim programımız bu olacaktır ki, onu takip eden insanlar iyi çiftçi, kunduracı, fabrikatör, tüccar olacak, iyi uygulayıcı kişi, faydalı kişi, verimli kişi olacak, bunları öğreten programların, bunları öğreten memleketlerin ve kurumların tamamı Milli Eğitim olacaktır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:405)

Atatürk, 1 Mart 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında eğitim hakkındaki düşüncelerini pragmatist düşünceye paralel bir biçimde ifade etmiştir:

“Efendiler, eğitim ve öğretimde uygulanacak yöntem, bilgiyi insan için gereksiz bir süs, bir baskı aracı ya da bir uygarlık zevkinden çok, yaşamda başarıya ulaşmayı sağlayan, işe yarar ve kullanılabilen bir araç durumuna getirmektir. Milli Eğitim Bakanlığı bu esasa önem vermektedir. Uygulamaya dayanan yaygın bir eğitim-öğretim için yurdun önemli merkezlerinde çağdaş kitaplıklar, çeşitli bitki ve hayvanları içine alan bahçeler, konservatuarlar, atölyeler, müzeler, galeriler, sergi salonları kurmak gerekli olduğu gibi ilçe merkezlerine dek bütün yurdun basımevleriyle donatılması gerekmektedir.” (Senemoğlu, 2001:4; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1,316)

Kara (t.y:5), Atatürk'ün yukarıdaki sözleriyle, “eğitimin mutlaka işlevsel bir değer kazanması gerektiğini, yani üreten, toplumun gelişmesine katkıda bulunan nesiller yetiştirmek durumunda olduğunu” ifade etmektedir.

Topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisinin farkında olan Atatürk bu nedenle eğitimin topluma yönelik ve toplumun her kesimine hitap etmesi gerektiğini düşünmektedir. Atatürk bu düşüncesini 25 Ağustos 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi üyelerine dönemin Milli Eğitim Bakanı Vasıf Çınar tarafından verilen bir çay ziyafetinde öğretmenlere seslenerek belirtmiştir (Türk Tarih Kurumu, 1989). Atatürk'ün pragmatizmin terminolojisini kullanarak (Ata, 1998) öğretmenlere yaptığı hitapta eğitimin erkeklere olduğu gibi kızlara da bütün öğrenim kademelerinde uygulamalı olarak verilmesi gerektiğini diğer bir ifadeyle toplumun her kesimine eğitim verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Atatürk'ün bu hitabı “*eğitimin topluma yönelikliği*” kodunu içeren bir konuşmadır:

“Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki eğitim ve öğretimlerinin uygulamalı olması önemlidir. Memleket evladı, her tahsil derecesinde ekonomik hayatta yapan, etkili ve yetkin olacak surette donatılmalıdır.” (Akyüz, 1998:192; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,179)

William James ve John Dewey'in öncülüğünde Amerika Birleşik Devletlerinde boy gösteren pragmatizmin hayata yönelik, pratiğe ağırlık veren eğitim anlayışının amacı kalkınmada gerekli olan işgücünü eğitmek, verimi yani karı temele almaktı (Topses, 1982:107). Bunu sağlamak ise bireylerin sahip olduğu yeteneklerin eğitim yoluyla geliştirilmesine bağlıdır. Atatürk de kalkınmanın anahtarını eğitimde görmüş ve eğitim programlarında pragmatist unsurların yani yararlılığın ön planda olmasını istemiştir. Böylece çocukların bireysel yeteneklerini geliştirerek ticaret ve sanat hayatında üretken bir nesil yetiştirilmesi amaçlanmıştır. "Bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi" kodunu, Atatürk'ün 17 Şubat 1923 tarihinde İzmir İktisat kongresinin açılışındaki söylevinde sarf ettiği şu sözleri barındırmaktadır:

"Bunun için evlatlarımızı o şekilde eğitip terbiye etmeliyiz ve onlara o şekilde ilim ve irfan vermeliyiz ki, ticaret dünyasında, tarım ve sanatta ve bütün bunların faaliyet sahalarında faydalı olsunlar, etkin olsunlar, faal olsunlar, işleyen bir organ olsunlar. Bunun için milli eğitim programımız, gerek ilköğretimde, gerek orta öğretimde verilecek bütün şeyler, bu görüşe göre olmalıdır." (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:303; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,115).

Atatürk "bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi" koduyla ifade edilen düşüncüyü daha açık olarak şu sözleriyle ifade etmektedir:

"Memleketi ilim, irfsn, ekonomi ve bayındırlık sahalarında da yükseltmek, milletimizin her hususta çok verimli olan kabiliyetlerini geliştirmek, gelecek nesillere sağlam, değişmez ve olumlu bir karakter vermek lazımdır. Bu kutsal amaçları elde etmek için mücadeleye atılanların arasında öğretmenler en önemli ve en hassas yeri almaktadır." (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:303).

"Yaşamın deneyimlere dayanması" kodu pragmatizm ana teması altında yer almaktadır. Bu kod ile yaşam boyu karşılaşılabilecek durumların eğitim yolu ile verilerek bireyin hayata hazır hale getirilmesi vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda, Atatürk'ün 1 Kasım 1925 yılında Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşması bu kod ile paralellik göstermektedir:

“Efendiler! Eğitimde yaşamın uygulamaya gereksinimini ve bölgenin özel şartlarını yerine getiren bir sistem üzerindeyiz. Denenmiş ve tanık olunmuş bu sistemin yaygın olarak yürürlüğe sokulması esasında dikat ve ciddiyetle yürümek lazımdır.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 359).

Bu konuşmasından üç yıl önce yaptığı bir konuşmasında söylediği sözler de *“yaşamın deneyimlere dayanması”* kodunu içermektedir:

“İlk ve orta öğretim mutlaka insanlığın ve medeniyetin gerektirdiği ilmi ve fenni versin, fakat o kadar pratik bir şekilde versin ki, çocuk okuldan çıktığı zaman aç kalmaya mahkum olmadığına emin olsun.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:299).

Pragmatizm ana teması altında bulunan bir diğer kod ise *“Pazar okulları programı”*dır. Pazar okulları, Almanya’da ilkokulu bitirenler için Pazar günleri verilen ikişer saatlik vatan sevgisi ve mesleki bilgi üzerine eğitimidir. Köylerde tarım üzerine yapılan bu eğitim şehirlerde ticari bilgi içeriklidir. Atatürk, 1 Mart 1922 yılında Büyük Millet Meclisi’nin üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada izlenmesi gereken eğitim politikasını anlatırken *“Pazar okulları programı”* koduyla ifade edilen programın bir benzerini açıklamaktadır:

“Bu memleketin asıl sahibi ve toplumumuzun esas unsuru köylüdür... Bizim takip edeceğimiz milli eğitim politikamızın temeli, öncelikle var olan cahilliği ortadan kaldırmaktır... Tüm köylüye, okuma ve yazmayı, vatanını, milletini, dinini, dünyasını tanıyacak kadar tarihi, coğrafi, dini ve ahlaki bilgiler vermek ve temel matematiği (dört işlem) öğretmek, milli eğitim programımızın ilk hedefidir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:293; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 245).

“Yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği” kodu *pragmatizm* ana teması altında yer alan bir başka koddur. 1 Mart 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin dördüncü toplanma yılını açış konuşmasında Atatürk, üniversiteler konusunda yapılan çalışmaları anlatırken söylediği sözler *“yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği”* kodunu kapsamaktadır:

“Üniversite, özerkliği dahilinde serbest mesleklere verdiği istikameti gittikçe daha mükemmel bir hale ulaştıracak manevi vasıtalara sahiptir.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 316).

“Yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi” kodu Pragmatizm ana teması ile eşleştirilen bir diğer koddur. Bu kod ile üniversiteden mezun olan öğrencilerin yaşam mücadelesine hazır olması ve böylece milli ideolojinin sürdürülmesine, ülkenin kalkınmasına, milletin medeniyet düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunması gerektiği belirtilmektedir. Bu düşünceler Atatürk’ün 1931 yılında Anadolu’ya yaptığı seyahatler sonunda hazırladığı notlarda yazıya dökülmüştür:

“Her profesör ve öğretmenin aşılacağı fikirler, ideal gayelere hizmet edecek şekilde olmalıdır. Kitapların cansız teorileriyle karşı karşıya gelen genç beyinler, öğrendikleriyle memleketin gerçek durum ve çıkarları arasında ilişki kuramıyorlar. Yazarların ve teorisyenlerin tek taraflı dinleyicisi durumunda kalan Türkiye’nin çocukları hayata atıldıkları zaman bu ilişkisizlik ve uyumsuzluk yüzünden tenkitçi, karamsar, milli şuur ve düzene uyumsuz kitleler meydana getirirler.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:305).

Atatürk 1 Kasım 1937 yılında yani ölümünden 1 yıl önce Türkiye Büyük Millet Meclisi beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açış konuşmasında “yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi” kodunda belirtilen düsturları üniversitelere ve yüksek okullara görev olarak vermiştir:

“...memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda temin etmek, Kültür Vekaletinin üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim bu ilkeleri, Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 316).

Tozlu (1997:56)’ya göre pragmatist düşüncede eğitim, “sürekli gelişme ve değişmelere göre düzenlenebilecek bir yapı arzetmelidir”. Pragmatizmin

eğitim konusundaki bu düsturuna, Atatürk, 22 Eylül 1924 yılında Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmasında açıklık getirmektedir:

“...ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının gelişimini anlamak ve ilerlemelerini zamanında takip etmek şarttır. Bin, iki bin, binlerce yıl önceki ilim ve fen lisanının koyduğu kuralları, şu kadar bin yıl sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:283; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:21; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,202).

Atatürk'ün yukarıdaki sözleri *pragmatizme* vurgu yaptığı kadar *pozitivizm* ana teması ile ilişkilendirilebilecek *“bilimin amaç ve süreçlere odaklanması”* koduna da vurgu yapmaktadır. Nitekim pragmatizmin kurucusu Charles Sanders Peirce ve pragmatizmin önemli temsilcilerinden John Dewey de (Frolov, 1984/1991; Hançerlioğlu, 1978b; Hançerlioğlu, 1982), “diğer pragmatistler gibi, herhangi bir fikrin doğruluğunu bilimsel testlerin neticesine bağlarlar” (Tozlu, 1997:58). Pragmatizm ve pozitivizm arasındaki benzer bir özelliği imleyen bu durum, bu çalışma kapsamında Atatürk'ün eğitim anlayışında yer aldığı ifade edilen felsefi görüşlerin birbirleri ile tutarlı olduğunu göstermektedir.

Atatürk, pragmatik eğitim anlayışını yalnızca konuşmalarında dile getirmekle kalmamıştır. “Yayınlanan tüm yazı ve haberleri Atatürk'ün kontrolünden geçen ve yazıların çoğu bizzat Atatürk tarafından not ettirilerek yazdırılan” (Giritli, 2005:46) Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan makalelerde Atatürk'ün eğitim felsefesindeki pragmatik anlayışın işaretleri görülmektedir. Bu yazılara örnek olarak 1920 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan Buhran Önünde Maarif Siyaseti: Sultanilerde Hayat Terbiyesi başlıklı makale gösterilebilir. Bu makalede geçen bir bölüm şöyledir:

“...On sene, on iki senelik mektep hayatı asıl hayattan başka olarak geçiyor. Mektepten bir şahadetname (diploma) alarak çıkan genç, her şeyden evvel fikirlerinde, hislerinde bir sendeleme devri geçiriyor. Ne şimdiye kadar öğrendiği ahlak, ne sanat, hatta ne de öğrendiği insanlar gördüğü insanlara benziyor. Hayat yeniden cahil

çocuğu kendi mektebinde terbiye ediyor..." (Kaplan, Enginün, Emil, Birinci ve Uçman, 1992:356-357).

Pragmatizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlar, ekonomik olarak çökmüş, medeni ülkelerin gerisinde kalmış bir devleti harekete geçirmede kullanılabilecek en etkili güç olan eğitim konusunda Atatürk'ün farklı zamanlarda yaptığı konuşmalarında vurgulanmaktadır. Bu durum Atatürk'ün eğitim anlayışında pragmatist düşüncenin etkili olduğunun bir işaretidir. Bununla beraber, Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği yerlerden çıkartılan ve pragmatizm ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün konuşmalarında yer bulması O'nun pragmatist anlayışının okuduğu kitaplardan beslendiği sonucunun çıkartılmasına neden olmaktadır.

Atatürk'ün mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi, kadınların eğitim seviyesinin ve oranının yükseltilmesi konusunda yaptığı uygulamaların *pragmatizm* ana teması altında bulunan kodları içerdiği söylenebilir. Bu nedenle Atatürk'ün mesleki ve teknik eğitim alanında ve kadın eğitimi konusunda yaptığı uygulamaların incelenmesinin Atatürk'ün pragmatist eğitim anlayışına açıklık getireceği değerlendirilmektedir.

4.2.1.2. MESLEKİ VE TEKNİK EĞİTİM ALANINDA YAPILAN UYGULAMALAR

Senemoğlu (2001:4), "Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim uygulamalarında, bireyin, ailenin, toplumun ihtiyaçları dikkate alınarak, geziye, gözleme, deneye, uygulamaya, kısacası yaparak yaşayarak öğrenmeye ağırlık verildiği"ni ifade etmektedir. Nitekim Dewey, Kühne ve Buyse gibi mesleki ve teknik eğitim alanında uzman bilimadamlarının Türkiye'ye davet edilmesi de bunun en açık örneğidir. 1923–1924 ders yılı ile 1936–1937 ders yılı karşılaştırıldığında mesleki ve teknik okula giden öğrenci sayısında %162, bu okullarda bulunan öğretmen sayısında ise %245 artış meydana gelmiştir (Demirtaş, 2008). Bu artışta belirtilen yabancı uzmanların

raporları doğrultusunda yön verilen pragmatik eğitim politikalarının etkisinin büyük olduğu söylenebilir.

Teknik eğitim konusunda raporlarından yararlanan yabancı uzmanlardan birisi Omer Buyse'dir (Akyüz, 1985; Alkan, 1981; Karagözoğlu, 1994; Özel, 2007). Özel, (2007:105), Buyse'nin "mesleki ve teknik eğitim sistemi üzerinde incelemeler yaptığını, yeni açılacak meslek ve teknik okulları ile programları hakkında raporlar hazırladığını" belirtmiştir. Alkan (1981:135)'a göre Buyse raporunda, "okulların endüstrileşmeye önderlik etmesi; iş hayatında, endüstri ve tarımda mesleki ve teknik öğretim için gerekli ortamı ve işbirliğini sağlama; orduda sanat eğitimi" gibi konulara değinmiştir.

Raporları ile Türk eğitim sisteminde etkisi oldukça hissedilen yabancı uzmalardan birisi de felsefesinin temelini pragmatik ilkelerle oluşturmuş ve düşüncesiyle Amerika Birleşik Devletleri eğitim sistemini de derinden etkilemiş olan John Dewey'dir. Atatürk, Dewey'in Türkçe'ye çevrilmiş kitaplarına kütüphanesinde yer vermiştir. Atatürk, Dewey'in kitaplarında ortaya koyduğu pragmatik felsefe ile uyumlu eğitim sisteminden etkilenmiş olmalı ki Dewey'in Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır. Bender (2005:16)'e göre Dewey'in pragmatik felsefesinde, "yaşamın okuldan ayrı düşünülmemesi, yaşamdaki her türlü olgu ve olayların eğitim ortamına getirilmesi ya da öğrencinin bunlara götürülmesi" görüşü ağırlıktadır. Bakır (2008:15), "Dewey'in pragmatist eğitim felsefesinde eğitimin en temel dinamiği olan öğrenmenin, bilginin gündelik sosyal yaşantının içerisinde anlamlandırılma ve zihinde inşa süreci" olduğunu belirtmektedir. John Dewey'in Türkiye için hazırladığı raporlarda pragmatist unsurlar kolayca görülmektedir. Bunlardan bazıları özetle şunlardır:

- Okullar yalnızca öğrenciye ders verilen yerler olmamalı, bulunduğu yerdeki toplum hayatının merkezi olmalıdır. Okullarda toplum hayatında gerekli bilgiler öğretilmelidir.

- Okullarda meslek ve sanat eğitimi verilmelidir.

- Meslek ve sanat okullarında dersler uygulamalı olmalıdır.

- Köy okullarında köylü ve çiftçinin ihtiyaçlarına yönelik bir eğitim verilmelidir.

- Okullarda çevre şartlarının gereksinimlerine göre eğitim verilmelidir. (Özel, 2007)

Koç (1965:71), Dewey'in raporlarında altını çizdiği konuların esasında asker, siyaset ve devlet adamı olan Atatürk'ün söylemlerinde vurguladığı eğitim ilkeleri ile benzer olduğunu belirttikten sonra "çağdaş eğitimin en büyük filozofu ile aynı yıllarda söylenmiş, düşünülmüş fikirler" olduğuna dikkati çekmektedir. Bender (2005), Dewey'in raporlarının köy enstitülerinin kurulmasında rol oynadığını belirtmektedir. Bilindiği gibi köy enstitüleri, köy muallim mektepleri ve millet mektepleri temeli üzerine kurulmuş eğitim örgütleridir (Akyüz, 1985; Baytekin, 1998; Dönmez, 2006; Toprak, 2008). Topses (1982:203)'e göre Atatürk daha ilk konuşmasından itibaren "pragmatist, işe ve üretime yönelik bir eğitim anlayışı" gündeme getirmiş, bu anlayış uyarınca da "özellikle köyün ve köylünün kalkınması, giderek köylünün temel ziraat bilgileriyle donatılması, tarım alanında eğitilmiş insan gücünün seferber edilmesi" amaçlanmıştı. Şengör (2003:139), köy enstitülerinin tam olarak "Atatürk'ün ruhuna uygun O'nun bakış açısının ve tavsiyelerinin doğal uzantısı olarak kurulmuş müesseseler" olduğunu belirtmektedir. İnan (1977:246), "Atatürk'ün eğitim ve öğretim düşünlerinin istek ve yönergelerinin en geniş ölçüde uygulanmasının" köy enstitülerinde olduğunu ifade etmektedir. Köy Enstitüleri incelendiğinde, pragmatik eğitim unsurlarının tamamının hatta kimi yazarlara göre Batıdaki örneklerinden de daha geniş ölçekte yer aldığı görülmektedir.

Atatürk'ün üç yıl içinde İzmir'de üç kere İzmir Sanayi Mektebini (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesini) ziyaret etmesi uygulamalı eğitime verdiği önemin bir göstergesidir (Doğan, 1981; Öymen, 1977).

1926 yılında hazırlanan ve on yıllık bir gelişme planı özelliği taşıyan Maarif Teşkilatı Hakkında Layiha'da yer alan maddelerin bir çoğunda Atatürk'ün pragmatik düşüncesinin izleri açıkça görülmektedir. Özetle bu maddelerden bazıları şunlardır:

- Okul ile hayat arasındaki mesafenin kaldırılması,
  - Tarımsal çevrelerde çiftlik okullarının kurulması,
  - Ders konularının çevreden alınması,
  - Ülkenin hakiki bir yaşam ve iş okuluna ihtiyacı bulunduğu,
  - Üretici bir eğitime ağırlık verilmesi gerektiği,
  - Okul yaşamının çevrenin ekonomik şartlarına göre düzenlenmesi,
  - Her bölgede o bölge ekonomisinin özelliğine göre sanat okulları açılması,
  - Politeknik eğitime gereksinim duyulduğu,
  - Genel ve teknik öğretimin birbirinden ayrılamayacağı.
- (Doğan, 1981; Topses, 1982)

Atatürk'ün eğitim anlayışının pragmatist yönleri mesleki ve teknik eğitimin geliştirilmesi çabalarıyla kendini göstermektedir. Bunun bir göstergesi de bu okullarda görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesine verilen önemdir. Bu amaçla Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş, Avrupa'dan uzman öğretmenler getirilmiş, 1934'te Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu, 1937'de de Erkek Teknik Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır (Özel, 2007; Öztürk, 2005).

Mesleki ve teknik eğitim alanında yapılan tüm bu uygulamaların; *teori ağırlıklı eğitim yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim, yaşamın deneyimlere dayanması, okulun yaşam mücadelesine etkisi, eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi, bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi, yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği, yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi, pazar okulları programı, topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi* kodlarını içerdiği değerlendirilmektedir.

4.2.1.3. KADIN EĞİTİMİ

Atatürk'ün eğitim anlayışındaki pragmatik etkiler, Cumhuriyet'in ilk yıllarında işe ve üretime dönük bir eğitimin yapılmasına neden olmuştur. Bu şekilde yapılan eğitim ile Türk milletinin bilimde ve teknolojiye gelişmiş toplumların seviyesini yakalayacağı ve geçeceği hedeflenmiştir. Atatürk, bu hedefin gerçekleştirilmesinde kadınların eğitiminin de çok önemli olduğunu

düşünmekteydi. Bu düşüncesini 1925 yılında Kastamonu'da Cumhuriyet Halk Partililere yaptığı konuşmasında şöyle dilegetirmiştir:

“Bir toplum, bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan oluşur. Mümkün müdür ki, bir kitlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini görmemezlikten geelim de kitlenin tümü ilerlemeye imkan bulabilsin? Mümkün müdür ki, bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin? Şüphe yok, ilerleme adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenileşme sahasına birlikte kesin aşamalar yaptırmak lazımdır. Böyle olursa inkılap başarılı olur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:331; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,226).

Tan (1994)'a göre Atatürk'ün üretime yönelik olan pragmatik eğitim düşüncesi içerisinde kadın eğitimini yaygınlaştırma yönündeki çabalar kız teknik öğretimi kapsamında gerçekleşmiştir. Doğramacı (1993), 1927-1928 öğretim yılında 9 erkek ve 2 kız teknik öğretim okulu olduğunu, 1938-1939 öğretim yılında ise 11 erkek buna karşılık 13 kız teknik öğretim okulunun eğitime açık bulunduğunu belirtmiştir.

Atatürk, okuduğu kitaplarda kadınların eğitim yoluyla meslek sahibi olmalarına örnekler veren bölümleri işaretlemiştir. Ziya Paşa'nın 1888 yılında basılan Endülüs Tarihi isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği yerler buna örnek sayılabilir:

“İspanya'da ilim ve irfan kısa bir zamanda o denli gelişti ki kadınlardan ilim ve irfan sahibi pek çok ünlü şahsiyet ortaya çıktı. Örneğin; Lina adlı güzel bir kadın biçimbilgisi, aritmetik, şiir, yazılı anlatımda akranları arasında sıvırılmıştı. Özellikle hat sanatı ve nesirde (klasik Arap literatürünün dev isimlerinden) Abdülhamid (Yahya El-Katib) ve ibn El-Amid düzeyinde olması nedeniyle Kral Hakem, bu kadını Kalem Divanı'nda görevlendirmiştir. Aynı şekilde güzel hattıyla ünlü, belagatli kadınlardan dönemin eşsiz şahsiyeti Fatıma'yı da kitap istinsah etme (el yazısıyla kitap çoğaltma) hizmetinde istihdam etmiştir.” (Anıtkabir Derneği, 2001: Cilt 5, 112).

Öztoprak (1999)'a göre Atatürk'ün her alanda kadına sağladığı eşitlik ona eğitimde fırsat eşitliğini getirmiş, böylece kadınlar meslek sahibi olarak toplum kalkınmasına doğrudan katılmışlardır.

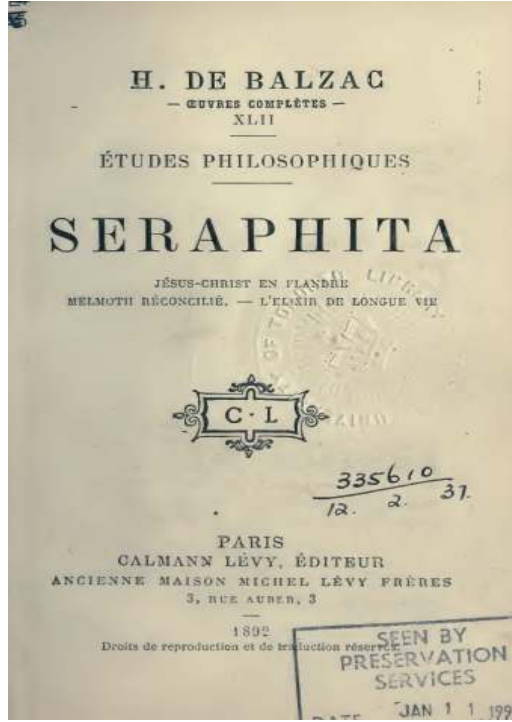
Atatürk'ün pragmatik eğitim anlayışında mesleki ve teknik eğitime önem verilmesi sadece erkek öğrencilere yönelik bir uygulama olarak kalmamıştır. Meslek okullarına ve üniversitelere kızların da kabul edilmeleri, kız öğretmen okullarının artması, lise ve kız sanat okullarının çoğaltılmış olması, bu okullardan mezun olanların hayata atılmaları ile Türk kadını çeşitli mesleklerin sahibi olarak iş hayatına girmiştir (Afetinan, 1968; Öztoprak 1999).

Atatürk'ün büyük önem verdiği kadın eğitiminin, *eğitimin topluma yönelikliği, okulun yaşam mücadelesine etkisi, eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi, bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi, yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği, yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi, topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi* kodlarını kapsadığı değerlendirilmektedir.

4.3. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ REALİST YÖNLERİNİN OLUŞMASINDA KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

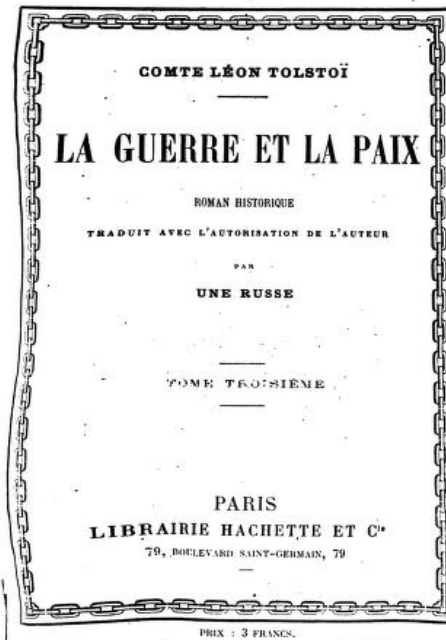
Ararştırmanın üçüncü alt problemini oluşturan “Atatürk'ün eğitim anlayışının realist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?” sorusuna cevap bulmak için yapılan araştırmaların neticesinde ulaşılan sonuçlar aşağıdadır.

Atatürk'ün realist fikirlerinin oluşmasında realizmin öncüsü yazarların kitaplarını okumasının payının büyük olduğu değerlendirilmektedir. Kantemir (1973), realizmin yaratıcıları arasında Balzac ve Tolstoy'u gösterirken, Flaubert, Stendhal ve Dostoyevski'yi realizmin en ünlü kişileri olarak nitelemektedir. Realizmin sayılan temsilcilerinden bazılarının eserleri Atatürk'ün kütüphanesine kattığı kitaplar arasındadır. Örneğin, Balzac'ın Seraphita isimli kitabı (Şekil 17.) Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunmaktadır.

Şekil 17. Seraphita İsimli Kitap

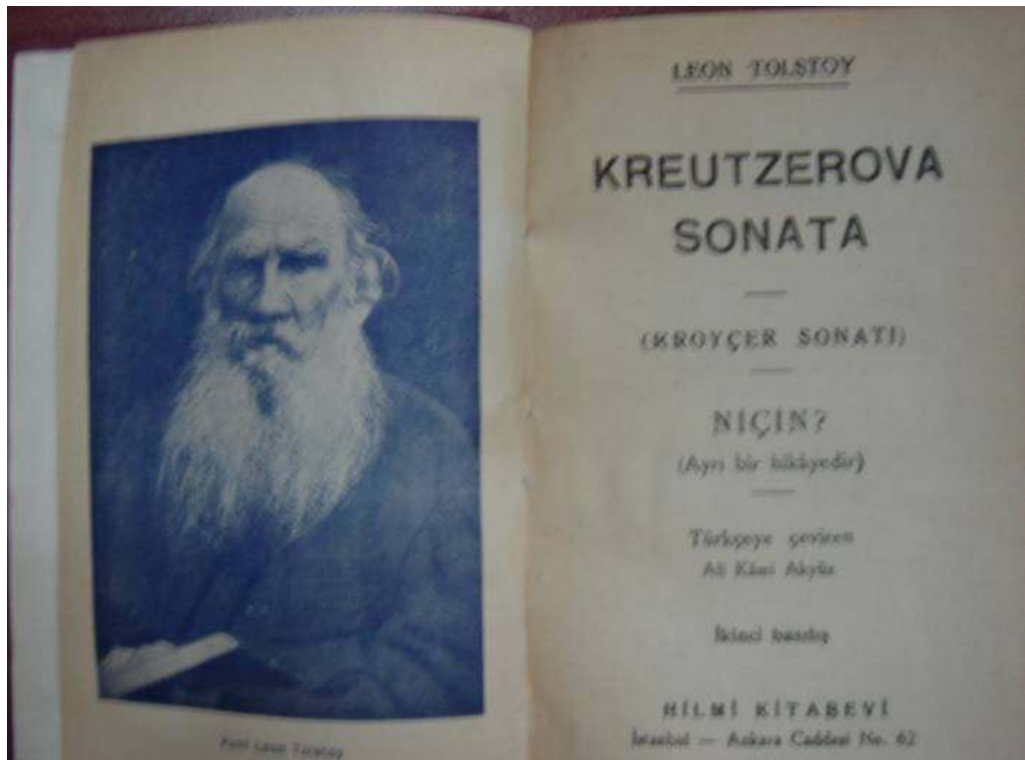
Tolstoy'un beş adet kitabı da Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer almaktadır. Bu kitaplar 1902 yılında basılan Qu'est-ce que la religion?, Anna Karenine, La guerre et la paix (Şekil 18.), Ali Kami Akyüz'ün çevirileriyle Kazaklar (Şekil 19.) ve Kreutzerova Sonata (Kröyçer Sonatı) (Şekil 20.) isimli kitaplardır.

Şekil 18. Tolstoy'un La Guerre Et La Paix İsimli Kitabı

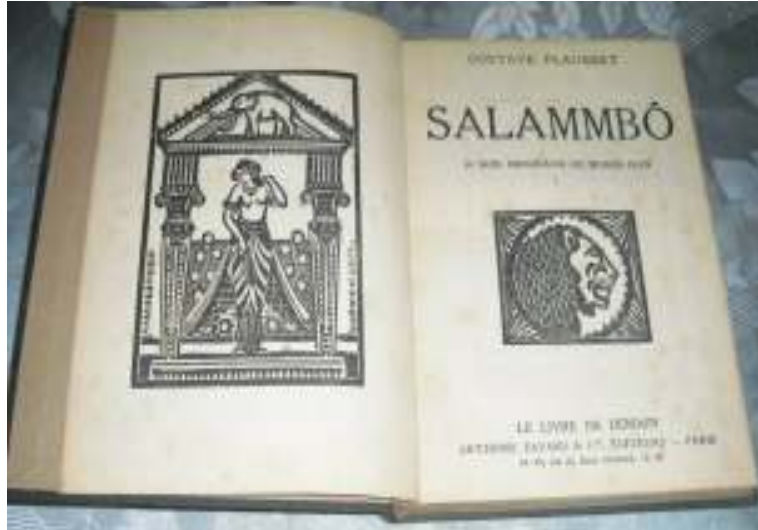

Şekil 19. Ali Kami Akyüz'ün Çevirisiyle Tolstoy'un Kazaklar İsimli Kitabı

Şekil 20. Ali Kami Akyüz'ün Çevirisiyle Tolstoy'un Kroyçer Sonatı Kitabı

Gustave Flaubert'in Salammbö isimli kitabı (Şekil 21.) Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan bir başka eserdir.

Şekil 21. Flaubert'in Salammbö İsimli Kitabı

Atatürk, örnekleri verilen bu kitaplar dışında okuduğu diğer kitaplarda da realizmin önem verdiği gelecek nesillere kültür aktarımında ve toplum olma bilincini kazandırmada eğitimin rolüne ilişkin bölümleri işaretlemiştir. Atatürk'ün, Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları kitabının dördüncü cildinde işaretlediği kısım buna örnek olarak gösterilebilir:

“Amerika anayasasının hazırlandığı zamandan bu yana, tarihle ilgili düşüncelerimiz ve topluluk ruhuna ait bilgimiz daha çok ilerlemiştir. Yönetim, bize XVIII. yüzyıldaki insanlara göre çok daha karışık görünmektedir. Onlar bu vadide ne kadar cesaret göstermiş olursa olsun, yeryüzünde yalnız iradeleri ile birbirlerine bağlı uygar insanlardan oluşan büyük bir topluluğun kuruluşunu istiyorsak, onlardan daha ileri gitmenin gerekli olduğunu hissediyoruz. Bizim, bugün ciddi bir biçimde bilimsel eleştiri yapılması gereğini duyduğumuz gerçeği, onlar kanıtlanmış kabul ediyorlardı. Onlar, okullar ve üniversiteler kurduktan ve bu kuruluşlara gelir kaynakları sağlayacak topraklar verdikten sonra, bu kuruluşların kendi hallerine bırakılmalarını yeterli görüyorlardı. Fakat, irfan herhangi bir topraktan beslenen bir bitki değildir. O, kolaylıkla bozulan ve içerik değiştiren nazik bir bitkidir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 2, 477).

Atatürk, Wells'in kitabında işaretlediği bölümleri gerçek hayatta uygulamaya geçirerek somutlaştırmıştır. İstanbul Darülfünunu'nun Cumhuriyet Devrimlerine kayıtsız kalmasının da etkisiyle bu kurumun bilimsel ve yönetsel özerkliğe kavuşmasına yönelik düzenlemeler yaptırmış ve

böylece üniversitenin kendi ayakları üzerinde durmasını ve bir bilim kurumu haline gelmesini sağlamıştır (Hatiboğlu, 1991).

Çağlayan (2007), okuma ve yazmanın bireyi topluma uyumlu hale getiren bir etken olduğu için realizme göre okuma-yazma eğitiminin önemli bir yer tuttuğunu belirtmektedir. Kendisi de çok iyi bir okuyucu olan Atatürk, okuduğu kitaplarda okumanın önemine ilişkin yerleri işaretlemiştir. Buna örnek olarak 1789 yılı basımlı Baron De Tott'un, Türkler ve Tatarlarla İlgili Yazıları isimli kitabında işaretlediği satırlar verilebilir:

“Bir insanın hayatı, ancak iyi bir şekilde okumayı öğrenmeye yetiyorsa, okuduğundan faydalanmak için ona okuma konularını seçecek ne kadar bir zaman kalacaktır? Türklerin cahilliğini, daha ziyade ihtiyari bilimlerde, temel olarak bu sebebe bağlamak gerekmektedir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 16, 448).

Felsefe, tarih gibi alanlar ihtiyari bilimler olarak nitelendirilmektedir. Özellikle tarih alanına Atatürk'ün özel bir ilgisi olduğu okuduğu kitap sayısına bakılarak anlaşılmaktadır. Atatürk, eğitimin milli olmasında ve yetiştirilen nesillere milli bir şuur kazandırılmasında ihtiyari bilimlere önem vermiştir. Bu bilim dallarında okumayı ve okuduğunu anlamayı kolaylaştıracak harf devriminin yapılması De Tott'un kitabında işaretlediği bölümle paralellik arz eden bir durumdur.

Georges Duhamel'in Moskova Yolculuğu isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölüm realizmin kısa bir özeti gibidir:

“Her zaman “büyük işler!” Aynı ölçüsüz hayal, hala aynı insanlara azap veriyor. Moise Simionovitch, dingin bir inatla konuşuyor. Öğrenmek ve kitapların tam ortasında yaşamaktan başka bir şeyden hoşlanmayan katıksız bir aydın. Kendi adına hiçbir sosyal hayalin, siyasi arzunun ardından sürüklenmez, ama “eylem adamlarını” geçerken gördüğünde saygıyla eğilir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 461).

Duhamel'in kitabında tarif ettiği kitap sevdalısı aydın tipi Atatürk'ün ilgisini çekmiş ya da kendisi ile özdeşleştirmiş olabilir. Hayalcilikten uzak olması da Atatürk'ün kişilik yapısı ile örtüşen bir durumdur. Bu satırlarda

anlatılan aydın ile Atatürk arasındaki fark Atatürk'ün bizzat kendisinin eylem adamı olmasıdır şeklinde yorumlanabilir.

Emile Boirac'ın 1907 yılında basılan Temel Felsefe Dersi kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölüm, O'nun düşünce yapısında realizmin yerleşmesine etki etmiş olabilir:

“Oysa bilim, Aristoteles'in de söylemiş olduğu gibi ”nasıl” ve “niçin”i araştırır. Bilim, nedenlerin ya da şeylerin araştırılmasıdır. Bilimin, kökeninde, insanın kendi aklı ile birbirine karışan, insana özgü anlama ihtiyacı yatmaktadır. Yenilik açısından herkesin bilip kullandığı bilgidен çok daha üstün nitelikteki bilim, özellikle üç temel ölçüt ile diğerlerinden ayrılmaktadır: kesinlik, genellik, yöntem. Gerçekten de bilim, sadece açık seçik görülebilen ya da kanıtlanmış gerçeklerden meydana gelmektedir. Bu gerçekler, genel gerçeklerdir, yani onlar ayrı türdeki durumun sonsuz sayısına yayılmaktadır. Bunlar, artık eylemler değil yasalardır. Tüm eski felsefeciler “özelliği olanın bilimi yoktur” diyorlardı. Sonuçta bu gerçekler, kendi aralarında birbirlerini desteklemekte ve birinin diğerini açıklar nitelikteki bir düzen içinde birbirlerine zincirleme bağlanmaktadır. Böylelikle gerçekler, kendi kendilerini takip eden az sayıda temel gerçeklere ya da ilkelere indirger. Bu temel gerçeklerin ya da ilkelerin içinde yer alan gerçeklerin devamı, kendine özgü bir mantığa sahiptir. Formülün anlamı orada yatmaktadır: Bilim, insan bilgisinin kısmen bütün haline getirilmiş biçimidir... Bilim, sadece şeylerin anlaşılmasını sağlamakla kalmaz, onları egemenliği altına da alır: Bilmek aynı zamanda öngörmek ve muktedir olmaktır. Bacon, insan gücünün, onun kendi biliminin nedeni olduğunu söylemiştir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 240).

Boirac'ın bilimin gerçeklerle bağına vurgu yaptığı bu bölümlerin Atatürk tarafından işaretlenmesi dikkat çekicidir.

Paul Gaultier'in 1911 yılı basımlı Çağdaş Düşünce isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölümler bilimsel realizmin söylemini kullanmaktadır:

“Bütün bilimler, doğa bilimleri gibi, kendilerini tamamıyla dayandırdıkları gözlemden hareket eder veya matematik gibi bilimleri ileri sürer. Olaylar arasındaki ilişkileri ortaya koymak için François Bacon'un deyimiyile ‘gözlerini ve kulaklarını iyice açmak’ gerekir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 299).

Gaultier, Bacon'a atıfta bulunarak bilimin duyuşsal yanını vurgulamaktadır.

Atatürk'ün düşünce yapısının, realizmin temsilcilerinin yazdığı kitaplardan ve diğer kitaplarda yer alan realist düşüncelerden önemli ölçüde etkilenecek şekilde şekillendiği değerlendirilmektedir.

4.3.1. ATATÜRK'ÜN REALİST EĞİTİM ANLAYIŞININ UYGULAMAYA YANSIMALARI

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümler dikkate alınarak belirlenen ve araştırmacılar tarafından realizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlar; *bilimin gerçeklerle bağı, gerçeklerden uzak toplum kavramı, doğru olmayı kabul etmemek, bilimin duyuşsal yanı* kodlarıdır.

Atatürk'ün realist fikir yapısının kaynağının okuduğu kitaplar olup olmadığı konuşmalarından ve eylemlerinden anlaşılabilir. Bu nedenle, okuduğu kitaplardan elde edilen ve *realizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün konuşmalarında ve eylemlerinde yer bulması O'nun eğitim anlayışında realizmin etkisinin bir göstergesi olduğu düşünülmektedir.

4.3.1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE REALİST UNSURLAR

Atatürk'ün, realist bir fikir yapısına sahip olduğu yaptığı konuşmalar incelendiğinde açıkça görülmektedir. "Gerçeği söylemekten korkmayınız" (Baydar, 1964:99) sözü Atatürk'ün realist fikir yapısını gözler önüne sermektedir. 11 Ekim 1925 tarihinde İzmir'de halka yaptığı konuşmasında söyledikleri Atatürk'ün realist fikir hayatından başka bir örnektir:

"Birbirimize daima gerçeği söyleyeceğiz. Felaket veya mutluluk getirsin, iyi veya kötü olsun, daima gerçekten"

ayrılmayacağız.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:263; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 237)

Realizm ana teması altında yer alan kodlardan bir diğeri “*bilimin gerçeklerle bağı*” kodudur. Bilindiği üzere bilim gerçeklere ulaşmayı amaçlar. Atatürk, 18 Mart 1923 yılında Tarsus'ta yaptığı bir konuşmada bilimden kastının gerçeği bilmek olduğunu ifade etmiştir:

“Hayati gerçekleri bilerek, bilmeyenlere de uygun bir yol ile veya zor ile anlatarak amacımıza yürüyeceğiz... Kasedettiğim bilim gerçeği bilmektir...” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:287; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 136).

“*Gerçeklerden uzak toplum kavramı*” kodu *realizm* ana teması ile ilişkilendirilmiş olmakla birlikte *realizm* düşüncesinin eleştirdiği bir durumdur. Atatürk'ün bir konuşmasında dile getirdiği düşünceleri “*gerçeklerden uzak toplum kavramı*” kodu ile vurgulanan fikri tamamen açığa çıkarmaktadır:

“Vatandaşlara, kamuoyuna daima gerçeği söylemek vazifemiz olsun. Herkese arzularının tamamen yerine gelmesi mümkün olduğuna dair fikir vermek bizim için fayda vermez. Maksudumuz böyle gün kazanmak değildir. Bütün hayatımızı hakiki hedeflere sevk etmek ve en nihayet millete birgün eliyle tutacağı hakiki ve maddi eserler vermektir. Sözlerimiz herkesin hoşuna gidecek sözler değil, fakat milleti yükseltecek hakikatler olacaktır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:265).

Atatürk, 1923 yılında yaptığı bir konuşmasında toplumun ilerlemesinde öncü rolü oynaması beklenen aydınların ve bilginlerin millete karşı dürüst olması gerektiğini belirterek şöyle demektedir:

“Milleti aldatmayacağız. Millete daima ve daima gerçeği söyleyeceğiz. Belki hata ederiz. Gerçek zannederiz. Fakat millet onu düzeltsin!” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:265).

*Realizm*in bir eleştirisi olan “*gerçeklerden uzak toplum kavramı*” kodu ile vurgulanan toplum yapısı dönemin gereklerine ve geleceğin ihtiyaçlarına uygun bir eğitim programı ile düzeltilebilir. Atatürk, böyle bir eğitim programı

hazırlanırken gerçekçi olunması gerektiğini 1922 yılında yaptığı konuşmasında vurgulamaktadır:

“Hükümetin en verimli ve en önemli vazifesi milli eğitimle ilgili işlerdir. Bu işlerde başarılı olabilmek için öyle bir program takibetmeye mecburuz ki, o program milletimizin bugünkü haliyle, sosyal, hayati ihtiyacıyla, çevre şartlarıyla ve çağın gerekleriyle tamamen uygun ve uyumlu olsun. bunun için büyük ve fakat hayali ve karmaşık düşüncelerden tamamen sıyrılarak gerçeği etkili bir bakışla görmek ve el ile temas etmek lazımdır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:295; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 244).

Atatürk'ün “biz daima gerçeği arayan ve onu buldukça ve bulduğumuza inandıkça ifadeye cesaret eden adamlar olmalıyız” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:263) sözü, O'nun realist fikir dünyasının bir başka dışı vurumu olup “doğru olmayanı kabul etmemek” kodu ile ilişkilendirilebilir.

Bilim yoluyla gerçeğe ulaşılmaya çalışılırken değer yargıları, tutumlar, kaygılar, ilgiler, benlik, kişilik gibi boyutlar bir tarafa bırakılamamaktadır. Bu nedenle bilimin duyuşsal bir yanının olduğu söylenebilir. Atatürk, Milli Eğitimin amacını şöyle belirtmektedir:

“Milli Eğitimin gayesi yalnız hükümete memur yetiştirmek değil, daha çok memlekete ahlaklı, karakterli, cumhuriyetçi, inkılapçı, olumlu, atılgan, başladığı işleri başarabilecek kabiliyette, dürüst, düşünceli, iradeli, hayatta rastlayacağı engelleri aşmaya kudretli, karakter sahibi genç yetiştirmektir. Bunun için de öğretim programları ve sistemleri ona göre düzenlenmelidir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:299).

Buna göre Atatürk, milli eğitimin amaçları arasında duyuşsal alanla ilgili davranışları da saymaktadır. 1924 yılında ise milli eğitim yoluyla kazandırılmak istenen davranışlarda gerçekçi olunması gerektiğini şu sözlerle belirtmektedir:

“Milli terbiye ile geliştirilmek ve yükseltilmek istenen genç beyinleri bir taraftan da paslandırıcı, uyuşturucu, hayali fazlalıklarla doldurmaktan dikkatle kaçınmak lazımdır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:291; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 206).

Atatürk, realist eğitim anlayışında yer alan yeni kuşaklara kültür aktarımında bulunarak istenen toplum yapısını oluşturma hedefinin esasında öğretmenler tarafından gerçekleştirilebileceğini Kütahya Lisesi'nde yaptığı konuşmasında şöyle ifade etmiştir:

“Memleketimizi, toplumumuzu gerçek hedefe, mutluluğa eriştirmek için iki orduya ihtiyaç vardır. Biri vatanın hayatını kurtaran asker ordusu, diğeri milletin geleceğini yoğuran kültür ordusu... Bir millet irfan ordusuna sahip olmadıkça, muharebe meydanlarında ne kadar parlak zaferler elde ederse etsin, o zaferlerin kalıcı sonuçlar vermesi ancak irfan ordusuna bağlıdır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:291; Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:17; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 167).

Atatürk'ün yaşamında realizmin etkisi açıkça görülmekle birlikte eğitim içerikli konuşmalarında da realist terminolojiyi kullanması dikkat çekicidir. Bu konuşmalarının içeriğinde *realizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodlar ifade edilmektedir. Buna göre, Atatürk'ün eğitim anlayışında realist düşünce etkili olmasının nedeni okuduğu kitaplardır sonucuna varılabilir.

Atatürk'ün eğitim alanında özellikle eğitim planlarının yapılması ve eğitim programlarının hazırlanmasında realizmin etkisi altında kaldığı söylenebilir. Atatürk'ün milli bir eğitim programı oluşturulması düşüncesinde realizm akımı önemli rol oynamaktadır. Realizm ile ilişkili kodları barındıran bir uygulama olarak milli bir eğitim düşüncesinin açıklanması Atatürk'ün eğitim anlayışında realizmin etkilerine bir ışık tutabilir.

4.3.1.2. MİLLİ BİR EĞİTİM

Atatürk, Türk milletinin çağdaşlaşmasının eğitim yoluyla, eğitimin de gerçekçi politikalarla başarıya ulaşacağını düşünmektedir. Bu bağlamda, çağdaş milletlerin eğitim alanında izlediği yöntemlerin aynısının kullanılmasının mutlak başarıyı getireceği yönündeki hayallere kapılmayıp Türk milletinin özüne uygun bir yöntem belirlenmesini istemiştir. Bu isteğini

daha Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan 1921 yılında yapılan Maarif Kongresini açış konuşmasında belirtmiştir:

“...Bir milli eğitim programından söz ederken, eski devrin boş inançlarından ve yaradılış niteliklerimizle hiç de ilgisi olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün etkilerden tamamen uzak, milli karakterimizle ve tarihimizle uyumlu bir kültür kastediyorum. Çünkü milli dehamızın tam olarak gelişmesi ancak böyle bir kültür ile sağlanabilir. Herhangi bir yabancı kültür, şimdiye kadar takip edilen yabancı kültürlerin yıkıcı sonuçlarını tekrar ettirebilir. Kültür (fikri kültür) ortamla uyumludur. O ortam milletin karakteridir. Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara özellikle varlığı ile, hakkı ile, birliği ile ters düşen bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumunu ve milli duyguya dayanan düşünceleri büyük bir olgunlukla her karşıt düşünceye karşı şiddetle ve fedakarlıkla savunma zorunluluğu telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün manevi gücüne bu özellik ve yeteneklerin aşılması önemlidir. Sürekli ve müthiş bir mücadele şeklinde beliren milletlerin hayat felsefesi, bağımsız ve mutlu kılmak isteyen her millet için bu özelliği büyük bir şiddetle istemektedir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:297; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 19).

Atatürk yukarıdaki konuşmasında görüldüğü gibi milli bir eğitim politikası çizerken gerçekçilikten uzaklaşmamıştır. Konuşmasının içeriği, realist düşüncede gelişen bir eğitim anlayışının tüm çizgilerini taşımaktadır. Atatürk'ün eğitimin milli olmasına yönelik tutumu realizmin deneye ve gözleme dayanan yapısı ile ilişkilidir. Osmanlı İmparatorluğu'nun milli olmayan bir eğitim izlemesi topraklarının çoğunu kaybetmesine neden olmuştur. Bu gerçeği gören Atatürk, kurduğu Cumhuriyetin de gelecekte yok olmaması için yeni eğitim modelini realist bir düşünceyle inşa etmiştir. Bu yeni eğitim modeli için Öztoprak (1999:38), “Atatürk, geleneksel eğitim sisteminden çağdaş eğitim sistemine geçilmesinin şart olduğunu, yabancı fikirlerden ve etkilerden uzak sadece milli değerlerimize uygun olmasının gerektiğini vurgulamıştır” demektedir.

Atatürk'ün eğitimin milli olmasına yönelik çabaları, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulmasıyla, üniversitelerde yapılan reform hareketleri ile, yaygın eğitim faaliyetleriyle ve karma eğitim uygulamalarıyla desteklenmiştir. Atatürk'ün, realist eğitimin amaçlarından biri olan kültürel

birikimi yeni kuşaklara aktarmayı hedeflediği milli bir eğitim modeli uygulaması içinde *bilimin gerçeklerle bağı ve gerçeklerden uzak toplum kavramı* kodlarının yer aldığı değerlendirilmektedir.

4.4. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ RASYONALİST YÖNLERİNİN OLUŞMASINDA KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

Ararştırmanın cevap aranan dördüncü alt problemi “Atatürk'ün eğitim anlayışının rasyonalist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?” sorusudur. Atatürk'ün rasyonalist fikirlerinin oluşmasında rasyonalizmin öncüsü yazarların kitaplarını okumasının payının büyük olduğu değerlendirilmektedir.

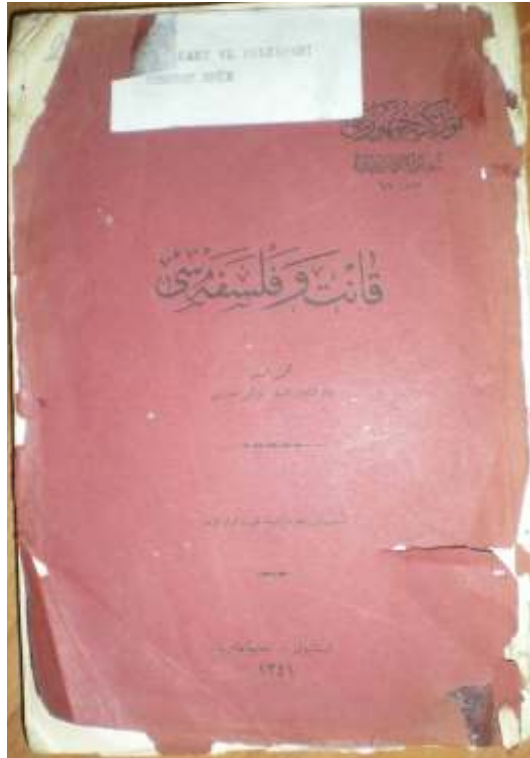
Rasyonalizmin en önde gelen ismi Rene Descartes'in Usul Hakkında Nutuk (Şekil 22.) adıyla çevrilen kitabı Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan bir kitaptır.

Şekil 22. Descartes'in Usul Hakkında Nutuk İsimli Kitabı

Rasyonalizmin 17. yüzyıldaki bir diğer temsilcisi olan Spinoza'nın Introduction Critique isimli kitabı Atatürk'ün özel kütüphanesindeki raflarda yerini almış bir diğer eserdir.

Alman idealizminin kurucusu olarak nitelendirilen Immanuel Kant (Frolov, 1984/1991; Hançerlioğlu, 1982) ilk olarak rasyonalizmden etkilenmiş ve ilk eserlerini de rasyonalist anlayış çerçevesinde yazmıştır (Gökberk, 1980). Atatürk'ün sahip olduğu kitaplar arasında Mehmet Emin Erişirgil'in yazdığı Kant ve Felsefesi isimli kitap (Şekil 23.) ve Ludwig Goldschmidt'in yazdığı Kant und Haeckel isimli kitap da bulunmaktaydı.

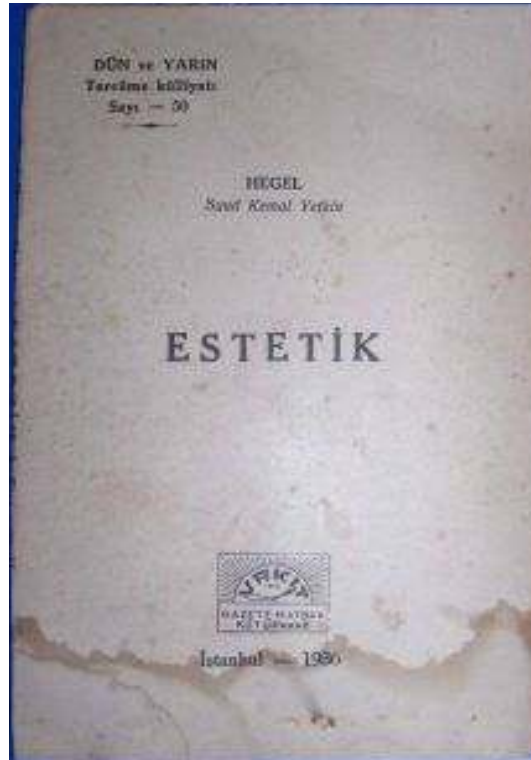

Şekil 23. Kant ve Felsefesi İsimli Kitap

18. yüzyılda rasyonalizmin temsilcilerinden birisi de Johann Gottlieb Fichte'dir (Frolov, 1984/1991; Gökberk, 1980). Hasan Cemil Çambel'in Fichte ve Fichte'nin Hitabeleri isimli kitabı Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunan bir başka yapıttır.

İnsan aklının gücüne inanan bir diğer rasyonalist düşünür de Friedrich Hegel'dir (Frolov, 1984/1991; Gökberk, 1980). Atatürk'ün özel kütüphanesine

bakıldığında Hegel'in kitaplarından Suut Kemal Yetkin'in tercüme ettiği Estetik isimli kitabı (Şekil 24.) olduğu görülmektedir.

Şekil 24. Hegel'den Tercüme Edilen Estetik İsimli Kitap

Atatürk'ün, bu kitaplar dışında okuduğu diğer kitaplarda da rasyonalist düşünürlerden bahsedilen bölümler dikkatini çekmiş ve buraları işaretlemiştir. Henri Martin'in Fransa Tarihi isimli kitabında işaretlediği bölüm Descartes'in yönteminden bahsetmektedir:

“Böylelikle [Rene Descartes], bir yöntem oluşturdu (1619). Bu yöntemin içerdikleri şunlardı: 1.Açıkça doğru olmayanı hiçbir biçimde doğru olarak kabul etmemek; 2.İncelenen sorunları, onları çok daha iyi anlamak ve çözümlenmek amacıyla mümkün olduğunca bölmek ve ayrıştırmak (analiz olarak adlandırılan budur); 3.Kendi düşüncelerini en basitten en karmaşığa kadar sırasıyla yönlendirmek ve bağlantısını göremediğimiz nesnelere arasındaki ilişkileri ve sıralamayı bu bağlantının keşfedilmesi umuduyla varsaymak (bu, varsayımda bulunmak olarak adlandırılır); 4.Son olarak çözümlenmek istenen sorunla ilgili her şeyin tam olarak bir sayımını yapmak.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 15, 330).

Atatürk, Martin'in kitabında belirtilen rasyonalist Descartes'in yönteminde bilimin gerçeklerle olan bağı, bilginin ayrıştırılabilir olması (analiz edilebilirliği) ve varsayıma dayalı düşünme yeteneği vurgularının yapıldığı bölümün altını çizmiştir.

Ernest Haeckel'in Din ve Gelişim isimli kitabında Atatürk tarafından işaretlenen bölüm ise Kant'ın eserlerinden bazılarını anlatmaktadır:

“Kozmoloji (evren bilimi) alanındaki ilk geniş çaplı evrimci kuram, 1755 yılında tanınmış eleştirmen felsefecimiz Emmanuel Kant tarafından Evrensel Doğa Tarihi ve Gökler Kuramı ya da Newton kanunlarına göre “Evren'in Mekanik Kökeni ve Oluşumu Hakkında Deneme” adlı güzel bir gençlik eserinde ortaya konulmuştur.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 265).

Bir dilbilgisi kitabı olan Fransızcanın Öğretimi isimli kitapta akılcılık ile ilgili bölümler Atatürk tarafından işaretlenmiştir. Rasyonalizmin etkili olduğu 17. yüzyıl dönemi edebi eserlerinin eğitime olan katkısının savunulduğu satırlarda şunlar yazmaktaydı:

“Üçüncü aşamada çocuğun zihinsel eğitiminin sağlanması söz konusudur. Duygu ve imgelem gelişiminin akıl, sağduyu, tümden gelimli ve deneye dayalı düşünme biçiminin gelişimine bağlanması gereklidir... Buradan hareketle doğal olarak aklın bizzat öncü olduğu XVII. Yüzyıl klasiklerine dönüyoruz. Ama XVII. yüzyılın “akıl”ında oldukça fazla sınırlama ve [bir kanıtlamada kabul edilmesi gereken] dini, toplumsal, felsefi ve dünyevi ön gerçeklikler bulunmaktaydı. Bu fikirlerin ön koşulsuz sunumu, çocukların zihinsel faaliyetini sınırlama riski de taşıyabilmektedir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 290-291).

Atatürk'ün işaretlediği bu paragraf içerisinde rasyonalizmin temel kavramlarından zihinsel eğitim, akıl gelişimi, aklın öncülüğü, zihinsel faaliyet ifadeleri bulunmaktadır.

Paul Gaultier'in 1911 yılında basılmış olan Çağdaş Düşünce isimli kitabında bilimsel alanda aklın öneminin belirtildiği paragraf Atatürk tarafından işaretlenmiştir:

“Bütün bilimler, doğa bilimleri gibi, kendilerini tamamıyla dayandırdıkları gözlemden hareket eder veya matematik gibi bilimleri ileri sürer. Olaylar arasındaki ilişkileri ortaya koymak için François Bacon’un deyimiyle “gözlerini ve kulaklarını iyice açmak” gerekir. Bununla birlikte bu yeterli değildir. Bilim sadece görgül (basit) bir kayıt değildir. Dikkate değer ilişkilerin yasa haline gelmesi için yorumlanması ve evrenselleştirilmesi gerekir. Burada aklın yardımı gereklidir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 299).

Bilimi her faaliyetin odağında gören Atatürk, Gaultier’in kitabında bilimsel faaliyetlerde akıl etmeni üzerinde durduğu bölüme önem vermektedir.

Atatürk, okuduğu kitaplarda eğitimin laik olmasına yönelik düşüncelerin ifade edildiği bölümleri işaretlemiştir. Atatürk’ün rasyonalist düşüncelerinin oluşmasında kitapların bu bölümlerinin etkili olduğu sonucuna varılabilir. Örneğin, Fransa’da İktisadi Gelişmeler isimli kitapta işaretlediği bölümler eğitimin laik esaslara göre yapılmasını keskin bir şekilde ifade etmektedir:

“...okulun kendisine verilmiş bütün görevleri etkili bir şekilde yerine getirebilmesi için, yalnız fikirleri değil karakterleri de düzeltmeye ve terbiye etmeye kendini adanmalıdır. Bütün Cumhuriyetçiler dinsizlik prensibini, demokrasinin güzel bir sonucu ve gereği olarak varsaymaktadırlar. Din, papazın görevidir. Bu, hiçbir şekilde öğretmenin görevi olamaz. Zira bu konuda kendisi hiçbir şekilde yetki sahibi değildir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 8, 55)

Yukarıdaki satırları işaretleyen ve kendisi de bir cumhuriyet kuran Atatürk, kurduğu cumhuriyet yönetiminde din ile devlet işlerini birbirinden ayırırken aynı tutumunu eğitim alanındaki uygulamalarında da sürdürmüştür.

Büchner’in Bilime Göre İnsan isimli kitabında eğitim faaliyetlerine dinin karışmaması gerektiğini belirten rasyonalist görüşler Atatürk tarafından işaretlenen bölümler arasındadır. Bu görüşler şunlardır:

“Sonuçta, din hiçbir şüpheyi, hiçbir tartışmayı ve hiçbir çelişkili araştırmayı hoş görmez; oysa bunlar, zekanın ve geleceğin biliminin ebedi öncüleridir... Sürekli din ve bilim arasında

bocalayan insanlık, bilime yakınlaştığı ölçüde, zihinsel, ahlaki ve fiziksel gelişme göstermektedir... Eğitimin temeli din değil bilim olmalıdır; kamu okullarında din sadece tarihi şekilde ele alınmalıdır." (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 22, 214).

Atatürk'ün işaretlediği satırlarda bilime ve akla yapılan vurgular ile eğitimde bilimin temel alınması görüşü Atatürk'ün eğitim alanında yaptıkları ile bire bir örtüşmektedir.

Georges Duhamel'in Moskova Yolculuğu isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölümde benzer görüşleri içermektedir:

"Beni şaşırtan, baştan beri eğitim politikasına haddinden fazla yer verilmiş olması ve bünyesinde; dogmatik uzlaşmazlıklar, din dersi havası, resmi cümleler, bildirilerin işleyişini etkileyen metinlerden alıntılar barındıran aynı eğitimin gündemde kalmasıydı." (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 379)

Duhamel'in kitabında belirttiği dogmatizmin özelliği olan herhangi bir otoriteden (özellikle dini geleneklerden) beslenen düşünce ve prensipleri tartışılmaz doğrular olarak kabul etmenin eğitim sistemi içerisinde var olmasına duyulan hayret ifadesi Atatürk'ün ilgisini çeken bir bölümdür.

Atatürk, okuduğu kitaplarla beslediği rasyonalist düşüncesinin eğitim anlayışına yansıyan uygulamaları sayesinde Türk toplumunun çağdaşlaşmasında öncü olmuştur. Feyzioğlu (1965:156) Atatürk'ün bu öncülüğünü, "ortaçağ hurafeciliğine karşı, akılcılığın ve medeniyetçiliğin savaştığı sıfatı ile de örnek ve bayrak olmuştur" sözleriyle değerlendirmektedir. Atatürk, Feyzioğlunun ifade ettiği mücadelesinde eğitimi dinin etkisinden kurtararak laik eğitime geçiş çabalarına önem vermiş, eğitimi dinin baskısından kurtarmaya yönelik adımlar atarak eğitim proramlarına akılcı esaslar getirmeye çalışmıştır. Böylece Batı dünyasının Rönesans ve reform hareketleriyle ulaştığı uygarlık çizgisine ulaşmak hedef olarak belirlenmiştir.

4.4.1. ATATÜRK'ÜN RASYONALİST EĞİTİM ANLAYIŞININ UYGULAMAYA YANSIMALARI

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümler dikkate alınarak belirlenen ve araştırmacılar tarafından rasyonalizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlar; *varsayıma dayalı düşünebilme, mantığın sınırsız özgürlüğü, zihinsel eğitim, akıl gelişimi, aklın öncülüğü, zihinsel faaliyet, dogmatik uzlaşmazlıklar, düşünme yeteneğine sahip toplum* kodlarıdır.

Atatürk'ün rasyonel yaklaşımının, yaşamındaki uygulama ve söylemlerine yansıdığı görülebilir. Atatürk'ün bu rasyonel yaklaşımı eğitim alanında yaptığı uygulamalarda ve eğitim konusunda söylediği sözlerde de kendisini göstermektedir. Atatürk'ün okuduğu kitaplardan elde edilen ve *rasyonalizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün konuşmalarında ve uygulamalarında yer alması O'nun eğitim anlayışında rasyonalizmin etkisinin bir işareti sayılabilir.

4.4.1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE RASYONALİST UNSURLAR

Atatürk'ün, rasyonalist düşünce yapısını konuşmalarında belirgin şekilde açığa vurduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle rasyonalizm ile ilişkili kodların Atatürk'ün konuşmalarında yer aldığı düşünülmektedir. Bu kodlardan birisi “varsayıma dayalı düşünebilme” kodudur. Bilindiği gibi varsayımlardan “geçmişe ve bugüne dayanarak bir fenomenin gelecekteki gelişmesi üstüne bir sonuca ulaşmak (Frolov (1984/1991:506) için yararlanılır. Atatürk'ün şu sözleri rasyonalizm ana temasının “varsayıma dayalı düşünebilme” kodunu ifade etmektedir:

“Yolunda yürüyen bir yolcunun yalnız ufku görmesi yeterli değildir. Muhakkak ufkun ötesini de görmesi ve bilmesi lazımdır.”
(Genelkurmay Başkanlığı, 1983:263).

Mantık, Frolov (1984/1991:317)'a göre “bilme sürecinde, farklı somut anlamlarına bakılmaksızın, düşünceler kurma, dile getirme ve bunları birbirine bağlama yolları” olarak tanımlanmaktadır. Rasyonalist anlayışta mantık, dogmalardan kurtulmada ve bilimin öne çıkarılmasında temel bir öğedir. Buna göre “*mantığın sınırsız özgürlüğü*” kodunun Atatürk'ün söylemlerinde yer bulması kaçınılmazdır. Örneğin Afetinan (1981:280), Atatürk'ün “akıl ve mantığın halletmeyeceği mesele yoktur” dediğini belirtmektedir. Yine başka bir konuşmasında Atatürk, “fikirler zorla ve şiddetle, top ve tüfekte asla öldürülemez!” diyerek bir düşünme biçimi olan mantığın özgürlüğüne dikkat çekmiştir. 17 Şubat 1923'te İzmir İktisat Kongresini açış söylevinde Atatürk'ün bazı sözleri “*mantığın sınırsız özgürlüğü*” kodu kapsamında ele alınabilir:

“Allah dünya üzerinde yarattığı bu kadar nimetleri, bu kadar güzellikleri insanlar yararlansın, varlık ve bolluk içinde olsun diye yaratmıştır ve azami derecede faydalanabilmek için de, bugün evrenden esirgediği zekayı, akılı insanlara vermiştir.” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 12).

Mantık, akıl yürütme faaliyetleri ile ilgili olduğuna göre mantığın sınırsız özgürlüğüne inananların rehberinin akıl olduğu söylenebilir. Buna göre, mantığın sınırsız özgürlüğünü konuşmalarında dile getiren Atatürk'ün aklın öncülüğünü benimsediği ifade edilebilir. Nitekim Tezcan (1981:33), Atatürk'ün sözlerinde “ömrü boyunca sistemli olarak oluşan akılcı bir görüş” olduğunu ifade etmektedir. “*Aklın öncülüğü*” kodu Atatürk'ün 5 Ocak 1925'de Konya'da yaptığı konuşmasındaki şu sözlerinde kendini bulmaktadır:

“Bizim akıl, mantık, zeka ile hareket etmek en belirgin özelliğimizdir. Bütün hayatımızı dolduran olaylar bu gerçeğin delilidirler.” (Borak, 2004:145)

Atatürk'ün 1922 yılında öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmada “*aklın öncülüğü*” koduna vurgu yapması eğitim alanında aklın öncülüğünü rehber edinilmesi isteğine bir işaret olarak görülebilir:

“Fikirler anlamsız, mantıksız, boş sözlerle dolu olursa, o fikirler hastalıktır. Aynı şekilde sosyal hayat akıl ve mantıktan

uzak, faydasız, zararlı ve birtakım inançlar ve geleneklerle dolu olursa felce uğrar.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:261; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47).

Atatürk'ün 1937 yılında yaptığı Meclis açış konuşmasında hedefin millet olarak en medeni ve en üst refah seviyesine ulaşmak olduğu bunun içinde eğitim alanında akılcı bir yol izlemek gerektiğini bu görevin de Milli Eğitim Bakanlığı'nın üzerine aldığını vurgulamaktadır. Rasyonalizm ana teması altındaki “*akılın öncülüğü*” kodu Atatürk'ün bu konuşmasında anlam bulmaktadır:

“Büyük davamız, en medeni ve en üst refah seviyesinde bir millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarda değil, düşüncelerinde de köklü bir inkılap yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, yasal bir planla ve en akılcı bir şekilde çalışmakla mümkün olabilir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:293; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 419).

Aklı öncü kabul etmek için zekası gelişmiş bireylere ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu nedenle “*akıl gelişimi*” üzerinde durulması gereken bir koddur. Akılcı geliştiren faaliyet ise çalışmaktır. Atatürk, Türk çocuklarına şöyle seslenmektedir: “Şunu da söyleyeyim ki; çok zekisin! Bu belli, fakat zekanı unut! Daima çalışkan ol!” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:341). Atatürk bir başka konuşmasında ise Türk çocuğunun “*akıl gelişimi*”ni sağlamayı Milli Eğitim Bakanlığı ile birlikte Sağlık Bakanlığının bir görevi olarak belirtmiştir:

“Türk çocuğunu kafasını, doğuştan sahip olduğu dikkat ve özene göre oluşturmak; bu, Cumhuriyetin sağlıkla ilgili olan bakanlığa da düşen bir vazifedir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:371; Afetinan, 1981:286).

Akıl gelişimini sağlamanın bir diğer basamağını “*zihinsel eğitim*” oluşturmaktadır. Atatürk “*zihinsel eğitim*” koduyla belirtilen bu görevi öğretmenlere vermiştir. 1924 yılında Muallimler Birliği Kongresi üyelerine yaptığı konuşmasında şöyle demektedir:

“Öğretmenler; yeni nesli Cumhuriyetin fedakar öğretmen ve eğitimcileri, sizler yetiştireceksiniz, yeni nesil, sizin eseriniz olacaktır. Eserin kıymeti, sizin beceriniz ve fedakarlığınız derecesiyle orantılı olacaktır. Cumhuriyet; fikren, ilmen, fennen, bedenen kuvvetli ve yüksek karakterli koruyucular ister. Yeni nesli, bu özellik ve kabiliyette yetiştirmek sizin elinizdedir...” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:303; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 178).

Atatürk, çocukların “*zihinsel eğitim*”i görevini öğretmenlere vermekle birlikte bunun yeterli olmayacağını bilecek kadar akılcıydı. Atatürk 1923 yılında yaptığı konuşmasında toplumun tamamının zihinsel açıdan eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir:

“Hedefe yalnız çocukları yetiştirmekle ulaşamayız! Çocuklar geleceğidir. Çocuklar geleceği yapacak adamlardır. Fakat geleceği yapacak olan bu çocukları yetiştirecek analar, babalar, kardeşler hepsi şimdiden az çok aydınlatılmalıdır ki, yetiştirecekleri çocukları bu millet ve memlekete hizmet edebilecek, yararlı ve faydalı olabilecek şekilde yetiştirsinler! Hiç olmazsa yetiştirmek lüzumuna inansınlar! Okullardan başka gazeteler, küçük dergiler köylere kadar yayınlanıp dağıtılmalıdır. Bizim köylümüz ne gazete ne dergi v.s. okumaz. Bilenler bilmeyenleri toplayıp, okutmayı, onlara okumayı anlatmayı bir vazife bilmelidir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:305).

Eğitilmiş zihinlerin üretkenliği “*zihinsel faaliyetler*”i diğer bir ifadeyle fikirleri meydana getirir. Rasyonalizm ana temasının altında bulunan “*zihinsel faaliyetler*” koduna Atatürk’ün şu sözlerinde karşılık bulmaktadır:

“Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade etmeyeceği hiçbir şeyi düşünemiyorum.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:259; Afetinan, 1981:188).

Aklın gücünden faydalanan bireylerin kurduğu toplumların düşünme yeteneğine sahip olacağı ifade edilebilir. “Düşünme yeteneğine sahip toplum” koduyla tanımlanan düşünce Atatürk’ün konuşmalarında da belirtilmektedir. Örneğin 1921 yılında Ankara’da toplanan Maarif Kongresini açarken yaptığı konuşmasında vurgulanmaktadır. Atatürk konuşmasında şöyle demektedir:

“Büyük tehlikeler önünde uyanan milletlerin kararlarında ne kadar ısrarlı olduklarını tarih doğrulamaktadır. Silahı ile olduğu gibi kafasıyla da mücadele mecburiyetinde olan milletimizin, birincisinde gösterdiği kudreti ikincisinde de göstereceğine asla şüphem yoktur.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:299; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 21).

Düşünme yeteneği gelişmiş toplumlar, Atatürk'ün yukarıdaki konuşmasında işaret ettiği mücadele sahasında bir bütün olarak aktif şekilde rol alabilirler. Bu yapıyı bozabilen unsurlardan birisi dogmalardan kaynaklanan uzlaşmazlıklardır. Akli rehber edinen Atatürk eğitim alanında da dogmalara karşı çıkmaktadır. Özel (2007:34)'e göre “Atatürk'ün eğitim anlayışında, aklın dışında olan yol ve açıklamalar kabul edilmemiştir”. “Dogmatik uzlaşmazlıklar” kodu akla uygun olmayan öğretilerde ısrarcı olunmasından kaynaklanan sıkıntıları ifade etmektedir. Atatürk 1922 yılında Bursa'da, öğretmenlere yaptığı konuşmasında bu konuya değinerek şöyle demiştir:

“Hiçbir tutarlı kanıta dayanmayan bir takım geleneklerin, inanışların korunmasında ısrar eden milletlerin ilerlemesi çok güç olur; belki de hiç olmaz. İlerlemede geleneklerin kayıt ve şartlarını aşamayan milletler, hayatı, akla ve gerçeklere uygun olarak göremez” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:283; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 48)

Atatürk, konuşmalarında verilecek eğitimin amaçlarına değinirken dinin eğitim politikalarına yön veremeyeceğini ifade etmiştir. 22 Eylül 1924 günü Samsun İstiklal Ticaret Okulunda öğretmenler tarafından verilen çay ziyafetinde yaptığı konuşmasında Atatürk şöyle demektedir:

“Terbiye kelimesi yalnız olarak kullanıldığı zaman herkes kendine göre bir anlam çıkarır. Ayrıntıya girilirse terbiyenin hedefleri, amaçları çeşitlenir. Mesela dini terbiye, milli terbiye, milletlerarası terbiye... Bütün bu terbiyelerin hedef ve gayeleri başka başkadır... Ben burada yalnız yeni Türk Cumhuriyetinin yeni nesle vereceği terbiyenin milli terbiye olduğunu kesin olarak ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde durmayacağım. Yalnız işaret ettiğim manayı kısa bir misal ile izah edeceğim. Efendiler; yeryüzünde üç yüz milyonu aşan İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesiyle, terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat hakikati hadise şudur ki, bütün bu milyonlarca insan kütleleri şunun veya

bunun esaret ve zillet zincirleri altındadırlar. Aldıkları manevi terbiye ve ahlak onlara bu esaret zincirlerini kırabilecek insanca meziyeti vermemiştir, veremiyor. (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:283; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 48).

Atatürk, eğitim uygulamalarına dinin karışmasını istemiyordu ancak din eğitime karşı değildi. Bunun sebebi, çıkarları için halkın dini inançlarını sömürmeye çalışacak istismarcıların engellenmesi olarak görülebilir. Benzer şekilde Aydemir (2009:93), “toplumsal huzurun, kamusal işlerin düzenli bir şekilde ilerleyebilmesi açısından dini eğitimde devlet kalkan görevini kullanmak mecburiyetindedir” diyerek konuya açıklık getirmiştir. Atatürk, 26 Ocak 1923 tarihinde Alaşehir’de hükümet avlusunda toplanan halkla konuşurken şöyle demiştir:

“Her fert dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da okuldur.” (Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1946:10).

Atatürk, dini inançlar kullanılarak halkın kandırılmasını önlemek için dinin doğrularını, halkın kutsal duygularını istismar etmeden okulda öğretilmesini istemekteydi. Fakat bu durum okullarda eğitimin temeline dinin alınması anlamına da gelmemektedir. Bununla birlikte Atatürk, sözü edilen din eğitiminin öğretmenler tarafından değil 1923 yılında yaptığı konuşmasında belirttiği gibi yüksek öğretim kurumlarında yetişecek seçkin ve gerçek din bilim adamları tarafından verilmesini arzulamaktadır.

Rasyonalizm ana teması ile ilişkili kodların Atatürk’ün söylevlerinde geçmesinden anlaşılacağı üzere Atatürk’ün rasyonalist düşünce yapısının oluşmasında okuduğu kitaplar önemli bir yere sahiptir. Sahip olduğu bu rasyonalist düşünce yapısının bir ürünü olan laik eğitim düşüncesini uygulamaya geçirmeye çalışmıştır. Bu nedenle Atatürk’ün hayata geçirmeye çalıştığı laik eğitim uygulamasını ana hatlarıyla da olsa ortaya koymanın O’nun rasyonalist düşünce yapısını anlamaya yardımcı olacağı değerlendirilmektedir.

4.4.1.2. LAİK EĞİTİM

Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı uygulamaların hepsinin temel hedefi Türk toplumunun çağdaşlaşmasının önündeki engelleri kaldırmak, laik ve millet bilinci olan bir toplum oluşturmaktır. Bu hedefe varmak için akıllı, temel yol gösterici kabul eden ve bunun neticesinde mantıksız olan şeyler ile boş inançlara karşı çıkan Atatürk düşüncesinde, özellikle laiklik anlayışında Descartes'in akılcı görüşünün tüm özellikleri bulunabilir (Daver, 1996). Renee Descartes'in ana yapıtlarından birisi olan Principia Philosophiae (Felsefenin İlkeleri) kitabının birinci bölümünün sonunda düşüncelerinin kısa bir özeti bulunmaktadır. Descartes'in burada anlattıkları Atatürk'ün rasyonalist düşüncesinde gelişen laik anlayışının da kısa bir tanımı olarak değerlendirilebilir. Descartes kitabında şöyle demektedir:

“Bilhassa Allah'ın vahiy ile bildirdiği şeylerin diğer bütün şeylerden ölçülmez derecede doğru olduğunu yanılmaz bir kaide olarak kabul edeceğiz. Böylece bir akıl kıvılcımı bize bunun aksini telkin eder görüldüğünde hükmümüzü Allah'tan gelene tabi kılmaya hazır olmalıyız. Fakat ilahiyatın karışmadığı şeylere gelince, burada; filozof olmak isteyen bir adamın doğru olduğunu bilmediği bir şeyi doğru olarak kabul etmesi, yani çocukluğunda dikkat etmeden verdiği hükümlere, aklını iyi idare edecek bir yaşa geldikten sonra aklından daha çok itimadetmesi hiç de makul değildir.” (Descartes, 1644/1943:94).

Atatürk, özellikleri Descartes'in felsefesine benzer olan rasyonalist anlayışı sonucu dine saygı duyan ama pratikte laik bir eğitim sistemi benimsemiştir. Dönmez (2005), Atatürk döneminde okulların tümünde laik bir eğitim zihniyetinin yerleştirilmeye çalışıldığını belirtmektedir. Batı'daki örneklerinde de olduğu gibi rasyonalist felsefeye dayalı bu çabanın hedefi Türk toplumunun eğitim yoluyla çağdaşlaştırılmasıydı. Burak (2008:626), “Türk toplumunun çağdaşlaşabilmesi için bu düşüncenin temel alınması dolayısıyla eğitimin dinin tesirinden kurtarılarak laik esaslara göre yeniden düzenlenmesi gerektiğini, bu doğrultuda laikleşme hareketlerine ağırlık verildiğini” ileri sürmektedir.

Atatürk fikri hür, irfanı hür nesillerin eğitim yoluyla yetiştirileceğini bildiği için bu görevi öğretmenlere vermiştir. Laik eğitim, Atatürk'ün işaret ettiği özgür bireylerin yetiştirilebilmesi için bir zorunluluktur. Bu konuda Aydemir (2009:92) görüşlerini, "laiklik toplum hayatının bir çok konusunda olduğu gibi eğitim hayatında da ferdin özgürleşmesi düşüncesinin yanındadır" şeklinde ifade etmektedir. Özel (2007:138), laik eğitimin amacının "özgürlüğün önündeki engelleri kaldırmak, böylece düşüncede ve harekette özgür bireyler yetiştirmek" olduğunu savunmaktadır.

Laiklik konusunda çok çeşitli tanımlar yapılmış olsa da en çok bilinen ve yaygın olan tanımı din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır şeklinde yapılan tanımdır. Karasar (1981:143)'a göre laiklik, "herşeyin kaynağında insan zekasını gören bir yaklaşımı" simgelemektedir. Buna göre, laik eğitim; eğitim kurumlarının ve eğitimin içeriğinin dini kurallara göre değil aklın ve mantığın kurallarına göre örgütlemek, planlamak ve geliştirmek şeklinde tanımlanabilir.

Laik eğitim için atılan adımlardan birisi halifeliğin kaldırılmasıdır. Halifeliğin kaldırılmasına ilişkin olarak Öztoprak (1999:57), "hilafet kurumuyla dinsel okullar etkin oluyor ve ülkede iki ayrı yönetim oluşuyordu" değerlendirmesini yapmaktadır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Şer'iyeye ve Evkaf Vekaletini (Din İşleri Bakanlığı) kaldıran kanunların çıkartılması laik eğitimi engelleyebilecek unsurların ortadan kaldırılmasını sağlamıştır.

Atatürk döneminin laik eğitim anlayışı yalnızca İslamiyetin eğitim sistemi üzerindeki etkilerinin arındırılması ile sınırlı değildir. O dönemde sayıları oldukça fazla olan yabancı okullarda da laik eğitim yapılması yönünde bir anlayış hakimdi. Özkan (2006), yabancı okullarında Hristiyanlık eğitimine ve dini motiflere kesinlikle izin verilmediğini ve bu yasaklara uymayan okulların derhal kapatıldığını belirtmektedir.

Laik eğitime geçişi destekleyen diğer uygulamalar arasında, karma eğitim uygulaması, Latin harflerinin kabulü, üniversite alanında yapılan yenileştirme çalışmaları, millet mekteplerinin açılması sayılabilir. Laik eğitime

geçiş çabası ve bu çabayı destekleyen diğer uygulamalar göz önüne alındığında rasyonalizm ana teması altında bulunan kodların tamamının laik eğitim uygulaması içinde yer aldığı söylenebilir.

4.5. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM ANLAYIŞININ HÜMANİST YÖNLERİNİN OLUŞMASINDA KİTAPLARIN ROLÜ VE ETKİSİ

Ararştırmanın beşinci alt probleminde “Atatürk’ün eğitim anlayışının hümanist yönlerinin oluşmasında kitapların rolü ve etkisi nedir?” sorusuna cevap aranmıştır.

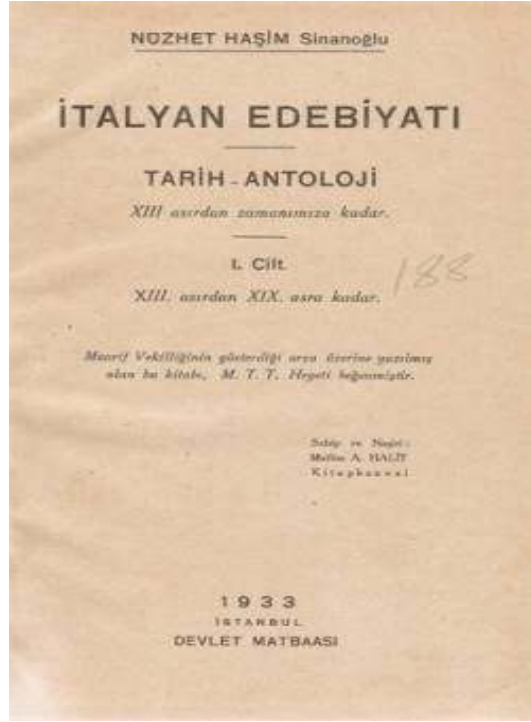
İtalyan şair Francesco Petrarca, hümanistlerin ilk atası sayılmaktadır. Nüşet Haşim Sinanoğlu’nun, Petrarca’nın hayatını, eserlerini ve Ortaçağdan rönesansa geçiş safhalarını incelediği Petrarca isimli kitabı (Şekil 25.) Atatürk’ün özel kütüphanesinde bulunan bir kitaptır.

Şekil 25. Nüşet Haşim Sinanoğlu’nun Petrarca İsimli Kitabı

Sinanoğlu’nun, bu kitap dışında hümanizmin yayılmasına araç olan İtalyan edebiyatının 13. yüzyıldan sonraki tarihini ve seçme eserlerini anlattığı İtalyan Edebiyatı isimli kitabı (Şekil 26.) ve hümanizmin köklerinin

dayandığı Yunan-Roma söylenbilimini konu alan Grek ve Romen Mitolojisi isimli kitabı (Şekil 27.) da bu kütüphaneye dahil edilen kitaplar arasındadır.

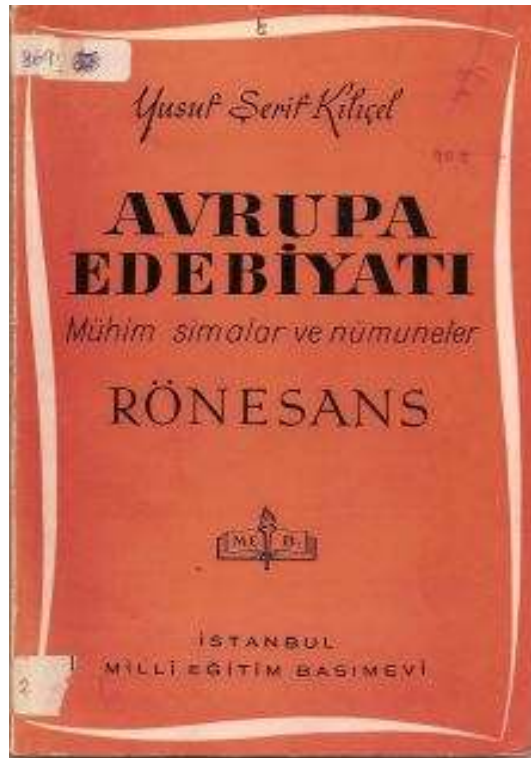
Şekil 26. İtalyan Edebiyatı İsimli Kitap

Şekil 27. Grek ve Romen Mitolojisi İsimli Kitap

1877 yılında doğan Tsuji Zennosuke'nin *The Humanitarian Ideas of the Japanese* (Japonların insancıl düşünceleri) isimli kitabının Atatürk'ün özel kütüphanesinde bulunması O'nun evrensel hümanist yapısının bir göstergesidir. Mirza Ahmed Sohrab'ın 1907 yılında basılan *The New Humanity* (Yeni İnsanlık) isimli kitabı da Atatürk'ün evrensel hümanizmasının fikir kaynaklarından birisi olabilir. Çünkü bu kitap modern toplumların evrensel ülkülerinin detaylı bir anlatımıdır. Atatürk'ün kütüphanesinde bulunan Charles Dollfus 1895 yılı basımlı *La Plainte Humaine* isimli kitapta yine bu kapsamda değerlendirilebilir.

Hümanizmin ortaya çıkışının Rönesans ile birlikte olduğu bilinmektedir. Yusuf Şerif Kılıçel'in Rönesans'ın önemli isimlerini ve örneklerini anlattığı Rönesans isimli kitabı (Şekil 28.) da Atatürk'ün kütüphanesinde olan bir kitaptır.

Şekil 28. Yusuf Şerif Kılıçel'in Rönesans İsimli Kitabı

Rönesans hümanistlerinin önde gelenlerinden biri olan Shakespeare (Frolov, 1984/1991:219)'in Hamlet ve Julius Caesar isimli iki romanı Atatürk'ün kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunlardan 1901 yılı basımlı olan

Julius Caesar isimli İngiliz klasiği Atatürk tarafından işaretlenmiş ve üzerine bazı notlar yazılmıştır (T.C. Başbakanlık, 1973).

Türk toplumunda hümanizme öncülük yapan yazarlardan biri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Bu yazarın üç kitabı ve bir çevirisi Atatürk'ün kütüphanesinde yer almaktadır. Karaosmanoğlu dışında Ruşen Eşref Üneydin da hümanizme yönelenler arasındadır. Üneydin'in, hümanizmin ilham aldığı bir isim olan Vergilius şiirlerini tercüme ettiği bir kitabı (Şekil 29.) Atatürk'ün kütüphanesinde.

Şekil 29. Ruşen Eşref'in Çevirisiyle Virgilius'un Şiirlerinden Oluşan Kitap

Atatürk bu kitaplar dışında, okuduğu diğer kitaplarda da hümanist düşünceyle ilgili satırları işaretlemiştir. Örneğin H.G. Wells'in Cihan Tarihinin Umumi Hatları kitabının üçüncü cildinde işaretlediği bölümler hümanizmin işaret ettiği özgürlük, gelişme, modern yaşam gibi unsurların eğitim yoluyla elde edilebileceğini anlatmaktadır:

“Modern devleti kendisinden önceki devletlerden ayıran esaslı fark, bu düşüncenin ameli sahada tahkiki, terbiyenin bireysel bir iş olmayıp, geneli ilgilendiren keyfiyetinde saklıdır. İnsanların yaratmaya çalıştıkları modern yurttaşın, ilk önce bilgili, sonra da oy sahibi olması gerekir.

Modern yurttaş, oyunu vermeden önce tanıkları dinlemelidir. Kararını vermeden önce konu hakkında bilgi ve düşünce sahibi olmalıdır. Bu da, seçim kulübeleri kurmakla değil, okullar kurmakla, edebiyatı, bilgiyi ve haberi kolay edinilebilir bir hale getirmekle olur. Böylece esaret ve karışıklık içindeki modern düşünüş, var olan iradeye dayanan katılımla çalışan bir devlete yol açılmış olur....Eğitim ve öğretim görmemiş bir insanın oy sahibi olması, kendisi için yararsız ve tehlikelidir. Kendisine doğru yöneldiğimiz düşünme yeteneğine sahip toplum, yalnızca bir irade topluluğu değildir. O, “iman ve boyun eğme toplumu”nun yerini alacak olan “bilgi ve irade camiası”dır. Göçebelikten gelen özgürlük ve nefise güven ruhuyla uygarlığa katılımında, zenginlik ve güven unsurlarını barıştıracak uzlaştırma aracı eğitimidir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 2, 440)

Atatürk’ün, kitapta işaretlediği bölümlere mercek altına alındığında toplumun irade özgürlüğünü kazanması gerektiği bunun yolunun da eğitimden geçtiği belirtilmektedir.

Alfred Feuillet’in Avrupa Milletleri Ruhiyatı isimli eserinin Alman Maarifi isimli bölümü Atatürk’ün işaretlediği bir bölümdür. Burada eğitimin düzen ve disiplin gerektirdiğinden bahsedilmekte aynı zamanda müzik eğitimi ile ulaşılabilecek hedefler örneklenmektedir:

“Alman çocukları okuldan itibaren düzenli bir hayata, askeri bir hayata alıştırılır. Kant şöyle der: ‘Eğer küçüklüğünden itibaren düzene alıştırmazsanız, sonra insanın karakterini değiştirmekte çok zahmet çekersiniz. Artık o insan, her hevesini yerine getirmeye uğraşır. Disiplin noksanı, kültür noksanından çok fenadır’... Alman siyasi birliğine, Alman milli duyguları da önemli hizmet etmiştir. Bu konuda Bismark şöyle der: ‘Okulda öğrenilen Alman şarkılarıdır ki Alman gönüllerini fethetmiştir. Ben bu türkülerini Alman birliğini sağlayan etkenlerin en önemlilerinden sayarım’.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 5, 349-350)

Atatürk’ün çocuklara geleceğin büyükleri gözüyle bakması ve müziğe verdiği önem bilinmektedir. Bu durum göz önüne alındığında, Feuillet’in kitabında insani değerlerin küçük yaşta kazandırılması gerekliliğinin

vurgulandığı ve müzik yoluyla milli duyguların kazandırıldığı anlatıldığı bölümün Atatürk tarafından işaretlenmesi daha fazla anlam kazanmaktadır.

J.P. Müller'in Sistemim isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği yerler Atatürk'ün hümanist düşüncesinde yer alan beden eğitimine kaynaklık etmiş olabilir. Atatürk'ün bu kitapta işaretlediği bölüm şöyledir:

“Orta mektepler ve hatta ilk mekteplerde bulunan talebelerde, vücut bakımı ve hıfıssıhhası hakkında, yüksek bir fikir ve ruh uyandırıp, inkişaf ettirilmeli ve oda jimnastikleri hakkında, esaslı fikirler telkin edilmelidir. “Bu sistem ister benim metodum, isterse başka bir metot olsun” yeterki, vücut bakımının iyiliğinden, lelelelerinden, müsmer neticelerinden, bahsederek, temizliği ve bakımı, körpe dimağlarda, itiyat şekline koymağı temin edebilsin, bu sayede, vücut bakımından ve temizliğinden, fevkalade lezzet bulan talebeler, mektepten çıktıkları zaman, itiyat haline getirecekleri bu mümtaz evsaktan, cidden büyük bir fikir ve hassa kazanarak, hayata atılmış olurlar. Bu fikir, herkesin, kendi doktoru olabilecek kadar, geliştirilüp, çoğaltılmalı, bu sayede fena sıhhiye memurlarından, kısmen olsun kurtulunarak, ufak tefek hastalıklara bakmak ve tedavi edebilmek hususları da, bizzat temin edilebilmelidir. Kanaatime nazaran, bu düşüncem yakın bir istikbalde tahakkuk edecektir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 10, 414)

Atatürk'ün insanın vücudunun sağlıklı olmasının önemini belirten yukarıdaki satırları işaretlemesi, eğitim boyutlu düşüncelerinde beden eğitimi ve spor konusuna bakışı arasındaki ilişkiye ışık tutabilir.

Demetrius GEORGIADES tarafından yazılan ve 1892 yılında basılan Günümüz Türkiyesi isimli kitapta Atatürk'ün altını çizdiği satırlar hümanist bir içerik taşımaktadır:

“Reformlara eğitimle başlanması gerektiği inancındayım. Aynı sıralarda Müslümanları, Hristiyanları, Yahudileri ve eğer var ise putperestleri bir araya toplayacak okullarda onlar, çok ufak yaşlardan itibaren birbirlerini düşman olarak değil, kardeş olarak düşünmeye alışacaklar ve bir gün ülke tehlikede olduğunda, onu savunmak için yan yana ölmeyi bileceklerdir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 16, 77).

Atatürk'ün, Georgiades'in kitabında işaretlediği satırlar herhangi bir sınıfın değil insanların değerli olduğunu işaret etmektedir.

Basım yılı 1911 olan Fransızcanın Öğretimi isimli kitapta Atatürk'ün işaretlediği yerler hümanist bir eğitim için dil ve edebiyatın araç olarak kullanılabileceğini anlatmaktadır. Montaigne gibi hümanizmin öncülerine başvurulması gerektiği anlatılan bölümde yazarlar şöyledir:

“Söz konusu olan ne dil bilgisi uzmanları ne de sanatçılar yetiştirmektir. Öğrencilerin genelde ihmal edilmiş öz ve doğru olmayan, özgünlüğe, anlaşılabilirliğe ve doğruluğa hazırlamaktır. Bunun için Montaigne'den Pascal'a, nesir yazarı Racine'den Montesquieu'ya, Voltaire, Merime ve Moupasant'a kadar yalın yazan nesircilerimize başvuralım; belki bunların arasında Montaigne, Voltaire ve Pascal'ı ayrı tutabiliriz.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 287).

Bir Fransızca kitabında Atatürk'ün işaretlediği bölümün özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk gibi değerlerin kazandırılmasının öneminden bahsedilen satırlardan oluşması dikkat çekicidir.

Maxime Gorki'nin 1922 yılında basılan Devrimle İlgili Yazılar isimli kitabında Atatürk'ün işaretlediği bazı yerler hümanist düşünceye paraleldir. Örneğin:

“Bilim demokratikleştirilmelidir; halkın tekelinde olmalıdır; sadece o yaratıcı çalışmanın kaynağı, tüm kültürlerin temelidir. Sadece bilim bize bilinç verir; sadece o yeni ufuklar için yolumuzu açar.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 19, 482).

Yazarı ve basım tarihi belli olmayan Dünya Tarihinin Müstakbel Safhası (Dünya Tarihinin Gelecekteki Evresi) isimli kitaptaki “Yalnız, falan sınıftan falan kavimden değil, bütün ırk eğitim görecektir” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 8, 334) cümlesi Atatürk tarafından işaretlenmiştir. Bu cümle ırkların eşitliğine vurgu yapmaktadır.

Gustave Le Bon'un Halkların Gelişiminin Psikolojik Yasaları isimli 1911 yılında basılan kitabında insanların eşitliğine vurgu yapan satırlar Atatürk tarafından işaretlenmiştir:

“İnsanlık her zaman ölü fikirlere ve ölü tanrılara umutsuzca sıkı sıkıya tutunmuştur. İnsanlığın ilkel tarihini, zihinsel yapısının değişimini, kalıtım yasalarını zaten hiç bilmeyen filozofların dünyaya, bireylerin ve ırkların eşitliği fikrini atmalarının üzerinden henüz 1,5 yüzyıl geçmiştir.” (Anıtkabir Derneği, 2001:Cilt 20, 280).

Atatürk'ün Le Bon'un kitabında işaretlediği satırlar ırkların eşitliği ile birlikte bireylerin eşitliğine de dikkat çekmektedir.

Özel Askeri Okul – Ahlak ve Eğitim Dersleri- 1. Sınıf – 1910–1911 isimli yazarı ve basım tarihi belli olmayan bir kitabın Bireysel Eğitimin Gerekliliği başlıklı alt bölümünde “Karakterler, yüz ifadeleri gibi, ortak noktaları olmasına karşın, birbirlerinden çok farklıdırlar. Zekalar birbirlerine eşit değildirler” satırları Atatürk tarafından işaretlenmiştir. Bireylerin eşitliğine değinilen satırları işaretleyen Atatürk'ün bireysel farklılıkların eğitimde göz önüne alınmasının önemine değinilen iki cümlelik bölümü dahi kaçırmayacak kadar bu konuya önem verdiği görülmektedir.

4.5.1. ATATÜRK'ÜN HÜMANİST EĞİTİM ANLAYIŞININ UYGULAMAYA YANSIMALARI

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümler dikkate alınarak belirlenen ve araştırmacılar tarafından hümanizm ana teması ile ilişkilendirilen kodlar; *toplumda irade özgürlüğü, insanın değerli olması, erken yaş değer eğitimi, milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü, güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması, insanın bedensel değerliliği, özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk, bireylerin ve ırkların eşitliği* kodlarıdır.

İnsanlık sevgisi ve insani değerlere olan saygısı Atatürk'ün yaşamının her anında görülmektedir. Atatürk'ün bu hümanist yapısının eğitim boyutlu

düşüncelerine yansımada okuduğu kitapların etkisi, konuşmaları ve yaptığı uygulamalar incelenerek anlaşılabilir. Bu nedenle, *hümanizm* ana teması ile ilişkilendirilen kodların Atatürk'ün konuşmalarında vurgulanması ve yaptığı uygulamalarda kendini göstermesi O'nun eğitim anlayışında hümanizmin de etkili olduğunu ve bunun temellerinin okuduğu kitaplara dayandığı sonucunun çıkartılmasına neden olabilir.

4.5.1.1. ATATÜRK'ÜN EĞİTİM İLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİNDE HÜMANİST UNSURLAR

Atatürk, hümanizmin temel ilkesi olan özgürlüğe çok önem vermiştir. Örneğin 22 Nisan 1921'de yaptığı bir söyleşide şöyle demiştir: “Hürriyet ve bağımsızlık benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli miraslarından olan bağımsızlık aşkı ile yaratılmış bir adamım.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:181; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 3, 31). Atatürk'ün özgürlüğe önem vermesinin bir nedeni birilerine bağımlı olmaktan fert olmaya giden yolun özgürlükten geçmesidir. Sarac (2006:54), Atatürk'ün bu nedenle özgür bireyi amaçladığını ve bunu gerçekleştirmenin aracı olarak da eğitimi gördüğünü ileri sürmektedir.

Gökberk (1980:188)'e göre hümanizm; “modern insanın yeni hayat anlayışını ve duygusunu dile getiren” düşünce akımıdır. 25 Ekim 1931 tarihinde Ankara'da toplanan İkinci Balkan Konferansının son oturumunda Atatürk, “insanları mutlu edecek tek vasıta, onları birbirlerine yaklaştırarak, onlara birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan hareket ve enerjidir” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:319; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 306) demiştir. Atatürk bu konuşmasında insana verdiği değeri de vurgulamaktadır. “*İnsanın değerli olması*” kodunu Atatürk aynı konuşmasında “Dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve başarılı olmasıyla mümkün olacaktır” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:319; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 306) şeklinde dile getirmiştir. Atatürk, 17 Mart 1937'de Ankara'da Romanya'nın o dönemki dışişleri bakanı Antonescu ile yaptığı

konuşmanın bir yerinde “Bahçesinde çiçek yetiştiren adam çiçekten bir şey bekler mi? Adam yetiştiren adam da, çiçek yetiştirendeki hislerle hareket edebilmelidir” (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2,325) demiştir. Atatürk’ün bu sözlerinde O’nun “insanın değerli olması”na yaptığı vurgu anlaşılma ile beraber eğitimcilerle de çok önemli bir mesaj vermektedir.

Atatürk’ün hümanist anlayışında insan değerlidir ama aynı zamanda insani değerlerin de kazandırılması gerekmektedir. Bu insani değerlerin kazandırılmasında kullanılacak yöntemlerden birisi güzel sanatlar eğitimidir. “*Güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması*” kodunda belirtilen hedefi Atatürk çeşitli konuşmalarında ifade etmiştir. 22 Ocak 1923 günü Bursa’da şark sinemasında yaptığı konuşmasında şunları söylemektedir:

“Dünyada medeni olmak, ilerlemek ve olgunlaşmak isteyen herhangi bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihi hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 70).

1928 yılında ise “*güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması*” konusunda şunları vurgulamıştır:

“İnsanlarda bir takım ince, yüksek ve asil duygular vardır ki insan onlarla yaşar. İşte o ince, yüksek, derin ve asil duyguları en çok duyabilen ve diğer insanlara duyurabilen şairdir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369).

1936 yılında Cumhuriyet gazetesinde çıkan bir yazıda da Atatürk’ün güzel sanatlarda ilerleme kaydedemeyen milletlerin insani değerlere sahip olamayacağını söylediği görülmektedir:

“Güzel sanatlarda başarı; bütün inkılapların başarılı olduğunun en kesin delilidir. Bunda başarılı olamayan milletlere ne yazıktır. Onlar, bütün başarılarına rağmen medeniyet alanında yüksek insanlık sıfatıyla tanınmaktan daima yoksun kalacaklardır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:367).

Atatürk, güzel sanatlar içerisinde müziğe ayrı bir önem vermektedir. 1934 yılında çıkan Ayın Tarihi dergisinde “milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü” koduyla belirtilen düşüncelerin Atatürk tarafından şu sözlerle ifade edildiği yazmaktadır:

“Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk müziğidir. Bir ulusun yeni değişikliğine ölçü, müzikte değişikliği alabilmesi, kavrayabilmesidir... ulusal, ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce, modern müzik kurallarına göre işlemek gerektir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369).

“İnsanın bedensel değerliliği” kodu da hümanizm ana teması ile ilişkilendirilmiştir. Atatürk, beden gelişiminin de eğitimin bir parçası olduğunu çeşitli defalar ifade etmiştir. Atatürk *“insanın bedensel değerliliği”* hakkında bir konuşmasında şöyle demektedir:

“Fikri gelişmeye olduğu gibi, bedeni gelişmeye de önem vermek ve özellikle milli karakteri derin tarihimizin ilham ettiği yüksek derecelere çıkarmak lazımdır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:343).

Atatürk’ün *“insanın bedensel değerliliği”* koduna vurgu yaptığı başka bir konuşması ise şöyledir:

“Türk sosyal bünyesindeki spor hareketlerini düzenlemekle görevli olanlar, Türk çocuklarının spor hayatını yükseltmeyi düşünürken, sadece gösteriş için herhangi bir müsabakada kazanmak emeliyle bir spor politikası oluşturmazlar. Asıl amaç, bütün her yaştaki Türkler için beden eğitimini sağlamaktır. Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur sözünü atalarımız boşuna söylememişlerdir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:343; Afetinan, 1981: 90).

Sarac (2006:52), hümanist eğitimi “gelenek değerlerini yeniden gözden geçirmeye yöneltebilecek tek güç” olarak görmektedir. Bu gücün kullanılacağı en etkili yer okuldur. Hümanizm ana teması altında yer alan *“erken yaş değer eğitimi”* kodunda belirtilen değerlerin okullarda verildiğini

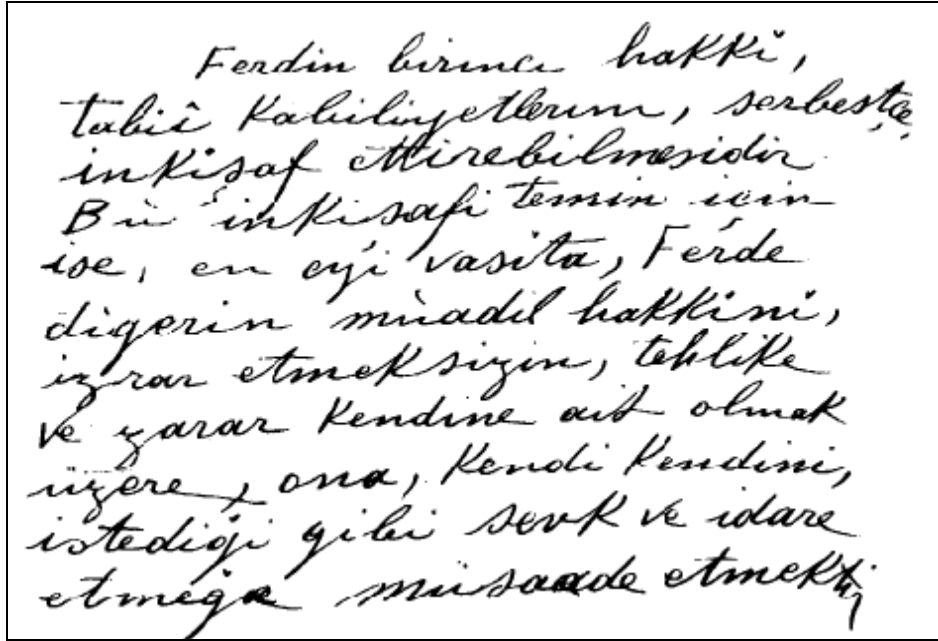
Atatürk, “okul genç beyinlere; insanlığa hürmeti, millet ve memlekete sevgiyi, şerefi, bağımsızlığı öğretir” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:301; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 47) sözleriyle açıklamaktadır. Atatürk “erken yaş değer eğitimi” konusunun önemine dikkat çekerek şunları söylemektedir:

“...onların temiz yüreklerinde, yurt, ulus, aile ve yurttaş sevgisiyle beraber, doğruya, iyiye ve güzel şeylere karşı sevgi ve ilgi uyandırmaya çalışılmalıdır. Bence bunlar, çocuk terbiyesinde, ana kucağından en yüksek eğitim ocaklarına kadar her yerde, her zaman üzerinde durulacak önemli noktalardır.” (Akyüz, 1994:359; Genelkurmay Başkanlığı, 1983:327)

Atatürk’ün “erken yaş değer eğitimi” üzerinde önemle durmasının bir nedeni de hümanist karakterinin bir göstergesi olan çocuk sevgisidir. Alkan (1978:302), Atatürk’ün eğitim anlayışında “insanlık meziyetinin en değerli sembolü”nün çocuk olduğu düşüncesinin yer aldığını belirtmektedir. Atatürk, “çocuk sevgisi insan için bir ihtiyaçtır” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:327) diyerek hümanist karakterinin bir başka boyutunu sergilemiştir. Atatürk, çocuklara olan sevgisini “erken yaş değer eğitimi” alanında da hümanist bir çizgiye taşımıştır. Atatürk bu konuda şöyle demektedir:

“Çocukları serbestçe konuşmaya, düşündüklerini, duyduklarını olduğu gibi ifade etmeye teşvik etmelidir; böylece hem hatalarını düzeltmeye imkan bulunur, hem de ileride yalancı ve ikiyüzlü olmalarının önüne geçilmiş olur. Kısacası çocuklarımızı artık, düşüncelerini hiç çekinmeden açıkça ifade etmeye, içten inandıklarını savunmaya, buna karşılık da başkalarının samimi düşüncelerine saygı duymaya alıştırmalıyız.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:327)

Kale (1992:763)’nin Abbagnano (1976)’nun Humanism adlı çalışmasından yaptığı çeviride hümanizm, “insanın değerini kabul eden; onu her şeyin ölçütü olarak tanımlayan, insanın doğasını, yetilerinin ölçüsünü (sınırlarını) ya da ilgilerini konu edinen bir felsefe” olarak tanımlanmaktadır. Atatürk’ün Medeni Bilgiler kitabı için Afetinan’a verdiği 27 Ocak 1930 tarihini attığı el yazısı notlarda (Şekil 30.) ise şunlar yazmaktaydı:

Şekil 30. Atatürk'ün El Yazısı İle Hümanist Düşünceleri (Afetinan, 1998:507)

Bu yazı günümüz Türkçe'sine göre çözümlendiğinde şu ifadelerle karşılaşılmaktadır: "Kişinin birinci hakkı, doğal yeteneklerini serbestçe geliştirebilmesidir. Bu gelişimi sağlamak için ise, en iyi vasıta, kişiye, bir başkasının benzer hakkına zarar vermeksizin, tehlike ve zarar kendine ait olmak üzere, ona, kendi kendini, istediği gibi sevk ve idare etmeye müsaade etmektir." Görüldüğü gibi hümanist felsefe ile ilişkili bulunan "özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk" kodu ile belirtilen kavramlar Atatürk'ün de önem verdiği kavramlardandır. Şüphesiz ki Atatürk, insanın doğasında var olan bu değerlerin eğitim yolu ile geliştirilebileceğine inanan birisiydi.

Hümanist felsefede üzerinde önemle durulan bir konu da "*bireylerin ve ırkların eşitliği*"dir. Atatürk 1937 yılında yaptığı bir konuşmasında "*bireylerin ve ırkların eşitliği*" hakkında "insanlığın hepsini bir vücut ve bir milleti bunun bir organı saymak gerekir" (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:323; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 326) diyerek bu konudaki duyarlılığını sergilemiştir. Atatürk, 1931 yılındaki bir konuşmasında da "*bireylerin ve ırkların eşitliği*" kodunu vurgulamaktadır:

“Türkiye Cumhuriyeti halkını, ayrı ayrı sınıflardan oluşmuş değil ve fakat kişisel ve sosyal hayat içinde iş bölümü itibari ile, çeşitli mesleklere ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiplerimizdendir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:487).

Atatürk, hümanist anlayışını yalnızca konuşmalarında ifade etmekle kalmamıştır. Giritli, (2005:46), “Atatürk tarafından kurulan Hakimiyet-i Milliye gazetesinin ilk sayısında 1789 Fransız İnsan Hakları Beyannamesinin” yer aldığını belirtmektedir. Bu durum, Atatürk’ün “*bireylerin ve ırkların eşitliği*”ne verdiği öneme başka bir örnek teşkil etmektedir.

“Toplumda irade özgürlüğü” kodu hümanizm ana teması altında yer alan bir diğer koddur. Atatürk, toplumu meydana getiren bireylerin özgür iradeye sahip olması gerektiğini savunmakta aksi görüşü eleştirmektedir. Bu eleştirilerinden birisi şu şekildedir:

“Toplulukların başına geçebilen adamlar, topluluğu, Allah adına idare ederdi. Her türlü hak ve yetki onlarda idi. Kişinin hakkı, hürriyeti söz konusu değildi.” (Afetinan, 1998:451-452)

Atatürk, 1921 yılında Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan bir söyleşide “toplumun irade özgürlüğü”ne sahip olmasının gereklerini açıklamaktadır:

“Bir millette onurun, saygınlığın, namusun ve insanlığın meydana gelebilmesi ve devam ettirilebilmesi, mutlaka o milletin hürriyet ve bağımsızlığına sahip olmasıyla mümkündür.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:181; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 3, 31).

Atatürk’ün konuşmalarında “toplumda irade özgürlüğü” kodunun en açık şekilde vurgulandığı örneklerden birisi el yazısı ile yazdığı notlarda görülmektedir:

“Her istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine göre bir siyasi fikre sahip olmak, seçtiği bir dinin şartlarını yerine getirmek veya getirmemek hak ve hürriyetine sahiptir. Kimsenin fikrine ve vicdanına egemen olunamaz.” (Afetinan, 1998:470).

Hümanizm ana teması altında yer alan kodların, Atatürk tarafından yazılı ve sözlü olarak ifade edilmesi Atatürk'ün eğitim anlayışında hümanizmin etkilerinin bir göstergesidir. Bununla birlikte, Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği yerlerden çıkartılan kodlar ile yazılı ve sözlü ifadelerinin aynı içerikte olması O'nun hümanist anlayışının okuduğu kitaplardan beslendiği sonucunun çıkartılmasına yol açmaktadır.

Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı uygulamalardan bazılarının hümanist içerik taşıdığı ve *hümanizm* ana teması altında bulunan kodları içerdiği söylenebilir. Bu nedenle Atatürk'ün eğitim alanında yaptığı uygulamalardan hümanist içerik taşıdığı düşünülenlerin incelenmesinin konuya açıklık getireceği değerlendirilmektedir. Bu uygulamalar, eğitimde fırsat eşitliği, güzel sanatlar eğitimi ile beden eğitimi ve spor'un geliştirilmesi çabalarıdır.

4.5.1.2. EĞİTİMDE FIRSAT EŞİTLİĞİ

Tüm insanların; din, dil, ırk, mezhep, cinsiyet ayrımı gözetmeden eşit olduğu kabulü hümanizmin temel koşullarındandır. Atatürk'ün hümanist eğitim anlayışında bu koşul eğitimde fırsat eşitliği olarak kendisini göstermektedir. Recep (1996:1323), Atatürkçü modelin birinci motifi olarak "insanların hak ve özgürlükleri, insanlar arasında tam eşitlik; fizik, moral ve zihni gelişmelerinde eşit fırsat ve olanaklara sahip olması"nı göstermektedir. Senemoğlu (2001), Atatürk'ün eğitimde fırsat eşitliğini savunduğunu ve eğitimin toplumun tümünü içine alacak şekilde olması gerektiğini belirttiğini ifade etmektedir. Çağlar (1981:63), Atatürk'ün "eğitimin her insanın doğal hakkı olduğunu, herkesin eğitim hakkının verilmesinin toplumun geleceğinin garantisi olduğunu" vurguladığını belirtmiştir. Atatürk'ün bu düşüncelerinin uygulama boyutuna bakıldığında ilkin 1924 anayasasında yer alan "ilköğretim bütün vatandaşlar için zorunlu ve devlet okullarında parasızdır" maddesi göze çarpar. Bu anayasa maddesi ile vatandaşlar arasında herhangi bir ayırım yapılmadan eğitim imkanı tanınmıştır. Kadınların eğitimine önem

verilmiş, kızların da erkekler gibi eğitim görmesi sağlanmaya çalışılmış, pek çok kız okulu açılmış, mevcut okullar karma hale getirilmiştir.

Eğitimde fırsat eşitliği sadece kadın-erkek eşitliği olarak algılanmamış yeni kurulan devletin azınlıkta kalan vatandaşlarına da eğitim haklarından yararlanılabilmesi için imkanlar tanınmıştır. Tak (2007), 1. Dünya Savaşı'nın başladığı dönemlerde yalnızca ABD ve Fransa'nın 1000'e yakın okulu olduğunu, diğer ülkelerin (İngiltere, Almanya, İtalya, Avusturya gibi) okullarıyla bu sayının çok daha fazla olacağını belirtmektedir. Milli mücadelenin kazanılması bu okulların akıbetlerinin ne olacağı sorusunu da gündeme getirmiştir. Türkiye'nin aleyhinde faaliyetlerde bulunan okul sayısının fazla olması bu okulların kapatılmasına kesin gözüyle bakılmasına neden olmaktadır. 29 Ekim 1923 tarihinde Fransız gazeteci Maurice Pernot ile yaptığı görüşmede, Türkiye'de bulunan Fransız okullarının geleceği hakkında sorulan bir soruya Atatürk şu cevabı vermiştir:

"...İstiyoruz ki okullarınız kalsın. Fakat, Türkiye'de bizim okullarımızın bile sahip olmadıkları ayrıcalıklara yabancı okulların sahip olmasını kabul etmek mümkün değildir. Müesseseleriniz, aynı sınıfta Türk müessesatına konu olan kanun ve nizamata uydukça baki kalabilir." (Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 3, 90).

Bu cevaptan da anlaşılacağı üzere Atatürk, yabancı okulların faaliyetlerine, herhangi bir menfi propaganda yapmadıkları ve Türk Milli Eğitiminde geçerli olan kanun, yönetmelik ve programlara uydukları sürece olumlu baktıklarını ifade etmiştir.

Atatürk'ün üzerinde önemle durduğu eğitimde fırsat eşitliğine yönelik uygulamaların, *birey ve ırkların eşitliği, insanın değerli olması, toplumda irade özgürlüğü, erken yaş değer eğitimi* kodlarını kapsadığı değerlendirilmektedir.

4.5.1.3. GÜZEL SANATLAR EĞİTİMİ

Atatürk'ün sanata ve sanatçıya verdiği önem herkesçe bilinmektedir. Ankara'da yapılan onuncu Cumhuriyet Bayramı törenlerinde dile getirdiği söylevinde şöyle demiştir:

“Yüksek bir insan toplumu olan Türk milletinin tarihi bir özelliği de güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan gelen zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve milli birlik duygusunu devamlı olarak ve her türlü vasıta ve önlemlerle besleyerek geliştirmek milli idealimizdir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:367; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 318)

Atatürk, güzel sanatlar içinde edebiyata ayrı bir ilgi duymuştur. Savaşların en çetin zamanlarında dahi edebi eserleri elinden düşürmemiştir. Kantemir (1996:71)'e göre Atatürk, “yarının sorumluluğunu yüklenecek gençlerin daha çocukluktan itibaren, edebiyat yoluyla, ulusun yüceliğini öğrenerek, toplumunu geliştirecek biçimde yetişmesini sağlayacak bilgilerle donatılmasını” arzu etmekteydi. Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alan kitaplar arasında da edebiyatla ilgili oldukça fazla sayıda eser bulunmaktadır. Türk edebiyatı dışında, Amerikan, İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, Latin, Yunan edebiyatına ait örneklerin de bulunduğu bu kitapların sayısı 542'dir. Kavcar (1981), edebiyatın toplum üzerindeki etkilerine ilişkin Atatürk'ün fikirleri olduğunu, okul programlarını bu yönde düzenlediğini, bir eğitim programcısı gibi edebiyat öğretimi ile yakından ilgilendiğini, amaç ve ilkeler saptadığını belirtmektedir. Atatürk edebiyatçılarla özel olarak ilgilenmiş, kendisi de söylevleriyle özellikle Gençliğe Hitabe örneğinde olduğu gibi hitabet sanatından en güzel örnekleri vermiştir. Kantemir (1996:70), Atatürk'ü, “sözcükleri kaleminde sihirli bir güç olan eşsiz bir hatip” olarak nitелеmekte, Kavcar (1981) da Büyük Nutuk'un Atatürk'ü güçlü bir hatip olarak gösterdiğini ifade etmektedir. Atatürk'ün, şiiri de çok sevdiği ve hatta kendisinin de birkaç şiir denemesi olduğu belirtilmektedir (Sakaoğlu, 1994). Atatürk, bu ilgisini 1928 yılındaki şu sözleriyle göstermektedir:

“İnsanlarda birtakım ince, yüksek ve asil duygular vardır ki insan onlarla yaşar. İşte o ince, yüksek, derin ve asil duyguları en

çok duyabilen ve diğer insanlara duyurabilen şairdir.
(Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369)

Atatürk, edebiyat dışında diğer sanat dallarına da önem vermiş ve gelişmeleri için çaba harcamıştır. Atatürk sanat'ı tanımlarken şöyle demiştir:

“Sanat güzelliğin ifadesidir... Bu ifade söz ile olursa şiir, nağme ile olursa müzik, resim ile olursa ressamlık, yontma, oyma ile olursa heykeltıraşlık, bina ile olursa mimarlık... olur.”
(Genelkurmay Başkanlığı, 1983:371).

Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyet'in dayanağı Türk milleti, Türk milletinin temelleri ise Türk kültürüdür. Öztoprak (2005:1481)'in Gökbilgin (1972)'den aktardığına göre Atatürk güzel sanatları, “eğitim, bilim ve kültür devriminin bir parçası” olarak değerlendirmektedir. Öztoprak (2005:1481), “edebiyat, resim, heykel ve müzik alanında ortaya konan girişimleri kültür devrimi kapsamında” görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Atatürk, hümanizmin ilk temsilcilerinden olan Montesquieu'nun milletlerin yükselmesinde müzik eğitiminin önemine vurgu yaptığı bir sözüne dikkati çekerek müzik eğitimi üzerinde ısrarla durmuştur (Karal, t.y.). Atatürk, bu konuda 14 Ekim 1925 tarihinde İzmir Kız Öğretmen Okulu'nda yaptığı bir konuşmasında şöyle demiştir:

“Hayatta müzik lazım değildir. Çünkü hayat müziktir. Müzik ile ilgisi olmayan varlıklar insan değildirler. Eğer söz konusu olan hayat insan hayatı ise müzik mutlaka vardır. Müziksiz hayat zaten mevcut olamaz. Müzik hayatın neşesi, ruhu, sevinci ve herşeyidir.”
(Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 242).

Atatürk'ün bu konuşmayı kız öğretmen okulunda yapması dikkat çekicidir. Atatürk, müzik'in uluslararası alanda Türk milletinin yeni silueti hakkında vereceği mesajın önemini bildiğinden bu konuyu geleceğin öğretmenlerine anlatma ihtiyacı hissetmiş olabilir. Nitekim 1924 yılında Musuki Muallim Mektebi kurulmuş daha sonra bu okul opera ve tiyatro bölümlerinin teşkiliyle konservatuar haline getirilmiştir (Aydemir, 2009).

Atatürk, 1934 yılında sarfedilen bu çabaların amacını ve önemini şu sözleriyle ortaya koymaktadır:

“Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk müziğidir. Bir ulusun yeni değişikliğine ölçü, müzikte değişikliği kavrayabilmesidir... Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan; yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir an önce, modern müzik kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu düzeyde Türk ulusal müziği yükselip, evrensel müzikte yerini alabilir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:368).

Atatürk'ün güzel sanatlar içinde heykel sanatına önem vermesi, heykelciliğin kültürel değerlerin geleceğe taşınmasında önemli rol oynamasına karşın, Türk milletinin asırlardır sanki İslam dininde resim ve heykel günahtır hükmü varmışçasına bu sanat dalından uzak durmasına bağlanabilir. Atatürk, Bursa'da Şark Sinemasında 22 Ocak 1923 tarihinde halk ile yaptığı konuşma esnasında sorulan bir soruya cevaben şöyle demiştir:

“Dünyada medeni olmak, ilerlemek ve olgunlaşmak isteyen herhangi bir millet mutlaka heykel yapacak ve heykeltraş yetiştirecektir. Abidelerin şuraya buraya tarihi hatıralar olarak dikilmesinin dine aykırı olduğunu iddia edenler, din hükümlerini gereği gibi araştırıp incelememiş olanlardır... Aydın ve dindar olan milletimiz, ilerlemenin sebeplerinden biri olan heykeltraşlığı en üst derecede ilerletecek ve memleketimizin her köşesinde atalarımızın ve bunlardan sonra yetişecek evlatlarımızın hatıralarını güzel heykellerle dünyaya ilan edecektir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:369; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 2, 242).

Müzelerin, bir toplumun eğitiminde üstlendiği rol yadsınamaz. Müzeler, “tarih bilincine sahip, kültürel kimliğini kazanmış bireylerin yetişmesine önemli katkılarda bulunmaktadır” (Yasa, 2005:1485). Atatürk'ün müzelere verdiği önem de hümanist anlayışının bir ürünüdür. Tüm insanlığın ortak değerlerinin sergilendiği müzelerin kurulması ve korunması için Atatürk bizzat isteklerde bulunmuştur. Atatürk, Ankara'da Hitit müzesinin kurulmasını, Topkapı sarayının pek çok bölümünün onarılarak halkın ziyaretine açılmasını,

Konya'da Mevlana Türbesi ve Dergahı'nın müzeye dönüştürülmesini ve daha pek çok tarihi yapının müze olarak kullanılmasını istemiştir (Yasa, 2005).

Atatürk'ün güzel sanatlara verdiği önemin bir sonucu olan uygulamaların *güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması, milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü, erken yaş değer eğitimi, özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk* kodlarını kapsadığı değerlendirilmektedir.

4.5.1.4. BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR

Hümanist eğitim anlayışının içerisinde barındırdığı insanların yaratıcı güçlerinin geliştirilmesi, insanın özgür kılınması ve her bakımdan yükseltilmesi fikirleri beden eğitimi ve spor yoluyla hayat bulabilmektedir. Güven (2005:1052), Atatürk'ün beden eğitimi ve spor politikasının, "bireyin beden sağlığı yanında milli ve evrensel erdemler kazandırmayı" hedeflediğini ileri sürmektedir. Atatürk, hümanist anlayışı çerçevesinde sporu bir rekabet aracı olarak görmemiş, zeka gelişimi ve ahlaki değerler gibi hümanist niteliklerin kazandırılabilceği bir alan olarak algılamıştır. Atatürk bu konuda şöyle demiştir:

"Spor, yalnız beden yeteneğinin bir üstünlüğü sayılamaz. Anlayış ve zeka, ahlak da bu işe yardım eder. Zeka ve kavrayışı geri olan kuvvetler; zeka ve kavrayışı yerinde olan daha az kuvvetlilerle başa çıkamazlar. Ben sporcunun zeki, çevik aynı zamanda ahlaklısını severim." (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:371)

Atatürk'ün Türk gençliğine ve onun bedensel gelişimine verdiği önem çeşitli konuşmalarına konu olmuştur. Yazıcı (2002:93)'ya göre Atatürk, "millet ve medeniyet açısından sporun önemine inanarak her yaştan ve cinsten bütün toplumu spor yolu ile fiziken, moralman, sağlıklı ve sosyal bir yapıya taşımaya çalışmıştır". Bu düşüncesini Atatürk şu sözleriyle ifade etmiştir:

"Türk sosyal bünyesinde spor hareketlerini düzenlemekle görevli olanlar, Türk çocuklarının spor hayatını yükseltmeyi"

düşünürken, sadece gösteriş için herhangi bir müsabakada kazanmak emeliyle bir spor politikası oluşturamazlar. Asıl amaç, bütün her yaştaki Türkler için beden eğitimi sağlamaktır. ‘Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur’ sözünü atalarımız boşuna söylememişlerdir.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:343; Afetinan, 1981:90).

Güven (2005:1058)’e göre Atatürk, “gerçek anlamda beden eğitiminin okullarda disiplinli olarak yer almasıyla mümkün olabileceğini” düşünmektedir. Atatürk bu düşüncesini 1 Kasım 1937’de Meclis’in beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmasında dile getirdiği görülmektedir. Atatürk bu konuşmasında şöyle demiştir:

“Her çeşit spor faaliyetlerini, Türk gençliğinin milli terbiyesinin ana unsurlarından saymak lazımdır. Bu işte, hükümetin şimdiye kadar olduğundan daha çok ciddi ve dikkatli davranması, Türk gençliğini spor bakımından da, milli heyecan içinde özenle yetiştirmesi önemli tutulmalıdır.” (Genelkurmay Başkanlığı, 1983:343; Türk Tarih Kurumu, 1989:Cilt 1, 420)

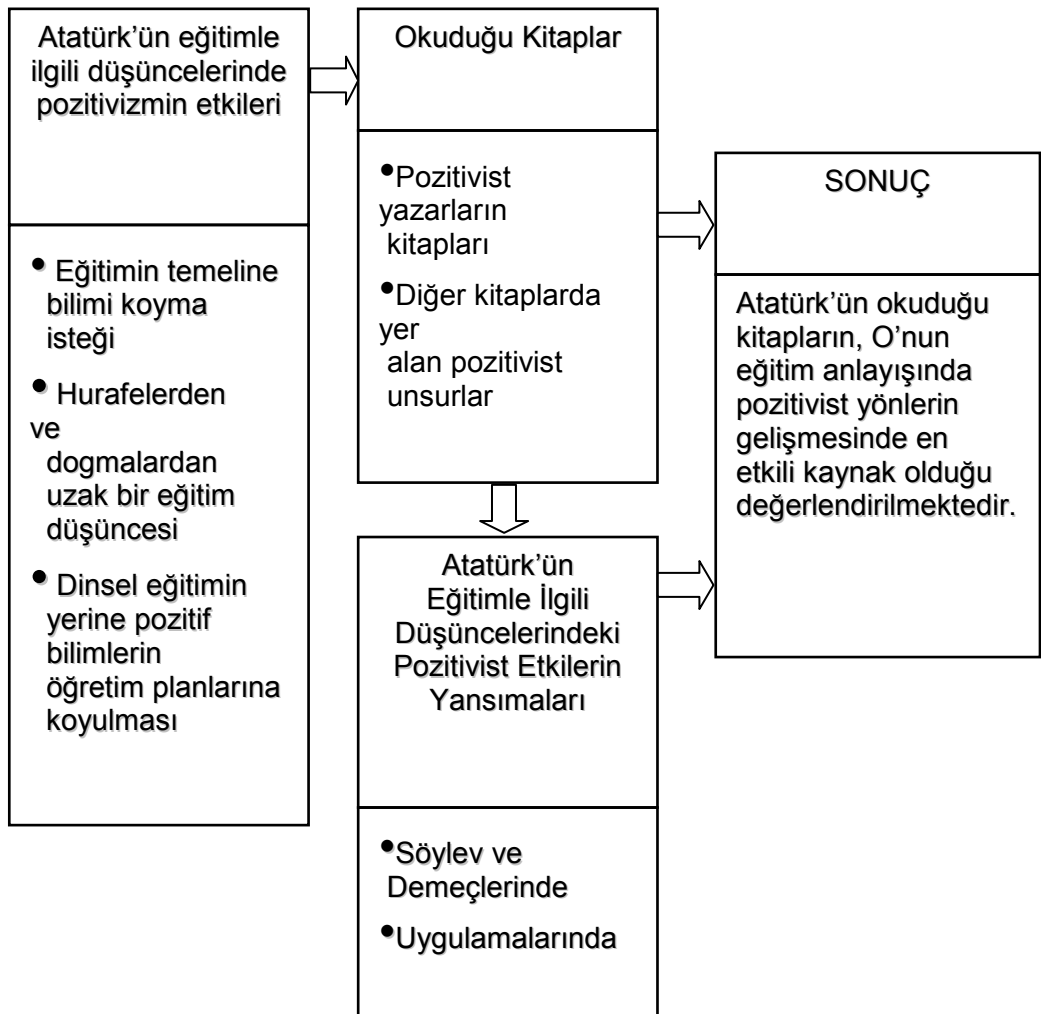
Atatürk, sporun geniş halk kitlelerince benimsenebilmesi için gerekli olan spor tesislerinin yapılması konusuna destek vermiştir. Bunun için gerekli kanunların çıkartılmasını ve finansman desteğini sağlamıştır (Güven, 2005). “İnsanın bedensel değerliliği” kodunun beden eğitimi ve spor alanında yapılan uygulamalar içinde yer aldığı değerlendirilmektedir.

BÖLÜM V

SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇLAR

Çalışmanın birinci alt problemine yönelik olarak ulaşılan sonuçlar Şekil 31.'da özetlenmektedir.

Şekil 31. Birinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Atatürk'ün devrimlerinin temelini akıl ve pozitif bilimler oluşturmakta ve bu anlayış eğitim alanındaki uygulamalarda da kendini göstermektedir. Nitekim eğitimin temelini bilimi koymak istemesi, hurafelerden ve dogmalardan uzak bir eğitim düşüncesi, dinsel eğitimin yerine pozitif bilimlerin programlara konulması Atatürk'ün eğitimle ilgili düşüncelerinde pozitivistlik etkileridir.

Atatürk'ün, pozitivist düşüncenin etkisi ile bilim eksenli eğitime geçiş çabaları "kaderci, gelenekçi, bir lokma, bir hırka toplumundan, akılcı, yenilikçi ve sosyal özelemlerle dolu bir topluma" (Tütengil, 1981:141) geçişin de anahtarı olmuştur. Önen (1994:401)'e göre, "pozitivist ve bilim hadimi (hizmet eden) Atatürk'ün düşünce ve inkılapları ile Türk toplumunun nereye geldiğini görmek için 1923'den önceki ve sonraki 50 yıla bakmak" yeterli olacaktır. Sönmez (2002), pozitivist anlayışın Atatürk'te olduğu gibi dönemin diğer aydınları arasında da etkili olduğunu ifade etmektedir. Erşan (2006) da, Özlem (2002:460)'den aktardığına göre Atatürk'ün batılılaşma stratejisinde pozitivistlik etkili olduğunu, 1950'li yılların ortalarına kadar pozitivistlik bu etkisini siyaset, bilim ve eğitim alanlarında gösterdiğini belirtmiştir.

Atatürk'ün eğitim anlayışının pozitivist yanlarının oluşmasında okuduğu kitapların etkili olduğu değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmeye Atatürk'ün, Auguste Comte, Herbert Spencer, John Stuart Mill, Ernest Renan, Emile Littre ve Hyppolite Taine gibi pozitivistlik en önemli düşünürlerinin kaleme aldığı kitapları okuması dayanak oluşturmaktadır. Bu düşünürlerin kitapları yanında Comte'un felsefesinin önemli bir temsilcisi olarak gösterilen Pierre Lafitte'nin öğrencisi ve yayınları ile pozitivistlik benimsenmesinde etkili olan Ahmet Rıza Bey'in kitapları, yazılarıyla pozitivist fikirleri Osmanlıda yaygınlaştıran Hüseyin Cahit Yalçın'ın kitapları ve Osmanlı pozitivistlerinin en önemlileri arasında gösterilen Abdullah Cevdet'in kitapları da Atatürk'ün kütüphanesini zenginleştiren kitaplardandır. Atatürk'ün Fransızca bilmesi Fransız devrimi ile birlikte gelişen pozitivistlik en ünlü düşünürlerinin kitaplarını okumasında kolaylık sağlamıştır. Bu kitaplar dışında Atatürk, okuduğu farklı kitaplarda yer alan pozitivistlik unsurlar üzerinde de durmuş ve bu bölümleri işaretlemiştir.

Atatürk'ün çeşitli vesilelerle yaptığı konuşmalarına bakıldığında, eğitim anlayışında etkileri görülen pozitivist düşünce yapısını sergilediği pek çok örnek görülebilir. 1922 yılında Bursa'da ve 1924 yılında Samsun'da, öğretmenlere hitaben yaptığı konuşmaları buna örnek olarak gösterilebilir.

Medreselerin kapatılması, üniversite reformu, harf devrimi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nun kurulması gibi uygulamalar Atatürk'ün pozitivist anlayışının uygulamaya yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Atatürk'ün okuduğu kitaplarda işaretlediği bölümlerden çıkartılan ve pozitivism ana teması altında toplanan kodlar Atatürk'ün konuşmalarında ve eğitim alanındaki uygulamalarında yer almaktadır. Tüm bu bulgular ışığında Atatürk'ün okuduğu kitapların, O'nun eğitim anlayışında pozitivist yönlerin gelişmesinde en etkili kaynak olduğu değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci alt problemine yönelik olarak ulaşılan sonuçlar Şekil 32.'de özetlenmektedir.

Şekil 32. İkinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Atatürkçülük ideolojisi incelendiğinde, genelinde görülen pragmatizmin etkileri eğitim alanında da kendini hissettirmektedir. Pragmatizmin özünü oluşturan yararlılık, Atatürk'ün eğitim anlayışında bireyde üretime yönelik bir düşünce yapısı ve anlayış geliştirmeye dönüşmüştür. Bunun için de eğitimin uygulamaya dönük ve hayatta lazım olacak bilgileri veren, bir mesleğe yönelik olmasına ağırlık verilmiştir.

Alkan (1981), Atatürk'ün eğitim anlayışı göz önünde bulundurulduğunda; "pratiklik, işlevsellik, yaşamda başarı sağlayıcılık, çevresel koşullara uygunluk, iş ilkesi ve yapmaya dayalı olma"nın bu anlayışı simgeleyen eğitim yönteminin başlıca özelliklerinden olduğunu ifade etmektedir. Bu özellikler aynı zamanda pragmatizmin en temel özellikleridir ve Atatürk'ün eğitim alanındaki uygulamalarında da kendisini açıkça göstermektedir. Atatürk'ün eğitim uygulamalarında pragmatist unsurların ağırlıkta olması, pragmatizmi bir felsefe olarak tüm dünyaya yayan John Dewey, William James, Omer Buyse, Frederic Froebel gibi yazarların kitaplarını okuyarak edindiği bilgi birikiminin bir sonucudur. Çünkü, Atatürk'ün kütüphanesine bakıldığında pragmatizmi daha anlaşılır kılan ve eğitimin pratik olaylarına uygulayan William James'in Terbiye Musahabeleri isimli kitabı, ekonomiye dönük eğitim ve öğretim görüşlerini savunan eğitimcilerden biri olan Frederic Froebel'in bir kitabı, iş okulu kuramcılarının Pestalozzi'nin fikir ve uygulamalarının anlatıldığı bir kitap, Omer Buyse'nin bir kitabı ve pragmatizmin önemli temsilcilerinden biri olan John Dewey'in beş adet kitabının olduğu görülmektedir. Bu kitaplarda savunulan düşüncelerin Atatürk'ün eğitime dair fikirlerini etkilediği konuşmalarından ve eğitime yönelik uygulamalarından anlaşılmaktadır. Atatürk, bu bilgi birikiminin bir neticesi olarak Dewey, Buyse, Kühne gibi eğitimcilerin Türkiye'ye gelerek Türk eğitim sistemi üzerine çalışmalar yapmasını sağlamıştır.

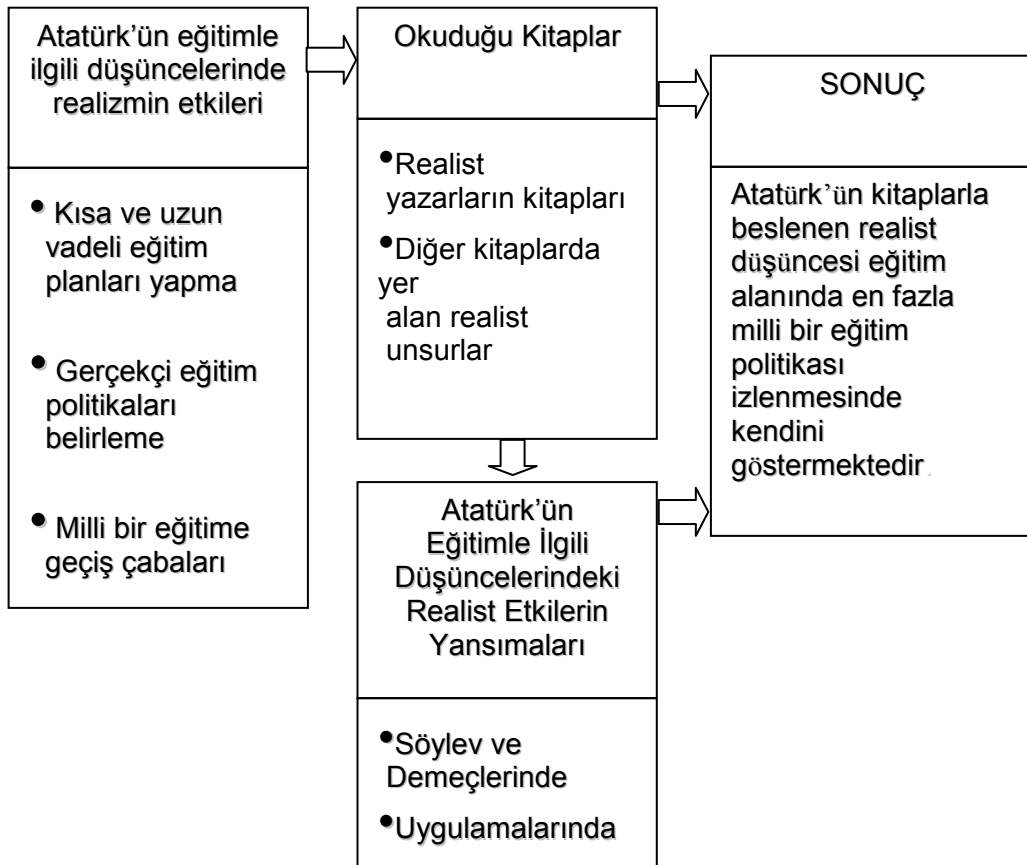
1922 ve 1923 yıllarında meclis açış konuşmalarında, 1922 yılında Bursa'da öğretmenlerle yaptığı konuşmasında, İzmir İktisat Kongresinin açılışında, 1924 yılında Samsun'da öğretmenlere hitaben yaptığı

konuşmasında, Muallimler Birliği Kongresi üyelerine verilen çayda yaptığı konuşmasında hep eğitimin pragmatist özellikler taşımasına vurgu yapmıştır.

Mesleki ve teknik eğitim alanında yapılan uygulamalar, kadınların eğitilerek ekonomik alanda söz sahibi olmasına yönelik çalışmalar Atatürk'ün kitaplarla biçimlenmiş pragmatist düşüncesinin eğitim alanında görülen izleridir.

Atatürk'ün söz edilen konuşmalarında ve uygulamalarında pragmatizm ana teması ile ilişkilendirilen kodların bulunması da Atatürk'ün pragmatik eğitim anlayışının okuduğu kitaplardan beslendiği savını kuvvetlendirmektedir.

Çalışmanın üçüncü alt problemine yönelik olarak ulaşılan sonuçlar Şekil 33.'de özetlenmektedir.

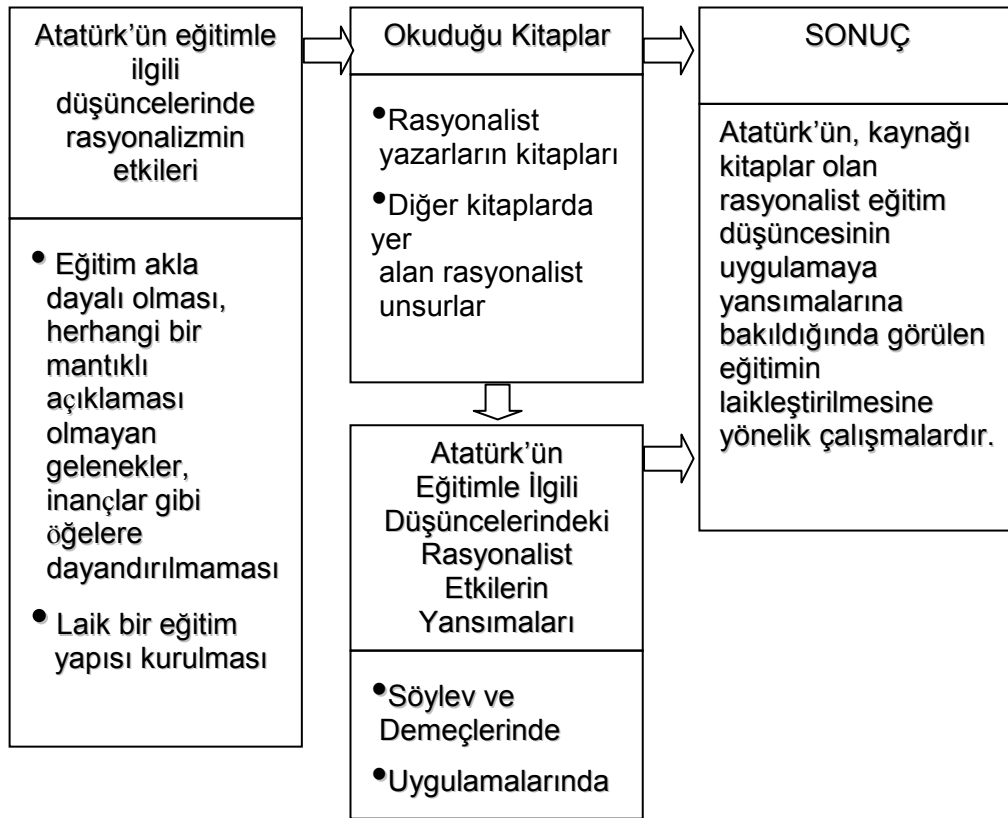
Şekil 33. Üçüncü Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Atatürk, düşünce yapısında, pozitivistin etkisi altında gelişen realizmin özelliklerini de taşımaktadır. Realizmin Atatürk'ün yaşamının her kesitinde etkileri görülmektedir. Realizmin etkileri, Atatürk'ün asker, siyasetçi, devlet adamı, ekonomist kimliklerinde görüldüğü gibi eğitimci kimliğinde de görülmektedir. Özellikle kısa ve uzun vadeli eğitim planlarını yapmada ve eğitim politikalarını belirlemede realizmin diğer felsefi akımlardan daha baskın olduğu açıktır.

Atatürk'ün okuduğu kitaplarla beslediği realist düşünce yapısı, milli bir eğitim modeli kurulmasında etkili olmuştur. Bu eğitim modeli, realist düşünceler ışığında planlanmış, öğretim programları bu doğrultuda hazırlanmıştır. Realizm akımının eğitim alanındaki izdüşümünde görülen gelecek nesillere kültür aktarımı yoluyla toplum bilinci kazandırma, okuma ve yazmaya önem verme, eğitim planlarında somut delillere dayanan hedefler saptama gibi uygulamalar Atatürk'ün eğitim boyutlu düşüncelerinde ve eğitim alanında yaptıklarında görülmektedir.

Atatürk'te realist fikirlerin oluşmasında, askerlik mesleğinin kazandırdığı hayallerden uzak durma refleksi kadar okuduğu kitaplar da etkili olmuştur. Atatürk'ün özel kütüphanesinde pek çok realist yazarın kitapları bulunmaktadır. Bunun yanında diğer yazarların kitaplarındaki realist fikirleri savunan bölümler Atatürk tarafından işaretlenmiştir. Atatürk'ün kitaplarla beslenen realist düşüncesi eğitim alanında en fazla milli bir eğitim politikası izlenmesinde kendini göstermektedir.

Çalışmanın dördüncü alt problemine yönelik olarak ulaşılan sonuçlar Şekil 34.'de özetlenmektedir.

Şekil 34. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Rasyonalizm tanımlarına göre Atatürk rasyonalist olarak nitelendirilebilir. Atatürk'ün tüm eylemlerinde olduğu gibi eğitim de sadece akla dayandırılmalı, herhangi bir mantıklı açıklaması olmayan gelenekler, inançlar gibi öğelere dayandırılmamalıdır. Atatürk'ün eğitim konusunda rasyonalist fikirlerinin oluşmasında rasyonalizmin öncüsü yazarların kitaplarını okumasının payının büyük olduğu değerlendirilmektedir.

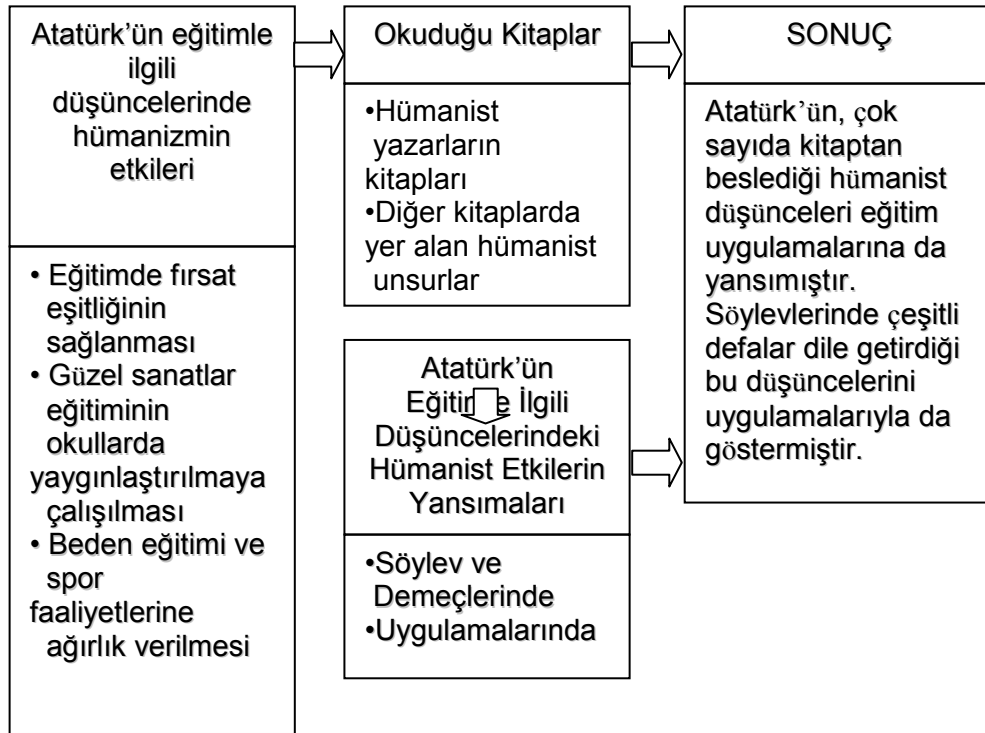
Descartes, Spinoza, Kant, Fichte, Hegel gibi rasyonalizmin en önde gelen düşünürlerinin eserlerini okuması Atatürk'te rasyonalist düşüncenin filizlenmesine neden olmuştur. Atatürk'ün eğitim alanına yansıyan rasyonalist düşünce yapısı, laik bir eğitim yapısı kurulmasında en önemli faktördür. Nihat Erim, (1965:240) 7 Kasım 1963 tarihinde Cumhuriyet gazetesinde çıkan yazısında Atatürk'ün rasyonalist özelliğini "Atatürk, Türkiye'ye aklın üstünlüğünü, aklın hükümlerini temel ilkesini getirdi ve yerleştirmeğe girişti" sözleriyle ifade etmiştir. Atatürk'ün bu girişimi kendisine en fazla eğitim

alanında yer bulmuştur. Dönmez (2006:105)'in de belirttiği gibi, "Türkiye'de eğitim, her türlü dini kural ve dogmalardan uzak akıl ve bilimin ışığında laik bir anlayışla yapılmıştır".

Rasyonalizmin en önde gelen ismi Rene Descartes'in, Rasyonalizmin 17. yüzyıldaki bir diğer temsilcisi olan Spinoza'nın, ilk olarak rasyonalizmden etkilenen Immanuel Kant'ı ve felsefesini anlatan Mehmet Emin Erişirgil'in, Ludwig Goldschmidt'in, 18. yüzyılda rasyonalizmin temsilcilerinden birisi olan Johann Gottlieb Fichte'nin öğretilerini konu alan Hasan Cemil Çambel'in, insan aklının gücüne inanan bir diğer rasyonalist düşünür Friedrich Hegel'in kitaplarının Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer alması O'nun rasyonalist düşüncelerinin fikir kaynağının kitaplar olduğunun kanıtıdır. Bir diğer kanıt ise Atatürk'ün konuşmalarının içeriğinde ve eğitim uygulamalarında rasyonalizm ana teması altında bulunan *varsayıma dayalı düşünebilme, mantığın sınırsız özgürlüğü, zihinsel eğitim, akıl gelişimi, aklın öncülüğü, zihinsel faaliyet, dogmatik uzlaşmazlıklar, düşünme yeteneğine sahip toplum* kodlarının yer almasıdır.

Konya'da, Bursa'da, Samsun'da ve Alaşehir'de yaptığı konuşmalarında Atatürk, eğitim anlayışında rasyonalizm akımının terminolojisini kullanmıştır. Atatürk'ün kitaplarla beslenmiş olan rasyonalist eğitim düşüncesinin uygulamaya yansımalarına bakıldığında görülen ise eğitimin laikleştirilmesine yönelik çalışmalardır.

Çalışmanın beşinci alt problemine yönelik olarak ulaşılan sonuçlar Şekil 35.'de özetlenmektedir.

Şekil 35. Beşinci Alt Probleme Yönelik Ulaşılan Sonuçlar

Sarac (2006:52), “yeni nesillerin fikri, ahlaki, estetik şekillenmesi ve bütün bunların temelinde doğu ruhunun değil, batı ruhunun bulunması hümanist zihniyete bağlıdır” demektedir. Atatürk'e bakıldığında görülen de tam olarak budur. Atatürk hem düşünsel hem de davranışsal boyutta incelendiğinde, tamamen yüzünün batıya dönük olduğu görülmektedir. Batının rönesansla birlikte ele aldığı hümanist değerler okuduğu kitapların etkisiyle Atatürk'ün düşünce yapısında da kendine yer bulmuştur. Atatürk'ün düşünce yapısında izleri görülen hümanist fikirlerin eğitim anlayışına da yansımaları olmuştur. Bu yansımalar, Atatürk'ün konuşmalarında olduğu gibi eğitim alanında yaptığı uygulamalarda da kendini göstermiştir.

Atatürk'ün eğitim boyutlu düşüncelerinde ve uygulamalarında hümanizmin özelliklerinin tamamı bulunmaktadır. İnsancıl ve insan sevgisi ile dolu olan Atatürk'ün bu düşüncesinin kaynağında da kitaplar vardır. Atatürk, 1915 yılında Çanakkale cephesinden gönderdiği bir mektupta şöyle yazmaktadır:

“Sizin mantıklı nasihatlerinizi beklerken şimdiki hadiseler yüzünden kazandığım sert karakteri yumuşatacak romanlar etüt etmeye ve böylece, ümit ederim ki hayatın hoş ve iyi taraflarını hissedecek hale gelmeye karar verdim.” (Borak, 1980:79).

Atatürk'ün yazdığı mektuptan da anlaşılacağı gibi, hümanist özelliklerini geliştirmek için kitaplara sarılmaktadır. Gerçekten de Atatürk'ün kütüphanesinin muhteviyatında hümanist düşünce ürünü pek çok örnek bulunmaktadır. Hümanistlerin ilk atası sayılan Francesco Petrarca'yı ve eserlerini anlatan bir kitap, hümanizmin yayılmasına araç olan İtalyan edebiyatının 13. yüzyıldan sonraki tarihini ve seçme eserlerinin anlatıldığı bir kitap ve hümanizmin köklerinin dayandığı Yunan-Roma söylenbilimini konu alan bir kitap bunlardan bir kaçıdır. Ayrıca Atatürk, hümanizmin evrensel alandaki yapıtlarını da takip etmiştir. Tsuji Zennosuke'nin *The Humanitarian Ideas of the Japanese* (Japonların insancıl düşünceleri), Mirza Ahmed Sohrab'ın 1907 yılında basılan *The New Humanity* (Yeni İnsanlık), Charles Dollfus 1895 yılı basımlı *La Plainte Humaine* isimli kitaplarının kütüphanesinde bulunması bunun bir göstergesidir. Rönesans hümanistlerinin önde gelenlerinden biri olan Shakespeare'in ve Türk toplumunda hümanizme öncülük yapan yazarlardan biri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun kitapları da Atatürk'ün özel kütüphanesinde yer almaktadır.

Atatürk'ün, örnekleri daha çoğaltılabilecek çok sayıda kitaptan beslediği hümanist düşünceleri eğitim uygulamalarına da yansımıştır. Söylevlerinde çeşitli defalar dile getirdiği bu düşüncelerini uygulamalarıyla da göstermiştir. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, güzel sanatlar eğitiminin okullarda yaygınlaştırılmaya çalışılması, beden eğitimi ve spor faaliyetlerine ağırlık verilmesi gibi uygulamalar Atatürk'ün hümanist düşünce yapısının eğitim alanındaki izdüşümleridir.

Bireyin düşünce yapısını şekillendiren unsurlardan birisi olan kitapların Atatürk'ün düşünce yapısının şekillenmesinde en etkili öge olduğu anlaşılmaktadır. Atatürk'ün 1920'li yıllarda tespit ettiği öncelikli konular gelişmişlik düzeyinin yükseltilmesi, sanayileşme, köylünün kalkındırılması ve çağdaştırılması, öz kaynakların verimli olarak kullanılması, işsizlik ve

nitelikli işgücünün olmayışı gibi konulardır. Bu konuların çözümüne yönelik olarak uygulanan eğitim politikalarında temelleri Atatürk'ün okuduğu kitaplarla oluşturulmuş pozitivism, pragmatizm, realizm, rasyonalizm ve hümanizm akımlarının izleri görülmektedir. Sözü geçen felsefi akımların Atatürk'ün bilimsel, çağdaş, akılcı, gerçekçi, işlevsel ve insani değerleri ön plana çıkartan eğitim anlayışının hedeflerini ve özünü meydana getirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

5.2. ÖNERİLER

Varılan bu sonuçlar ışığında getirilen öneriler şunlardır:

1. Atatürk, okuduğu kitapların etkisiyle eğitim anlayışında çoğulcu bir yaklaşım sergileyerek bilime ve akla dayalı, gerçekçi bir eğitim modeli ortaya koymaya çabalamıştır. Bu çabaların ürünü olarak Genç Türkiye Cumhuriyeti çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atmıştır. Son yıllarda ilk ve orta öğretimde sıklıkla değişime gidilmesi, dini eğitimden geçen bireylerin mesleki alanlarının dışında kalan devlet kadrolarında işe yerleştirilmesinde tanınan kolaylıklar, yüksek öğretime giriş sisteminin neredeyse her yıl yeniden düzenlenmesi gibi uygulamalar eğitim sisteminde son yıllarda yaşanan kaosun/bunalımın işaretleridir. Bu nedenle, eğitim sisteminin, programların, amaç ve ilkelerin, ders içeriklerinin Atatürk'ün ortaya koymaya çalıştığı eğitim modeline uygun olarak incelenmesinin ve yeniden düzenlenmesinin,

2. Atatürk'ün pragmatist yazarların kitaplarından etkilenecek pragmatizmin önemli temsilcilerini Türkiye'ye getirmesi sonucu işlevsel bir eğitim anlayışı benimsenmiştir. Günümüzde yaşanan işsizlik sorunu ile sanayide yaşanan kalifiye işgücü sıkıntısı merak uyandırıcı bir hal almaktadır. Bu nedenle, Atatürk'ün okulda verilen bilgilerin ezberlenen teoriler yerine uygulamaya dönüştürülebilen, faydacı bir özellik sergilemesi düşüncesi ışığında milli ilerlemenin temel şartı olan vasıflı insan gücü yetiştirilmesi üzerinde eğitimin her kademesinde önemle durulmasının,

3. Atatürk'ün hümanist yazarların kitaplarını okuduğu, çocuklar başta olmak üzere insan sevgisi ile dolu olduğu, insani değerlerin eğitimle geliştirileceği düşüncesine sahip olduğu, bu eğitimin güzel sanatlar ve beden eğitimi ile geliştirilebileceğine inandığı bu çalışma kapsamında bulgulanmıştır. Buna göre Atatürk döneminde olduğu gibi hümanist değerlerin kazandırılmasına önem verilmesinin ve bunun gerçekleştirilebilmesinin bir yolu olarak güzel sanatlar ve beden eğitimi derslerinin branş öğretmenleri tarafından yeterli ders saatinde işlenmesinin,

4. Atatürk'ün kendi döneminde ve sonrasındaki dönemlerde etkilediği kişiler ve onların eğitim sistemine yaptıkları katkılara ilişkin nicel ve nitel araştırmalar yapılmasının,

5. Atatürk'ün eğitim anlayışının farklı fikirsel dayanakları hakkında araştırmalar yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Adem, M. (2000). *Atatürkçü Düşünce Işığında Eğitim Politikamız*. Yeni Gün Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Afetinan, A. (1968). *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Afetinan, A. (1971). *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım*. (1. Basım). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Afetinan, A. (1981). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Afetinan, A. (1998). *Medeni bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Akarsu, B. (1979). *Çağdaş Felsefe Akımları*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Akarsu, B. (1998). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Akay, İ. (1964). *Atatürkçülüğün İlkeleri*. İstanbul: Varlık Yayınevi.
- Akçakayalıoğlu, C. (1977). Atatürk ve Atatürk Devrimi. Türk Tarih Kurumu. (Hazırlayan). *Atatürk Konferansları VI 1973-1974*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akkaya, M.Ş. (1947). Hümanizm'in Çıkışı ve Yayılışı. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 5 Sayı: 2*. Web: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1027/12427.pdf> adresinden 19 Mart 2010'da alınmıştır.
- Aktar, Y. (1994). Atatürk'ün İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşuyla İlgili Özel Notları ve Görüşleri. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Akyüz, Y. (1981). Atatürk Öğretmenlere Dedi Ki;... Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Cilt:14 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/507/6154.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Akyüz, Y. (1985). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1985'e)*. (2. Basım). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Akyüz, Y. (1994). Atatürk'ün Türk Eğitim Tarihindeki Yeri. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.

- Akyüz, Y. (1998). Atatürk ve Eğitim. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Alkan, C. (1978). Atatürk Düşüncesi Ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:11 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/500/5999.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Alkan, C. (1981). Atatürk Düşün Sistemi ve Mesleki – Teknik Eğitim. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.
- Alkan, C. (1983). *Eğitim Felsefesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Altuğ, M.H. (1994). Türkiye'de Pozitivizm ve Atatürkçülük. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Anıtkabir Derneği (2001). *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*. Ankara, Anıtkabir Derneği.
- Arsan, N. (1964). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*. Ankara: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Ata, B. (4-6 Haziran 1998). *John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930)*. "Atatürk'ün Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumunda Sunuldu. İzmit.
- Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı. (1991). *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atatürk, M.K. (1957). *Zabit ve Kumandan İle Hasbihal*. (2. Basım). Ankara:Türkiye İş bAnkası Yayınları Türk Tarih Kurumu Basımevi. (Eserin orijinali 1918'de yayımlandı).
- Atatürk, M.K. (2005). *Nutuk*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Atatürk, M. K. (2009). *Geometri*. (3. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (Eserin orijinali 1937'de yayımlandı).
- Aydemir, Y. (2009). *Atatürk'ün Çağdaşlaşma Anlayışı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bakır, K. (2008). Eğitimde Pragmatist Yapılandırmacılık ve Anlamın İnşası. ODTÜ Anlam Kongresi (17-18-19 Aralık 2008) Bildiriler Kitapçığı. Ankara, Orta Doğu Teknik Üniversitesi. http://www.phildays.metu.edu.tr/bildiri_ozetleri.pdf adresinden 26 Şubat 2010'da alınmıştır.

- Baydar, M. (1964). *Atatürk'le Konuşmalar*. (2. Basım). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Baytekin, Ç. (4-6 Haziran 1998). *Atatürk'ün Eğitim Hedefleri*. "Atatürk'ün Cumhuriyet'in İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumunda Sunuldu. İzmit.
- Bekiroğlu, F. O. (2008). Performansa Dayalı Ölçümler: Teori ve Uygulama. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, Yıl:5, Sayı:1. <http://www.tused.org/internet/tused/archive/v5/i1/text/tusedv5i1s8.pdf> adresinden 06 Mart 2011'de alınmıştır.
- Bender, M. T. (2005). John Dewey'in Eğitime Bakışı Üzerine Yeni Bir Yorum. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt:6 Sayı:1. Web:http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfler/Cilt6Sayi1/JKEF_6_1_2005_13_19.pdf adresinden 26 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Borak, S. (1980). *Öyküleriyle Atatürk'ün Özel Mektupları*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Borak, S. (2004). *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*. Ankara: Kırmızı Beyaz Yayınları.
- Burak, D.M. (2008). Atatürk'ün Eğitim Anlayışı ve Kıbrıslı Mehmet Efendi'nin Eğitime Katkıları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ekim 2008 Cilt:16 No:2:623-636 ISSN 1300-8811. Web:http://www.kefdergi.com/pdf/cilt16_no2_2008Ekim/623-636.pdf adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Bursalioğlu, Z. (1983). Atatürk'ün Bilimsel Liderliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt:16 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/500/5999.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Büyükdüvenci, S. (1984). Atatürk'ün Eğitim Felsefesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt:17 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6468.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Büyükdüvenci, S. (1987). Pragmatizm ve Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt:20 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/518/6490.pdf> adresinden 26 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Büyükdüvenci, S. (1989). Gerçekçilik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt: 22 Sayı: 1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/511/6281.pdf> adresinden 5 Nisan 2010'da alınmıştır.

- Cicicoğlu, H. (2005). Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta Adları Geçen Muhalifleri, Muhalefet Gerekçeleri, Atatürk'ün Cevabı (23 Nisan 1920 – 1 Kasım 1922). Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Comte, A. (1952). *Pozitivizm İlmihali*. (Çev. Peyami Erman). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1890'da yayımlandı).
- Çağlar, D. (1981). Atatürk- Eğitim ve Bireysel Ayrılıklar. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi Cilt:14 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/507/6163.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Çağlayan, S. (2007). *Türk Eğitim Sistemi Üzerinde Etkil Olan Felsefi Akımlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Çaycı, A. (1994). Atatürk, Bilim ve Üniversite. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Çiftcioğlu, İ. (Ekim, 2007). Atatürk'ün Türk Eğitimi Hakkındaki Görüş ve Uygulamaları. Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Sayı: 13 ISSN:1694-528X. Web:<http://www.akademikbakis.org/13/makale/Uygulamalar.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Daver, B. (1996). Atatürk'te Bilim, Fen Kavramları ve Çağdaşlaşma. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler. Gazi Akademik Bakış Dergisi Cilt 1, Sayı 2. Web: <http://www.ataum.gazi.edu.tr/pdf/ataturk-doneminde-egitim-alaninda-yasanan-gelismeler-1236254809.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Descartes, R. (1943).Felsefenin İlkeleri. (Çev. Mehmet KARASAN). İstanbul: Maarif Matbası. (Eserin orijinali 1644'de yayımlandı).
- Doğan, H. (1981). Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.
- Doğramacı, E. (1993). *Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişmede Türk Kadını*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

- Dönmez, C. (2005). Atatürk ve Cumhuriyet Döneminde Ortaöğretim. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (14). pp. 255-268. ISSN 1302- 1796. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/517/6468.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Dönmez, C. (2006). Atatürk'ün Eğitim İle İlgili Görüş ve Uygulamalarına Toplu Bir Bakış. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi Cilt:7 Sayı:1. pp.91-109.* http://kefad.ahievran.edu.tr/archieve/pdfler/Cilt7Sayi1/JKEF_7_1_2006_91_109.pdf adresinden 03 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Erdem, A. R. (2007). Eğitim Fakültesi Kültürünün Önemli Bir Ögesi: Değerler (Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği). *Eurasian Journal of Education Research Yıl:7 Sayı:26.*
- Erduran, R. (2005). Atatürk ve Sanat. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003.* Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Erendil, M. (1989). Atatürk, Çağdaş Eğitimden Yana. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Sayı:4.* Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/811/10307.pdf> adresinden 1 Kasım 2009'da alınmıştır.
- Erim, N. (1965). Atatürk'ün En Büyük Devrimi: Aklın Diktatörlüğü. Yaşar Nabi. (Hazırlayan). *Atatürkçülük Nedir.* (İkinci Basım). İstanbul. Varlık Yayınevi.
- Eroğlu, H. (2001). Mustafa Kemal Atatürk'ün Düşün Dünyasının Oluşumundaki Etkenlerle İlgili Bazı Görüşler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi Cilt: 7 Sayı: 27.* Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/45/819/10390.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Erşan, M. (Aralık, 2006). Mustafa Kemal Atatürk'ün Batılılaşma Hakkındaki Düşünceleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt VIII Sayı:3 (Atatürk Özel Sayısı).* Web:<http://www.sosbil.aku.edu.tr/dergi/VIII3/ersan.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Erüreten, B.M. (1999). *Türkiye Cumhuriyeti Devrim Yasaları.* Yeni Gün Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Feyzioğlu, T. (1965). Devlet Adamı Atatürk. Yaşar Nabi. (Hazırlayan). *Atatürkçülük Nedir.* (İkinci Basım). İstanbul. Varlık Yayınevi.
- Fıglalı, E. R. (1996). Nutuk'ta İslam Tarihi İle İlgili Motifler. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991.* Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.

- Fırat, N.Ş. (2006). Pozitivist Yaklaşımın Eğitim Yönetimi Alanına Yansıması, Alana Getirdiği Katkı ve Sınırlılıkları. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi Sayı:20. <http://web.deu.edu.tr/befdergi/5.pdf> adresinden 26 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Frolov, I. (1991). *Felsefe Sözlüğü*. (Çev. Aziz ÇALIŞLAR). İstanbul: Cem Yayınevi. (Eserin orijinali 1984'de yayımlandı).
- Genelkurmay Başkanlığı. (1983). *Atatürkçülük*. Ankara, Genelkurmay Başkanlığı.
- Giritli, İ. (1998). Atatürkçülük İdeolojisinin Dogmatik İdeolojilere Üstünlüğü. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Atatürkçü Düşünce El Kitabı*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Giritli, İ. (2005). "Atatürkçülük-Kemalizm" Neden Demokratik ve Pragmatik Bir Düşünce Sistemidir? Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). 5. *Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Gökberk, M. (1980). *Felsefe Tarihi*. (4. Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güçlü, N., Cemaloğlu, N. (2009). Orta Öğretim Projesi II. Dönem Raporu Kurumsal Performans Değerlendirme Ölçütlerinin Belirlenmesi. *Kurumsal Performans Yönetimi Komisyonu II. Dönem Raporu, Mart 2009*. Ankara. MEB Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.
- Güven, Ö. (2005). Atatürk'ün Beden Eğitimi ve Spor Politikası. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Hançerlioğlu, O. (1977). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 4*. (Birinci Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1978). *Felsefe Ansiklopedisi Cilt 4*. (Birinci Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1978). *Felsefe Ansiklopedisi Cilt 5*. (Birinci Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1979). *Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar Cilt 6*. (Birinci Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hançerlioğlu, O. (1982). *Felsefe Sözlüğü*. (Altıncı Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hatiboğlu, M. T. (1991). 1933 Üniversite Reformu. *ABECE-Okullar Açılıyor*. Sayı:62, 9-10. Web:<http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/2892.pdf> adresinden 9 Şubat 2011'de alınmıştır.

- İnan, M. R. (1977). 50. Yılında Türkiye Cumhuriyeti ve Eğitim. Türk Tarih Kurumu. (Hazırlayan). Atatürk Konferansları VI 1973-1974. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnan, M. R. (1980). Eğitim ve Öğretimde Atatürkçülük. Türk Tarih Kurumu. (Hazırlayan). Atatürk Konferansları VII 1975. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- James, W. (1948). *Pragmacılık*. (Çev. Muzaffer Aşkın). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1907'de yayımlandı).
- Kahya, E. (2005). 1933 Üniversite Reformu Işığında Tıp Eğitiminin Değerlendirilmesi. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). 5. *Uluslararası Atatürk Kongresi 8- 12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kale, N. (1992). Hümanizm. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt:25 Sayı:2. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/501/6014.pdf> adresinden 19 Mart 2010'da alınmıştır.
- Kantemir, E. (1973). Gerçekçilik. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt: 6 Sayı: 1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/493/5800.pdf> adresinden 5 Nisan 2010'da alınmıştır.
- Kantemir, E. (1996). Atatürk'te Edebiyat Sevgisi. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Kerman, Z., Birinci, N., Uçman, A. (1981). Atatürk Devri Fikir Hayatı I. (Birinci Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaplan, M., Enginün, İ., Emil, B., Birinci, N., Uçman, A. (1992). Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal I. (Birinci Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kara, N.N. (t.y.). Atatürk ve Eğitim. Ege Üniv. Atatürk İlkeleri ve Devrim Tarihi Bölümü. Web:http://atailkuyg.ege.edu.tr/files/n_n_k-ata_egitim.pdf adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Karagözoğlu, G. (1994). Atatürk'ün Eğitim Savaşı. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Karal, E.Z. (t.y.). *Atatürk'ten Düşünceler*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

- Karan, D. (1992). Aydınlanma Çağını Türkiye ve Doğuya Getiren Adam, Atatürk. Uludağ Üniversitesi. (Hazırlayan). *Atatürk, Eğitim ve Türkiye'nin Çağdaşlaşması Semineri 25 Kasım 1991*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayınları.
- Karasar, N. (1981). Laiklik ve Bilimsel Temelleri. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın.
- Kavcar, C. (1981). Atatürk'ün Dil ve Edebiyat Konusundaki Görüşleri. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.
- Kaynak Yayınları (1998). Atatürk'ün Bütün Eserleri. İstanbul: Analiz Basım Yayın
- Koç, M. Ş. (1965). Atatürk'ün Eğitim Felsefesi. Yaşar Nabi. (Hazırlayan). *Atatürkçülük Nedir*. (İkinci Basım). İstanbul. Varlık Yayınevi.
- Kongar, E. (1981). *Atatürk ve Devrim Kuramları*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Küyel, N. T. (1996). Lorena Philips'in Atatürk'e Yazmış Olduğu Mektubun Felsefeci Gözüyle Tefsiri. Atatürk Ararştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Ararştırma Merkezi.
- Leibniz, G. W. (1986). *Theodicee Denemeleri İmanla Aklın Uygunluğu Üzerine Konuşma*. (Çev. Hüseyin BATU). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. (Eserin orijinali 1710'da yayımlandı).
- Maltepe, S. (2007). Yaratıcı Yazma Yaklaşımı Açısından Türkçe Derslerinde Oluşturulan Yazılı Anlatım Ürünlerinin Değerlendirilmesi. *Eğitim Araştırmaları Dergisi Yıl:7 Sayı:26*.
- Meydan, S. (2003). *Atatürk Modernizm Din ve Allah "Bir Ömrün Öteki Hikayesi"*. (2. Basım). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Mustafa Kemal Derneği. (1981). *"Atatürkçülük – Kemalizm" Atatürkçünün Elkitabı*. İstanbul, Mustafa Kemal Derneği.
- Onat, N. (1984). *Cumhurbaşkanı Gazi M. Kemal Paşa'nın Sonbahar Gezileri*. İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Önen, K. (1994). Atatürk'te Düşünürlük ve Bilimsel Anlayış Tutkusu. Atatürk Ararştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Ararştırma Merkezi.

- Öymen, H. R. (1977). Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi. Türk Tarih Kurumu. (Hazırlayan). Atatürk Konferansları VI 1973-1974. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özel, E. (2007). *Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Özkan, F. (2006). *Atatürk'ün Laiklik Anlayışının Eğitim Sistemimizdeki Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Öztoprak, S. (1999). *Atatürk Dönemi Kadın Eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öztoprak, L. (2005). Atatürk: Sanat, Sanatçı ve Resim. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Öztürk, C. (2005). *Türkiye'de Dünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Recep, H.E. (1996). Çağımızda İleri Atılan Toplumsal, Politik, Felsefi Görüşler ve Atatürkçülük. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslar arası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sakaoğlu, S. (1994). Atatürk'ün Yazdığı İleri Sürülen Şiirler. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu (Açılış Konuşmaları-Bildiriler) 21-23 Eylül 1987*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Sarac, Y.S. (2006). *Yeniden Yapılandırılmış Eğitim Fakültelerinde Sanat Eğitimine (Resim-İş Eğitimi A.B.D.'da) Hümanist Bir Yaklaşım*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Senemoğlu, N. (Nisan, 2001). Atatürk ve Eğitim. Eğitim Dünya Dergisi. Web:<http://yunus.hacettepe.edu.tr/~n.senem/makaleler/aturturk.htm> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Sinanoğlu, S. (1959). Latincenin Değeri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Cilt: 17 Sayı: 1.2*. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1056/12755.pdf> adresinden 19 Mart 2010'da alınmıştır.
- Sinanoğlu, S. (1998). *Türk Hümanizmi I*. Yeni Gün Basın ve Yayıncılık A.Ş.

- Sönmez, V. (1991). *Eğitim Felsefesi*. (Birinci Basım). Ankara: Adım Yayıncılık.
- Sönmez, O. (2002). Atatürk ve Bilimsel Düşünce. Selçuk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Ata Dergisi Sayı:9. Web: <http://www.e-tarih.org/makaleler.php?sayfa=makaledetay&makaleno=1167> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Şahin, İ. (2004). Postmodern Çağ ve Hümanist Eğitim. XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı (6-9 Temmuz 2004, İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi)'nda Sunuldu, Malatya. Web:<http://www.pegema.net/dosya/dokuman/63.pdf> adresinden 19 Mart 2010'da alınmıştır.
- Şahinkesen, A. (1982). Atatürk'çü Düşün Sisteminde Mesleki ve Teknik Eğitim. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* Cilt:15 Sayı:1. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/509/6268.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Şenalp, L. (1996). Atatürk'ün Tarih Bilgisi. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Şengör, A. M. C. (2003). *Hasan-Ali Yücel ve Türk Aydınlanması*. Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Şimşir, B.N. (2006). *Atatürk Dönemi – İncelemeler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tak, İ. (2007). Atatürk Dönemi Eğitim Politikasının Cumhuriyetçi Karakteri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1, (2007):120-135. Web:<http://sosyalb.gop.edu.tr/3.sayi/isa.pdf> adresinden 16 Ağustos 2009'da alınmıştır.
- Tan, M. (1994). Toplumsal Değişim ve Eğitim: Kadın Bakış Açısından. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. Cilt:27 Sayı:1, 83-96. Web:<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/40/495/5829.pdf> adresinden 3 Şubat 2010'da alınmıştır.
- Taşdemirci, E. (2005). Darülfünunu Üniversiteleştiren Lider Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). 5. *Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- T.C. Başbakanlık. (1973). *Atatürk'ün Özel Kütüphanesinin Kataloğu*. Ankara, Başbakanlık Basımevi.
- Tezcan, M. (1981). Sosyoloji Açısından Atatürk. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.

- Tezcan, M. (1996). Eğitim Bilimleri Açısından Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül 1991*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Topçu, F. (2007). *Türk Eğitim Sisteminin Tarihsel Gelişimi İle Yabancı Okullarının Bu sistem Üzerindeki Etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Toprak, G. N. (2008). *Cumhuriyetin İlk Döneminde Türk Eğitim Sistemi ve Köy Enstitüleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Topses, G. (1982). *Eğitim Felsefesi Temel Sorunları*. Ankara: Dayanışma Yayınları.
- Tozlu, N. (1997). *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Turan, Ş. (1989). Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türk Devrim Tarihi Enstitüsü. (1946). *Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Türk Tarih Kurumu. (1989). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Türkmen, Z. (2005). Atatürk'ün Yazdıklarından Örnekler (Atatürk'ün Not Defterleri). Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Tütengil, C.O. (1981). *Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak*. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Varış, F. (1981). Eğitim Yolu İle Atatürk'çü Çizgide Milli Bütünleşme. Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumunda Sunuldu, Ankara.
- Varış, F. (Editör). (1998). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Alkim Yayınları.
- Yamaner, Ş. (1999). *Atatürkçü Düşüncede Ulusal Eğitim*. (1. Basım). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Yasa, A.A. (2005). Atatürk'ün Millî Devlet Yaratma Sürecinde Müzeciliğe Verdiği Önem. Atatürk Araştırma Merkezi. (Hazırlayan). *Beşinci Uluslararası Atatürk Kongresi 8-12 Aralık 2003*. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.

Yazıcı, A.G. (2002). *Atatürk Düşüncesinde Gençlik Eğitim ve Spor*.
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Yıldırım, A., Şimşek, H. (1999). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.
(Birinci Basım). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yıldız, H.D. (1996). *Atatürk ve Türk Tarihi*. Atatürk Araştırma Merkezi.
(Hazırlayan). *Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu 9-11 Eylül*
1991. Ankara. Atatürk Araştırma Merkezi.

Yüksel, A. (2008). *Atatürk'ün Eğitimci Kişiliği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans
Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

EK 1. Değerlendirme Formu

KOD LİSTESİ	Kod listesinde ifade edilen kodun ilişkili olduğu düşünölen felsefi akım						Açıklamalar (Varsa)
	Pozitivizm	Pragmatizm	Realizm	Rasyonalizm	Hümanizm	Diğer	
Pozitif bilimler							
Din bilimine odaklanma							
Aydın ve özgür düşünce							
Mistisizm							
Dogmatik tartışmalar							
Bilim ve din çatışması							
Deneyisel bilim							
Mantığın sınırsız özgürlüğü							
Entelektöel güç							
Düşünen insanlar							
Bilim ve din ihtiyacı							
Dar görüşlü / Bilime kapalı							
Bilimin güç odağı olması							
Bilim temelli eğitim							
Bilimde demokratikleşme "Bilimin halka yayılması"							
Költür kaynağı olarak bilim							
Bilimin, bireyler üzerindeki etkisi							
Bilimin yaratıcı gücü							
Metafizik ve tasavvufa yatkınlık							
Deneyisel araştırma ruhu							
Doğu düşünce tarzının sınırlılığı							

KOD LİSTESİ	Kod listesinde ifade edilen kodun ilişkili olduğu düşünülen felsefi akım						Açıklamalar (Varsa)
	Pozitivizm	Pragmatizm	Realizm	Rasyonalizm	Hümanizm	Diğer	
Geri kalmışlığın nedeni olarak bilimsel yoksunluk							
Eğitimin topluma yönelikliği							
Gereksiz teoriler yerine incelemeye ve araştırmaya dayalı eğitim							
Yaşamın deneyimlere dayanması							
Dogmatizmin gelişmedeki engelleyici rolü							
Halkın eğitimi							
Okulun yaşam mücadelesine etkisi							
Eğitimin üretim ve zenginleşme ile ilişkisi							
Bireysel yeteneklerin eğitimle desteklenmesi							
Yüksek öğrenimin gerçek hayata uygulanabilirliği							
Yüksek öğrenimin öğrenciyi hayata hazırlayabilmesi							
Pazar okulları programı (Pazar okulları: Almanya'da ilkokulu bitirenler için Pazar günleri verilen ikişer saatlik vatan sevgisi ve mesleki bilgi üzerine eğitim. Köylerde tarım üzerine, şehirlerde ticari bilgi içerikli eğitim programı.)							
Topluma faydalı bireylerin yetiştirilmesinde eğitimin etkisi							

KOD LİSTESİ	Kod listesinde ifade edilen kodun ilişkili olduğu düşünölen felsefi akım						Açıklamalar (Varsa)
	Pozitivizm	Pragmatizm	Realizm	Rasyonalizm	Hümanizm	Diğer	
Bilimin uygulanabilirliği							
Bilginin mutlak olmadığı							
Bilimin amaç ve süreçlere odaklanması							
Bilimin gerçeklerle bağı							
Gerçeklerden uzak toplum kavramı							
Bilimin duyuşsal yanı							
Doğru olmayanı kabul etmemek							
Bilginin ayrıştırılabilirliği (Analiz)							
Varsayıma dayalı düşünebilme							
İnsanı sosyal bir hayvan olarak tanımlamada akıl etmeni							
Zihinsel eğitim							
Akıl gelişimi							
Akılın öncülüğü							
Zihinsel faaliyet							
Dinin, öğretmenin işi olmaması							
Doğmatik uzlaşmazlıklar							
Düşünme yeteneğine sahip toplum							
Toplumda irade özgürlüğü							
İnsanın değerli olması							
Erken yaş değer eğitimi							

KOD LİSTESİ	Kod listesinde ifade edilen kodun ilişkili olduğu düşünölen felsefi akım						Açıklamalar (Varsa)
	Pozitivizm	Pragmatizm	Realizm	Rasyonalizm	Hümanizm	Diğer	
Milli duyguların geliştirilmesinde müziğin rolü							
Güzel sanatlar yoluyla insani değerlerin kazandırılması							
İnsanın bedensel değerliliği							
Özgünlük, anlaşılabilirlik ve doğruluk							
Bireylerin ve ırkların eşitliği							

Değerlendirmeyi yapan:

Adı – Soyadı

.....

Görevi

.....

Çalıştığı Kurum

.....